

T. C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİMDALİ
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİMDALİ

SİYASÎ, DİNÎ, İCTİMAÎ ve İKTİSADÎ YÖNLERİYLE
BABAÎ İSYANLARI

Kemal Güney İNCE

Danışman
Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU

MANİSA-2019

T. C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİMDALİ
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİMDALİ

SİYASÎ, DİNÎ, İCTİMAÎ ve İKTİSADÎ YÖNLERİYLE
BABAÎ İSYANLARI

Kemal Güney İNCE

Danışman
Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU

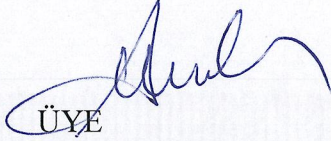
MANİSA-2019

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

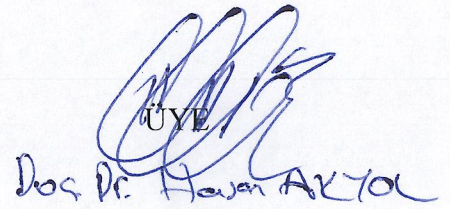
Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 12/12/2019 tarih ve 4/10 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından “Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin 9. Maddesi” uyarınca Enstitümüz Tarih Anabilim Dalı Tarih Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Kemal Güney İNCE'nin “**Siyasî, Dinî, İctimaî ve İktisadî Yönleriyle Babaî İsyancıları**” konulu tezi incelenmiş ve aday 15.03.2019 tarihinde saat 10:00'de jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60 dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

ÜYE

BAŞKAN
Prof. Dr. Nadir SEKLİMURCU

ÜYE
Prof. Dr. Hakan AKYOL

Doç. Dr. Feriha AKLUŞ YİĞİT

Evet

Hayır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “Siyasî, Dinî, İctimaî ve İktisadî Yönleriyle Babaî İsyanları ” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

15/03/2019

Kemal Güney İNCE

İmza

ÖZET

SIYASÎ, DİNÎ, İCTİMAÎ ve İKTİSADÎ YÖNLERİYLE BABAÎ İSYANLARI

Anadolu’da Türk hâkimiyetinin tesisi açısından en önemli siyasî yapı olan Türkiye Selçuklu Devleti’ni yıkılışından az önce bir hayli uğraştırmış ve belki de yıkılışını hızlandırmış olan Babaî İsyanı’nın doğru anlaşılabilmesi Anadolu Türk tarihi açısından oldukça önemlidir.

Türkiye Selçuklu Devleti’ne karşı başlatılan isyana kendi öz halkı niçin katılmıştı? Baba İlyâs ve Baba İshak önderliğinde 1240 yılında Türkiye Selçuklu Devleti’ne karşı gerçekleştirilen Babaî İsyanı’nı daha çok siyasî sebeplere ağırlık vererek, dinî, ictimaî ve iktisadî sebepleriyle incelemeye çalıştık.

Babaî isyanlarını konu edindiğimiz bu çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte konumuza temel teşkil etmesi bakımından “isyan” ve “baba” terimlerinin açıklaması, bu kavramların Türk ve İslâm kültüründe yeri ve önemi anlatılarak örneklendirilmiştir. Birinci bölümde Türkiye Selçuklu Devleti’nin 1230-1240 yılları arasındaki siyasî durumunu; dinî, kültürel ve iktisadî yönleriyle/sebepleriyle destekleyerek ele almaya çalıştık. İkinci bölümde ise Babaî İsyanı’nı organize edenleri tespit ederek isyanın hazırlık safhasında yaşananlar ile isyanın silahlı olarak fiilen başlamasını ele aldık.

Anahtar Kelimeler: II. Gıyâseddin Keyhusrev, Türkiye Selçuklu Devleti, Babaî İsyanı, Selçuklular, Baba İlyâs, Baba İshak

ABSTRACT
POLITICAL, RELIGIOUS, SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF THE
BABAI REBELLIONS

Understanding the Babaî's rebellion which made trouble and accelerated the collapsing of Turkey Seljuk State that is the most important political structure of Turkish domination in Anatolia is very important for Anatolian Turkish history.

Why did own community of State participate in the uprising against Seljuk Empire? We tried to analyze by focusing on political reasons, religious, social and economic reasons of the rebellion that is under the leadership of Baba İlyâs and Baba İshak against the Turkey Seljuk State in 1240.

This study, which we focus on the Babaî rebellions, consists of an introduction part and two sections. In the introduction part, description of the terms "rebellion" and 'baba' are explained with examples of importance on Turkish and Islamic culture. In the first chapter, we mentioned that the political situation of the Turkey Seljuk State between 1230-1240 by religious, cultural and economic aspects. In the second chapter, we identified the organizers of the Babaî rebellion, we discussed preparation and the beginning process of rebellion.

Keywords: II. Gıyâseddin Keyhusrev, Turkey Seljuks State, Babaî Rebellion, Seljuks, Baba İlyâs, Baba İshak

ÖNSÖZ

XI. yüzyılda, Büyük Selçuklu Devleti'nin kurulması ile İslâm coğrafyasında Türklerin liderliğinde yaklaşık bin yıl sürecek olan bir dönem başlamıştır. İslâm'ın bayraktarlığını üstlenmiş olan Büyük Selçuklu Devleti'nin yöneticileri, batıda gazâ ve cihat anlayışıyla Doğu Roma İmparatorluğu üzerine seferler düzenlemiş, başta Anadolu, Suriye ve Kafkasya'da olmak üzere birçok coğrafyada önemli başarılar elde etmişlerdir. Doğu Roma sahasının önemli bir kısmı hem siyasi hem de dini olarak fethedilmiştir. 1071 Malazgirt savaşı hem Türkler hem de dünya tarihi için bir dönüm noktası olmuştur. Türklerin Kutalmış oğlu Süleymanşah liderliğinde Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurmaları ile Doğu Roma İmparatorluğu'nun yıkılma süreci de başlamıştır. Başta Papa olmak üzere batılı güçler, hep birlikte yüzlerce yıl sürecek bir harekâtın da tohumlarını atmışlardır. İslâm coğrafyasına yürüyen haclı kuvvetleri, İslâm toplumu tarafından yüzlerce yıl unutulamayacak bir yıkımı da beraberinde getirmişlerdir.

Türkiye Selçuklu Devleti I. Alâeddin Keykubad devrinde en parlak dönemini yaşamış ve Anadolu Türklüğü için dönüm noktalarından birisi olmuştur. Ancak I. Alâeddin Keykubad sonrası Türkiye Selçuklu Devleti yıkılma sürecine girmiş ve Anadolu haclılardan sonra bu kez de Moğol zulmüne maruz kalmıştır. Türk, İslâm ve dünya tarihinde önemli bir role sahip olan Türkiye Selçuklu Devleti'nin tarihinde en fazla zorlandığı ve belki de yıkılmasına sebep olan olaylardan birisi olan Babaî İsyanı, gerek yerli gerekse yabancı araştırmacılar tarafından birçok bilimsel çalışma ile aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Yapılan çalışmalarda Babaî İsyanı'nın sebepleri konusunun uzun yıllar araştırmacılar tarafından dini, ekonomik ve toplumsal sebeplere dayalı olduğu varsayılmış ve siyasi sebepleri üzerine yeterince değinilmemiştir. İsyanlıların çoğunluğunu oluşturan Hârezmşahların, I. Alâeddin Keykubad'ın ölümüyle yerine geçen II. Gıyâseddin Keyhusrev'e karşı saltanatın ilk günlerinde harekete geçtikleri ve Güney Doğu Anadolu ile Kuzey Suriye coğrafyasında siyasi birtakım faaliyetler içine girdikleri bilindiği halde, isyanın sebepleri burada aranmayarak Baba İlyâs ve Baba İshak'ın faaliyetlerinde aranmıştır. Biz tezimizde daha çok siyasi sebeplere ağırlık vermeye çalıştık. Ancak konu diğer alanlardan da müstağni olmadığından çalışmamızın ismini “*Siyasî, Dinî, İctimai ve İktisadî Yönleriyle Babaî İsyanları*” şeklinde belirledik.

Babaî isyanlarını konu edindiğimiz bu çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Girişte konumuza temel teşkil etmesi bakımından “isyan” ve “baba” terimlerinin açıklaması, bu kavramların Türk ve İslâm kültüründe yeri ve önemi anlatılarak örneklendirilmiştir.

Birinci bölümde Türkiye Selçuklu Devleti'nin 1230-1240 yılları arasındaki siyasi durumunu; dini, iktisadi ve kültürel yönleriyle/sebepleriyle destekleyerek ele almaya çalıştık.

İkinci bölümde ise Babaî İsyanı'nı organize edenleri tespit ederek isyanın hazırlık safhasında yaşananlar ile isyanın silahlı olarak fiilen başlamasını ele aldık.

Çalışmamızın hazırlanmasında bilgi, belge ve tecrübeleriyle katkıda bulunan başta danışman hocam Prof. Dr. Nadir ÖZKUYUMCU hocam'a teşekkür ederim. Ayrıca ilk günden itibaren her kararında yanımda olan çok kıymetli annem Nihal TİYELTİ ve kardeşim Dilara Gökçe İNCE'ye teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Kemal Güney İNCE
Manisa-2019

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ	1
1. KAYNAKLAR	1
1.1. ANA KAYNAKLAR	1
1.2. MODERN KAYNAKLAR	4
2. BABAÎ HAREKETİNİN NİTELİĞİ ve BABA KAVRAMI	6
2.1. Babaî Hareketinin Niteliği	6
2.2. Baba Kavramı	8

BİRİNCİ BÖLÜM

İSYANIN SEBEPLERİ

1. BABAÎ İSYANI ÖNCESİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SİYASİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUMU	12
2. HÂRZEMŞAHLAR	18
3. MOĞOLLAR	20
4. BABAÎ İSYANI'NIN SEBEPLERİ	21
4.1. Siyasî Sebepleri	21
4.2. Dinî Sebepleri	34
4.3. İçtimaî Sebepleri	43
4.4. İktisadî Sebepleri	49

İKİNCİ BÖLÜM

BABAÎ İSYANI

1. İSYANI ORGANİZE EDENLER	56
2. İSYANIN HAZIRLIK SAFHASI	60
3. İSYANIN SİLAHLI OLARAK BAŞLAMASI	65

3.1. Amasya Savaşı	69
3.2. Malya Savaşı	70
SONUÇ	74
KAYNAKÇA	79

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
bkz.	: Bakınız.
çev.	: Çeviren.
Çev. Akt.	: Çeviriden Aktaran.
Haz.	: Hazırlayan.
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
nşr.	: neşreden.
s.	: sayfa.
Sad	: sadeleştiren.
ss.	: sayfa sayısı.
TTK	: Türk Tarih Kurumu.
Yay.	: Yayımlayan.
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

GİRİŞ

1. KAYNAKLAR

1.1. ANA KAYNAKLAR

Babaî İsyanı ile ilgili XIII. asrın en önemli tarih kaynakları şüphesiz İslâm coğrafyasında yazılmış eserlerdir. Bu eserler içerisinde Ermeni ve Süryani kaynakları da yer almaktadır. Bu kaynaklarda Selçuklu yöneticileriyle ihtilafa düşen Babaîlerle ilgili önemli bilgiler verilmektedir. XIII. yüzyıl ile ilgili seyyahların kaydettiği bilgiler de başvurulan diğer kaynaklar arasındadır. Genel olarak Osmanlı döneminde müelliflerin yazdıkları eserlerde vermiş oldukları bilgilerin, kendilerinden önceki eserlere dayandığı görülmektedir. Bizans kaynakları, Türkiye Selçuklu Devleti'nin son dönemlerinde yaşanmış olan ve devletin yıkılışını hızlandıran Babaî İsyanından ilginç bir şekilde hiç bahsetmemişlerdir. İsyanı bahsetmeme sebeplerinin de Bizans'ın kendi içerisinde bulunduğu durum olması muhtemeldir. Çünkü Babaî İsyanı'nın yaşandığı dönemin az öncesinde Haçlı seferleri için doğuya gelmiş olan Latinler, Bizans'ın başkenti İstanbul'u işgal etmişler ve Bizans hanedan ailesi, Anadolu ve Balkanların çeşitli şehirlerine kaçarak canlarını kurtarmışlardır.

İbn Bîbî, eI-Evamiirü'I-Ala'iyye fi'I-Umuri'I-Ala'iyye (Selçukname)

1281 yılında İbn Bîbî adıyla tanınmış olan Nâsırüddîn Hüseyin b. Muhammed b. Alî el-Ca'ferî er-Rugadî el-Münşî, tarafından 1277-1282 yılları arasında yazılan el-Evâmirü'l-'Alâ'iyye fi'l-umûri'l-'Alâ'iyye¹ adlı eserde Farsça olarak 1192-1280 yılları arası gerçekleşen olaylar anlatılmaktadır. İbn Bîbî'nin Babaî İsyanı'nın yaşandığı 1240 yılında Selçuklu sarayında görev yaptığı göz önünde bulundurulduğunda devrin ana kaynağı olması sebebiyle konumuz için en önemli kaynaklardan birisi olmuştur. İsyanlar ile ilgili olarak yaşamış ve duymuş olduğu bilgileri imkân dâhilinde yazmış ve detaylı anlatımıyla da bize konumuzda yol gösterici olmuştur. Biz çalışmamızda eserin Mürsel Öztürk tarafından Türkçeye çevrilen nüshasını kullandık.

¹ İbn Bîbî, **EI-Evamiirü'I-Ala'iyye fi'I-Umuri'I-Ala'iyye**, (Çev. Mürsel Öztürk), 1. Baskı, Kültür Bakanlığı Yayınları, Cilt: I-II, Ankara, 1996.

Gregory Abû'l-Farac, Abû'l-Farac Tarihi (Chorography)

1225 yılında Malatya'da doğan ve babası tabip Ahron'un isminden dolayı Bar Ebhraya ya da Bar Hebraeus olarak tanınan müellifimizin asıl adı Yuhanna yahut John olup, Gregory ve Abû'l-Farac ismini nasıl aldığı hakkında bir bilgi yoktur.² Müellif Süryanice yazmış olduğu Chorography adındaki eseriyle dönemi içinde İslâm coğrafyasındaki olaylara ışık tutması açısından oldukça önemlidir. Abû'l-Farac'ın Babaî İsyani'nin yaşandığı dönemde Malatya'da bulunması ve isyanın yaşandığı coğrafyaya yakınlığı nedeniyle önemli bilgiler vermesi açısından dikkate değerdir. Biz çalışmamızda eserin Ömer Rıza Doğrul tarafından Türkçeye çevrilen nüshasını kullandık.

Simon de Saint-Quentin, Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu

Papa tarafından 1245 yılında Moğolları Hristiyanlığa çağırmak için doğuya gönderilen bir grup keşişin arasında bulunan Simon de Saint-Quentin,'in yazmış olduğu *Histoire des Tartares*³ adlı eserinin orijinali günümüze ulaşmamış olup, kendinden sonraki dönemlerde yazarlar tarafından alıntılanmıştır. Bizim çalışmamızda kullandığımız nüsha ise Latince alıntılanmış olan bu pasajların Erendiz Özbayoğlu tarafından Türkçeye çevrilen, Tufan Karasu tarafından yayıma hazırlanan nüshasıdır.

Babaî İsyani'ndan hemen sonra Anadolu'da bulunmuş olan Simon de Saint-Quentin, isyanın bastırılmasında görev alan askerlerden öğrendiği bilgileri kaydetmiş olması açısından oldukça değerlidir. Eserde Tatarlar diyerek kastettiği Moğollar ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin ekonomik, siyasi ve toplumsal hayatıyla ilgili oldukça önemli bilgiler vermiştir.

Elvan Çelebi, Menâkıbu'l- Kudsiyye fî Menâsıbi'l-Ünsiyye (Baba İlyas-ı Horasânî ve Sülâlesinin Menkabevî Tarihî)

Elvan Çelebi, XIII. yüzyılda Moğolların önünden kaçarak Orta Anadolu'ya yerleşen, devrin siyasî, sosyal ve dinî birtakım hareketleri içinde yer almış olan bir Türkmen ailesine mensuptur. Babası, XIV. yüzyılın önemli isimlerinden Âşık Paşa, dedesi Karamanoğulları Beyliği'nin kuruluşunda adı geçen Muhlis Paşa, büyük dedesi, Babaî İsyani'nin başı olan Baba İlyâs-ı Horasânî'dir. Elvan Çelebi'nin hayatı

² Gregory Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, (Çev., Ömer Rıza Doğrul), 2. Baskı, TTK, Cilt: II, Ankara, 1987.

³ Simon De Saint Quentin, **Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)**, (Yay. Haz: Tufan Karasu), Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, Antalya, 2006.

hakkında kaynaklarda yeterli bilgi yoktur. Kendisi de ailesinin tarihi hakkında kaleme aldığı yarı menkıbevi nitelikteki otobiyografik eseri *Menâkıbu'l- Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*'de fazla bir bilgi vermez.⁴

Elvan Çelebi'nin *Menâkıbu'l- Kudsiyye fî Menâsibi'l-Ünsiyye*⁵ adlı eseri, araştırmamız için oldukça önemli bilgiler vermiştir. İsyanın sebepleri, fiilen başlaması ve isyan sürecinde gerçekleşen olayları detaylı şekilde anlatmış olması bize araştırmamızda yol gösterici olmuştur. Ayrıca bizzat isyanı yönetmiş ve sonuçlarıyla yüzleşmiş bir ailenin ferdi olarak isyana dair önemli ipuçları vermiştir. Ailesinin bu işe kalkışmış olması sebebiyle ne kadar tarafsız şekilde yazmış olabileceği de tartışmaya açıktır. Biz çalışmamızda İsmail E. Erünsal ve Ahmet Yaşar Ocak tarafından hazırlanan nüshasını kullandık.

Ahmet Eflâkî, Âriflerin Menkıbeleri

Asıl adı Ahmed olup daha çok Eflâkî mahlasıyla tanınır. Ârifî denmesi ise Mevlânâ'nın oğlu Ulu Ârif Çelebi'ye bağlılığından gelmektedir. Eski kaynakların hiçbirinde ailesi, adı, doğum yeri ve tarihi hakkında bilgi yoktur.⁶

Müellif *Menâkıb al-Ârifin*⁷ adlı eserini, şeyhi Ulu Arif Çelebi'nin emriyle 1318 yılında yazmaya başlamış ve 1358 yılında bitirmiştir.⁸ Eser bizzat Babaî İsyanı'ndan bahsetmemesine rağmen Baba Resul, Baba İshak ve Hacı Bektaş Veli arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir.⁹ Biz çalışmamızda eserin Tahsin Yazıcı tarafından çevrilen nüshasını kullandık.

Ebû'l-Hayr-ı Rûmî, Saltık Gazi Destanı

Fâtih Sultan Mehmed, 1473'te Uzun Hasan üzerine sefere çıkmadan önce eski bir geleneği yerine getirerek Şehzade Cem'i Edirne'ye gönderir. Babadağı'na gelen şehzade, Sarı Saltuk'un türbesini ziyaret eder ve Sarı Saltuk'un menkıbelerini dinler. Menkıbeleri çok beğenen Cem, bunların derlenerek bir kitap haline getirilmesi için Ebû'l-Hayr-ı Rûmî'yi görevlendirir. Bunun dışında hayatıyla ilgili çok fazla bir bilgiye sahip değiliz. Saltıknâme olarak bilinen eserin 1480'li yıllarda

⁴ Ahmet Yaşar Ocak, "Elvan Çelebi", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: XI, Ankara, 1995, ss.63-64.

⁵ Elvan Çelebi, **Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsibi'l-Ünsiyye**, (Haz: İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak), 2. Baskı, TTK, Ankara, 2014.

⁶ Tahsin Yazıcı, "Ahmed Eflâkî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: II, Ankara, 1989, s. 62.

⁷ Ahmed Eflâkî, **Âriflerin Menkıbeleri**, (Çev., Tahsin Yazıcı), Hürriyet Yayınları, Cilt: I-II, İstanbul, 1973.

⁸ Eflâkî, Cilt: I, s. 9.

⁹ Ahmet Yaşar Ocak, **Babaîler İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü**, Dergâh Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2011, s. 8.

tamamlanmış olduğu düşünölmektedir. XIII. yüzyılda Anadolu ve Rumeli'nin fethi sırasında gazâlara katılmış, kerametleriyle henüz hayatta iken efsanevî bir şahsiyet haline gelmiş olan Sarı Saltuk'un menkıbevi hayatını, savaşlarını ve kerametlerini konu almaktadır.¹⁰

Saltıknâme'de¹¹ Babaî İsyanı'nın sonraki yıllarda kulaktan kulağa efsaneleşmiş farklı bir anlatımını içeren bir hikâye yer almaktadır. Bu noktada, bu eser, üzerinde çalıştığımız konunun bir kaynağıdır. Biz çalışmamızda eserin Necati Demir ve Mehmet Dursun Erdem tarafından hazırlanan nüshasını kullandık.

1.2. MODERN KAYNAKLAR

Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin Yaşar, Amasya Tarihi

1869-1939 yılları arasında yaşamış olan Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin Yaşar tarafından yazılan *Amasya Tarihi*¹² isimli eserin tamamı on iki cilt olup, beşinci ciltti halen kayıptır. Biz çalışmamızda Mesut Aydın ve Güler Aydın tarafından 2004 yılında yayımlanan nüshasını kullandık.

Hüsameddin Yaşar, Babaî İsyanı'na eserinin ikinci cildinde detaylı şekilde değinir. Ayrıca Amasya'da yaşamış olan önemli şahsiyetler ve inşa ettirilmiş eserlerden bahsederken de zaman zaman Babaî İsyanı'yla ilgili önemli bilgiler vermiştir.

Fuat Köprölü, Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar

Fuat Köprölü tarafından 1919 yılında yayımlanan *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*¹³ isimli eserde, Hoca Ahmet Yesevi ve Yunus Emre merkeze alınarak Anadolu Türk tasavvuf hayatı incelenmiştir. Bizim için araştırmamıza konu olan Babaî İsyanı'nın geçtiğı XIII. yüzyıl Anadolu'sunun kültürel hayatının anlaşılabilmesinde oldukça yararlı olmuştur. Biz çalışmamızda Orhan F. Köprölü tarafından yayıma hazırlanarak, 1976 yılında çıkarılan üçüncü baskısını kullandık.

¹⁰ Şükrü Haluk Akalın, "Ebülhayr Rûmî", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 10, Ankara, 1994, ss. 360-362.

¹¹ Ebû'l-Hayr-ı Rûmî, **Saltık Gazi Destanı**, (Haz. Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem), Destan Yayınları, Cilt: I-II-III, Ankara, 2007.

¹² Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin Yaşar, **Amasya Tarihi**, (Yay. Haz. Mesut Aydın ve Güler Aydın), 12 Cilt, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2004.

¹³ Fuat Köprölü, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, (Yay. Orhan F. Köprölü), 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1976.

Ahmet Yaşar Ocak, Babaîler İsyanı, (Aleviliğin Tarihsel Altyapısı)

XII. yüzyılda Anadolu'da Türkiye Selçuklu Devleti'ne karşı gerçekleşmiş Babaî İsyânını, ilk defa kapsamlı olarak *Babaîler İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü* isimli eserinde ele alan Ahmet Yaşar Ocak olmuştur. Eserin birinci baskısı 1980 yılında yapılmış olup biz çalışmamızda beşinci baskısını kullandık.

Claude Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu

Claude Cahen tarafından Fransızca olarak yazılmış ve Türkçeye *Osmanlılardan Önce Anadolu*¹⁴ adıyla çevrilmiş olan eser, 1988 yılında yayımlanmıştır. Eserde Anadolu'nun Moğol istilası öncesi ve sonrası durumuna değinilmiştir. XIII. yüzyıl Anadolusunun iktisadi, içtimai ve kültürel durumunun anlaşılması için önemli kaynaklardan birisidir. Araştırmamızda eserin Erol Üyepazarcı tarafından Türkçeye çevrilen nüshasını kullandık. Ayrıca Cahen'in 1988 yılında yayımladığı *Türklerin Anadolu'ya İlk Girişi* isimli eserinde Yaşar Yücel ve Bahaeddin Yediyıldız tarafından Türkçeye çevrilen nüshası ve yine Cahen'in "*Baba İshak, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve diğerleri*" isimli makalesinin Türkçe çevirisini 1970 yılında AÜİFD'de yayınlayan İsmet Kayaoğlu'nun çalışmasından da yararlandık.

Vladimir Gordlevski, Anadolu Selçuklu Devleti

1988 yılında Vladimir Gordlevski tarafından yazılan *Anadolu Selçuklu Devleti*¹⁵ isimli eserde, oldukça detaylı şekilde Babaî İsyanı'na değinilmiştir. Gordlevski, Babaî İsyanı'nı gerçekleştirenlerin sıradan köylüler olduklarını varsaymış ve isyanın çıkış sebebini de toplumsal ve ekonomik şartlara bağlamıştır. Araştırmamızda birinci baskısının Azer Yaran tarafından Türkçeye çevrilen nüshasını kullandık.

Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi

Ali Sevim ve Erdoğan Merçil tarafından 1995 yılında yayımlanan, Selçuklu Devletleri Tarihi (Siyaset, Teşkilat ve Kültür) isimli eserde başta Büyük Selçuklu Devleti olmak üzere Irak, Halep, Dımaşk, Kirman, Türkiye, Suriye ve Filistin olmak üzere Selçuklu Devletlerinin siyasi tarihleri ile bunların teşkilat yapıları ve iktisadi,

¹⁴ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, (Çev. Erol Üyepazarcı), Dördüncü Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.

¹⁵ Vladimir. Gordlevski, *Anadolu Selçuklu Devleti*, (Çev. Azer Yaran), Birinci Baskı, Onur Yayınları, Ankara, 1988.

kültürel gibi durumları incelenmiştir. Araştırmamızda Türkiye Selçuklu Devleti'nin XIII. yüzyıldaki siyasi durumunu incelerken oldukça yararlı olmuştur.

2. BABAÎ HAREKETİNİN NİTELİĞİ ve BABA KAVRAMI

Babaî İsyanları'nın iyi anlaşılabilmesi ve değerlendirmenin daha doğru yapılabilmesi için araştırmaya başlamadan önce bazı kavramların terminolojik ve istilâhî anlamlarının iyi bilinmesi gerekmektedir. Bu yüzden araştırmamıza başlamadan 'isyan' ve 'baba' kelimelerinin Türk ve İslâm kültürü açısından önemi ve kullanılış yerlerine yönelik örnekler vermeye çalışacağız.

2.1. Babaî Hareketinin Niteliği

İsyanın kelime anlamı, *itaatsizlik, emre boyun eğmeme, ayaklanmadır*.¹⁶ Aynı zamanda 'ma'siyet' kelimesi de isyanı anlatmak için kullanılmıştır. Sözlük anlamı "*itaatten ayrılmak, söz dinlememek, çoğunluk tarafından onaylanan davranışlara uyum sağlamamak*" anlamında olup, itaat kelimesinin zıddıdır.¹⁷ Yine taşma, taşkınlık, azgınlık, coşkunluk anlamlarına gelen *tuğyan*¹⁸ kelimesi de isyanı kastetmek için Selçuklu dönemi kaynaklarında kullanılmıştır.

İtaat kelimesi ise söz dinleme, boyun eğme, buyruğa uyma anlamlarına gelir. İslâmi yönetim anlayışında Nisa suresi 59.ayette geçen. "*Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygambere de itaat edin ve sizden olan emir sahibine de itaat edin.*" buyruğu önemli bir yere sahiptir. Sünni siyaset doktrinine göre halife, hükümdar ve idarecilere "ülül-emr" denerek siyasi otorite meşrulaştırılmıştır. Şii siyaset doktrininde ise "ülül-emr" imamlar olarak karşımıza çıkmıştır.¹⁹

Göktürklerin ise isyan ve başkaldırmanın yerine 'yanılma' tabirini kullandığını görüyoruz. Yanılma ise akıl ve bilgisizlikten olurdu.²⁰ Tonyukuk Yazıtı'nda Türkgeş kağanı şöyle demiş: "*Benim milletim, burada, demiş! Türk*

¹⁶ Ferit Devellioğlu, "İsyan", **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 26. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s. 533.

¹⁷ Bekir Topaloğlu, "Mâsiyet", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 28, Ankara, 2003, s. 77.

¹⁸ Ferit Devellioğlu, "Tuğyan" **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 26. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, ss. 1295-1296.

¹⁹ Mehmet Özmenli, "Ortaçağ'da Devlet, Hukuk, İtaat ve İsyan Birkaç Örnek" , **Turkish Studies**, Cilt: 7 Konu: 4-II, Ankara, 2012, s. 2603.

²⁰ Bahattin Ögel, **Türklerde Devlet Anlayışı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982, s. 243.

*Milleti karışıklık ve fitne (bulganç) içinde, demiş! (Türklere bağlı) Oğuzlar ise, isyan (tarkınç) içinde, demiş!”tir.*²¹

İslâm kaynaklarında kullanılan ‘bağy’ kelimesi “*bir grubun, kendi kanaat ve ictihadlarına göre, yanlış yolda olan devlet başkanına başkaldırmalarına; onu devirmek, düzeni değiştirmek veya ayrı bir devlet kurmak istemeleri*” anlamına gelmekte olup bu olayı yapanlara da ‘bağî’ denmekte idi.²²

Uluslararası literatürde *insurgency* (isyan), “*bir bölgenin siyasi denetimini ele geçirmek, var olan iktidarı hükümsüz kılmak veya ona meydan okumak için yıkıcı faaliyet ve şiddetin organize edilmiş kullanımıdır*”²³. Konumuzu teşkil edecek olan Babaî İsyanında da belirli bir bölgede örgütlenenlerin siyasi otoriteye başkaldırması, karşılaştığı siyasi otoritenin silahlı güçlerini birkaç defa yenmek suretiyle giderek güçlenmesi hatta siyasi otoritenin başındaki Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev’in tedbir amacıyla Kubadabad adasına sığınması²⁴ yukarıdaki isyan tanımını akla getirmektedir. İsyanın gelişimi, sultan için iktidarla beraber hayatını da kaybedeceğine yönelik bir izlenim yaratmış olmalı ki başkentini terk etmiş ve yakınlarındaki bir adaya sığınmıştır.

Babaî İsyanı’nın arka planında bir örgütlenmenin olduğunu İbn Bîbî’nin ifadelerinden de anlamaktayız. Ona göre Baba İlyâs iki müridini isyanı organize etmek için Kefersud ve Maraş’a gönderiyor ve isyan için savaş araç gereçlerini hazırlayarak, emir bekleyen Türk obalarını harekete geçirmekle görevlendiriyordu.²⁵

Bir başka örnek ise Batı Göktürk Kağanı Tung Yabgu Kağan’ın döneminde 627 yılında Karlukların büyük bölümünün isyan etmesi neticesinde 628 yılında öldürülmesidir. Karlukların isyan etmesinin sebebi olarak Kağan’ın halka iyi davranmaması gösterilmiştir.²⁶ Yine Göktürklerin hâkimiyeti altında olan Basmil Karluk ve Uygurlar, 742-743 yıllarında Göktürk Kağanı Ozamvş’a isyan edip kağanı öldürmüşlerdir.²⁷

²¹ Ögel, *Türklerde...*, s. 169.

²² Çetin İlhan Akbulut, “İslam Hukukunda Suçlar Ve Cezalar”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 52, Sayı: 1, 2003, s.178; Mehmet Özmenli, s. 2603.

²³ **U.S. Government Counterinsurgency Guide**, Bureau of Political-Military Affairs, Department of State, January 2009, s.2’den Aytekin Cantekin, **İsyan ve Savaş Sırasında Hasım Devlet Desteği: Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkasya Cephesinde Ermeni İsyanı Örneği** (Basılmamış Doktora Tezi), Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2012, s. 3.

²⁴ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 51.

²⁵ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 50.

²⁶ Ögel, *Türklerde..* s. 115.

²⁷ Bahattin Ögel, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Birinci Baskı, MEB, İstanbul, 1971, s.39.

Eski Türk devlet anlayışında isyan eden Türkler ile isyana maruz hükümdarın kaderlerinin birbirine sıkı sıkıya bağlı olduğunu da görürüz. Aslında her ikisi de birbirlerine muhtaçtır. Genel olarak isyan edenin cezalandırıldığı bir ortamda bazen de hükümdarlar tarafından isyancılar affediliyordu. Çünkü isyan eden de nihayetinde hükümdarın soydaşı idi. Uygur Kağan'ı, Bayan Çur Kağan isyancılara karşı saldırısını “*Gök Tanrı ve yer bana emrettiği için onları mızrakladım*”²⁸ diyerek ilahi bir emre bağlarken, kendisine isyan ederek Çin'e giden Dokuz Oğuzları affeden ve topraklarına geri alan Bilge Kağan, onları cezalandırmayı değil devlete geri kazandırmayı tercih etmiştir.²⁹

Selçuklu Devleti'nde Sultan Muhammed Tapar'ın oğlu Mahmut ile amcası Sancar arasındaki taht mücadelesinde de Vezir Sumeyremî, Mahmut'a amcası Sancar'ın üzerinde hakkı olduğunu bu yüzden amcasına isyan etmesinin günah olduğunu tembihlemiştir.³⁰ Hem eski Türk devletlerinde hem de Müslüman Türk devletlerinde büyüğe saygı ve itaat her zaman vardır.

İsyanlar yalnızca Türk devletlerinde olmamış, tarih boyunca birçok siyasi yapıda cereyan etmiştir. İsyancıların çoğu, daha güçlü olan devlet ya da yöneticilere karşı gelecek gerekli gücü kendilerinde gördükleri an harekete geçmişler, iktidarı, hanedanı, devleti değiştirmeyi ya da bağımsızlık alarak kendi devletlerini kurmayı hedeflemişlerdir. Bazı isyanların gerçekleşmesinde de yabancı güçlerin müdahale ve telkinleri etkili olmuştur. İsyan gerekçesi olarak da vergilerin çokluğunu, yöneticilerin zulmü ve haksızlıklarını, milli ve dini farklılıkları göstermişlerdir. Kısacası tarih boyunca insanın içerisinde bulunduğu her organizasyondan farklı sesler çıkmış ve kendini bastırılmış hisseden bazı kişi ve gruplar isyana kalkışmıştır. Açıkladığımız sebeplerle biz de Babaî hareketini Türkiye Selçuklu Devleti'ne isyan olarak nitelemenin doğru olduğu kanaatindeyiz.

2.2. Baba Kavramı

Babaîler arasında çok sık kullanılan 'Baba' unvanının da kökenine değinmeye çalışmanın konunun daha iyi kavranmasına yararı dokunacağı düşüncesindeyiz.

Orta Asya'da XII. yüzyıldan itibaren kullanılmaya başlanan 'şeyh, pir' ve 'halife' manasında kullanılan 'ata' veya 'bab'(baba) kelimeleri 'terbiye eden, edep öğreten, yol gösteren, kendisine bağlananları kayıran ve koruyan şeyh' anlamında

²⁸ Ögel, *Türk Kültürünün..*, s. 81.

²⁹ Ögel, *Türklerde..* s. 127.

³⁰ Ali Sevim ve Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTK, Ankara, 1995, s. 206.

sıklıkla kullanılmıştır.³¹ Baba Hasan, Baba Ferec, Barak Baba gibi Selçuklu devri mutasavvıf şairlerinin yanında ahi birliklerinin başkanları (Ahi Baba) ile gemi reislerine de baba (Baba Oruç)³² denmiş, ayrıca Türkiye Selçuklu Devleti'nde gulâmhânelerde gulâmların eğitiminden sorumlu olan 'babayan'ların da baba unvanını taşıdıklarını biliyoruz.³³ Bu durum 'baba' tabirinin birbirinden farklı alanlarda ve Türkler arasında bir dönem oldukça yoğun kullanıldığını gösterir. Tasavvufun Türkler arasında yaygınlaşmasından sonra özellikle Bektaşiler ve konumuzu teşkil eden Babaîler arasında 'baba' tabiri daha çok tercih edilmiştir.³⁴

Moğol istilasıyla beraber farklı tasavvuf öğretilerini uygulayan şeyhler, dervişler, kendileri için güvenli olabileceğini düşündükleri Anadolu coğrafyasına gelmişlerdir. Bu gelenlerden zengin kültür çevresinde yetişenler, şehirlere yerleşip bürokraside görev almışlardır. Yaylak ve kışlaklar arasında gidip gelen Türkmenlerin tasavvufla tanışmaları ise eski Türk inanışlarındaki ozanların yerine koyulabilecek "*Baba*"lar vasıtasıyla olmuştur. Babaların bu Türkmenlere öğrettiği Müslümanlık, Türkmenlerin yaşayışına ve sözlü geleneğine de uygundu.³⁵ Kısa sürede olağanüstü güçlere sahip olduğuna inanılmaya başlanan baba ve dedeler, eski ozanların özel imtiyazlarına da sahip olmuşlardı.³⁶

Peygamber Efendimizin "*Ben ilim şehriyim, Ali de onun kapısıdır; kim ilim isterse bu kapıya gelsin*" hadisi oldukça önemlidir. Her ne kadar âlimler hadisin sahihliğiyle ilgili tam manada ortak bir karara ulaşamamış olsalar da hadisin hasen hadis olduğu anlaşılmaktadır.³⁷ Peygamber Efendimizin bu hadisi, ilme Hz. Ali'den gidilebileceğini işaret eder. Bu hadis mutasavvıflarca tasavvuf ilmine girişin de kapısı olarak yorumlanmıştır. Onlara göre Hz. Ali tasavvuf konusunda derin bilgilere sahip olması sebebiyle kendisinden sonra yetişecek sûfilerin de ideal tipi olmuştur. Tasavvuf ehlinin kendilerini Hz. Ali'ye ve peygambere bağlamaları da tasavvufun

³¹ Coşkun Alptekin, "Ata" **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 4, Ankara, 1991, s.32.

³² Alptekin, Cilt: 4, s. 33.

³³ İbn Bîbî, Cilt: 1, s. 291; Erkan Göksu, "Türkiye Selçuklu Devletinde Gulâm Eğitimi ve Gulâmhâneler", **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl:7, Sayı: 24, (Güz 2007), s. 73.

³⁴ Alptekin, Cilt: 4, s. 33.

³⁵ Hüseyin G. Yurdaydın, **İslâm Tarihi Dersleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971, s. 76; Metin Bozkuş, "Anadolu Selçuklularında Sosyal, Dini Ve Mezhebi Yapı", **C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: V, Sayı: 2, Sivas, 2001, ss. 249-257, s. 253.

³⁶F. Köprülü, **Türk Edebiyatında...**, s. 19; İsmet Kayaoğlu, "Mevlana'nın Çağdaşı Derviş Tarikatları, Babalar, Kalenderiler ve Diğerleri", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt: 31, Sayı: 1, 1952, s. 148.

³⁷ Seyit Avcı, "Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır, Hadisi Üzerine", **Marife Dergisi**, Sayı 3, Konya, 2004, s. 381.

sonradan değil ilk baştan beri var olduğu fikrini desteklemek içindir.³⁸ Bu hadisten başka elimizde baba unvanının İslâm'ın ilk asırlarında din âlimlerine, âbid, zâhid ve müşidlere verildiğine dair herhangi bir bilgi bulunmamakla birlikte 'kapı' (bab) kelimesinin Müslüman dünyasında daha sonraları kullanılmaya başlanan 'Baba' unvanının çıkış noktası olabileceği düşüncesindeyiz. Ancak X. yüzyıldan itibaren baba unvanının bazı meczup ve münzevi sûfilere verilmeye başlandığı görülmektedir. Fergana³⁹ civarında büyük şeyh ve dervişler için "bab" unvanının kullanıldığını biliyoruz.⁴⁰ XI. yüzyıldan itibaren bu unvanın özellikle İran ve Azerbaycan coğrafyası başta olmak üzere İslâm dünyasında kullanılmaya başlandığı görülmektedir.⁴¹ Özellikle Horasan bölgesi Oğuzlar için bir çıkış noktası olmuştur. Burada Türkmenler Horasan'ın zengin kültürel farklılıklarının yanında İran ve Hint kültürlerinin de tesirinde kalmış, oluşturdukları *Türk halk Müslümanlığını* Anadolu'ya taşımışlardır.⁴²

Eski Türk kültür hayatında oldukça önemli bir yere sahip olan büyüğe saygı ve bağlılık prensibinin İslâm kültürüyle kaynaşmasından sonra Müslüman coğrafyasında baba, dede gibi unvanların daha da yaygınlaştığı bir gerçektir. Özellikle XI. yüzyıldan sonra batıdaki gazâ bölgelerinde faaliyet yürüten şeyh, sûfi ve dervişler gibi ilim ehli arasında da baba unvanının sıklıkla kullanılmaya başlandığı anlaşılmaktadır. Özellikle halkla birlikte vakit geçiren ve halkın ihtiyaçlarının farkında olan bu şahsiyetler, kısa sürede halkın gözünde önemli bir makama çıkarılmıştır.

Babaî İsyanı sonrası özellikle Anadolu'da bulunan birçok derviş Baba unvanıyla anılmaya devam etmiş ve hatta Osmanlı hükümdarlarının saygısına mazhar olmuşlardır.

Bu arada "Baba Resul" kavramına değişik bir bakış denemesi yapma cesareti göstermek istiyoruz. Baba İlyâs'ın peygamberlik iddiasında bulunduğu fikrinin belki de dayanağı olan ifade Abû'l-Farac da geçmektedir. Ona göre adı Baba olan biri kendisine Resul diyor ve Allah'ın peygamberi olduğunu iddia ediyordu.⁴³

³⁸ Hüseyin Bal, **Alevi-Bektaşî Kültürü**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, s. 166.

³⁹ Özbekistan'da bir şehir.

⁴⁰ Süleyman Uludağ, "Baba", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 4, Ankara, 1991, s. 365.

⁴¹ Uludağ, s. 365.

⁴² Bozkuş, s.3.

⁴³ Abû'l-Farac, Cilt:2, s. 539.

Hristiyanlar havarilere "Resul" demektedirler. Yeni Ahid'in beşinci kitabının adı; 'Resullerin İşleri'dir. Bu resuller, Hz. İsa'nın Havarileridirler. Hristiyanlara göre, İncil yazarları vahiy alarak İncillerini yazdıkları için bunlar da peygamber kabul edilmişlerdir.⁴⁴ Havarilerin de sözleri vahiy veya ilham sayılır. Ayrıca havarilerin öğrencilerinin de vahiy aldığı kabul edilir ve onlardan sonra gelen bazı azizler de bu durum görülebilirdi.⁴⁵ Hristiyan literatüründe, prophet=peygamber kelimesi, İslâm medeniyetindeki ermiş/evliya karşılığında kullanılan bir kelimedir.⁴⁶ Yani Abû'l-Farac orijinal ifadesiyle 'prophet' yazıyorsa, bu evliya anlamına gelir ki 'Baba' kavramını ifade etmek için kullanmış olmalıdır. Hristiyanlar, İslâm inancındaki gerçek peygambere, Hz. İsa'ya 'Rab' derler. Çünkü Hz. İsa onlara göre Tanrı'nın oğludur. İslâm'da ise 'Rab' kelimesi Allah'ın sıfatlarından olup, Allah'ı işaret eder. Belki de Babaî İsyanı'nda 'Baba Resul' isminin Abû'l-Farac ve St. Quentin tarafından kullanılmasının sebebi budur. Esasen son peygamber olarak Hz. Muhammed'i kabul eden bir inanç zümresi içinde Baba İlyâs'ın ya da Baba İshak'ın peygamberlik iddia etmesi ve bu iddia ile taraftar bulması aklen de muhaldir, yani imkânsızdır.

⁴⁴ Ersan Özten, "Hristiyan Kutsal Metinlerindeki Gayb Anlayışının Kelâm Açısından Değerlendirilmesi", **İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 3, Nisan 2013, s. 141.

⁴⁵ Özten, s. 141.

⁴⁶ Yakın süreçte yaşamış olan Bulgar kâhin Baba Vanga içinde 'Prophet Baba Vanga' ve onun kehametleri içinde 'Prophecies of Baba Vanga' tabiri kullanılmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İSYANIN SEBEPLERİ

1. BABAÎ İSYANI ÖNCESİ TÜRKİYE SELÇUKLU DEVLETİ'NİN SİYASİ, EKONOMİK VE KÜLTÜREL DURUMU

Öncelikle bu dönemi 1230-1240 yılları arası on yıllık bir dönem olarak ele alacağız. 1230 yılı bilindiği gibi Hârezmşahlar ile yapılan Yassı Çemen Savaşı'nın tarihidir. Bir isyanın vuku' bulmasındaki maddeler incelenirken hem isyancı hem de isyana maruz kalan tarafın iyi tanınması gerekir. Nasıl ki isyan eden grup ya da zümreyi isyana yönelten sebepleri derince araştırıyor isek isyana maruz kalan tarafın da içerisinde bulunduğu şartları, etrafında cereyan eden siyasi olayları bilmemiz gerekir. Bu anlamda Yassı Çemen Savaşı'nın Türkiye Selçukluları ve Hârezmşahlar için olumsuzlukların başladığı bir tarih olması sebebiyle Babaî İsyancıları öncesi durumun 1230 yılından başlatılması uygun bulunmuştur.

Bilindiği üzere Türkiye Selçuklu Devleti, Kutalmış oğlu Süleymanşah tarafından 1075'de kurulmuştur. Bizans imparatoru Roman Diyojen'in Alparslan'a Malazgirt'te yenilmesi ile zaten bir süredir Bizans sınırında gazâ eden Türkmenlere Anadolu arazisi temlik ve iktâ olarak verilmiş, işte bu suretle de Saltuklar, Mengücekler, Danişmendler, Ahlatşahlar gibi beylikler ve Türkiye Selçuklu Devleti kurulmuş, her biri de ayrı ayrı Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşmasına katkı sağlamışlardır.⁴⁷ Her ne kadar Anadolu Selçuklu Devleti yöneticilerinin üzerindeki İran etkisi, eleştirilmelerine sebep olmuşsa da bir gerçek vardır ki Anadolu'da kurulmuş Türk yönetimleri içerisinde en uzun süre ayakta kalan ve bu coğrafyanın Türkleşmesi ve İslâmlaşmasında en büyük payın sahibi Türkiye Selçuklu Devleti'dir.⁴⁸ Bunun yanında haçlılara karşı sırf Anadolu Türklerinin değil Ortadoğu'daki tüm halkların koruyuculuğunu üstlenmiş olması sebebiyle de başlı başına takdir görmeyi hak etmektedir.

Türkiye Selçuklu Devleti'nin ölüm kalım savaşı verdiği Moğol istilası sırasında bile Avrupa'da imrenilerek bakılan bir devlet olarak görüldüğüne dikkat çekmesi açısından şu cümleler önemlidir. *"Türklerin, toplanan bütün değerli*

⁴⁷ F. Köprülü, *Türk Edebiyatında...*, ss. 185-186.

⁴⁸ F. Köprülü, *Türk Edebiyatında...*, s. 186.

eşyaları bir parça ekmek için takas etmeye Rumlara geldikleri kıtlık yıllarında bile Selçuklu Sultanı yeterince zenginliklere sahipti: 1248 yılında Fransa Kralı IV. Louis'nin karargâhında, sultanın altın külçelerinden ve şahane çadırlara sahip olan subaylarının zenginliğinden hayranlıkla bahsedilirdi."⁴⁹

Gerçekten de Avrupalıların o zamanki içerisinde buldukları durum pek iç açıcı değil iken 1240'larda Anadolu'da bulunmuş ve bizzat isyanın yaşandığı coğrafyada yaşamış kişilerden aldığı bilgileri kaydeden Simon de Saint Quentin, " *Türkiye sultanlığı (regnum) çok ünlü ve zengin bir sultanlıktı. Orada kale, köy ve çiftlik mülkleri (casalia) dışında 100 kent vardı*"⁵⁰ demiştir. Bu kentler arasında Malatya (Meledeme), Sivas (Savastia), Akşehir (Philomelion), Antalya (Satellia), Alanya (Candolour), Erzurum (Arsaran), Silvan (Monfalquin), Ahlat (Calath), Urfa ve Türkiye Selçuklularının başkenti Konya (Iconium) sayılabilir.⁵¹

I. Alâeddin Keykubad devrinde Türkiye Selçuklu Devleti en kudretli ve parlak dönemini yaşamıştır. Hükümdar, çeşitli topraklardaki fetih faaliyetlerinin yanı sıra yaklaşan Moğol taarruzunu önceden fark etmiş, Konya, Sivas, Kayseri başta olmak üzere birçok şehirde surları tahkim ettirmiş ve yenilerinin de inşasına kısa sürede başlamıştır.⁵² İzzeddin Keykâvus'un 1220'de ölümü sonrası yerine geçen I. Alâeddin Keykubad, Türkiye Selçuklu Devleti'ne büyük bir atılım yaptırmıştır ve siyasi, idari ve askeri başarılarıyla birlikte imar faaliyetlerine de önem vermiştir.⁵³

I. Alâeddin Keykubad, Anadolu'da yaptırdığı cami, hastane, köprü, medrese ve kervansaraylar ile halkın sıkıntılarını bir nebze azaltmaya çalışmış, inşa ettirdiği yapılar yüzlerce yıl ayakta kalmıştır. Anadolu Türklerine hizmetlerinden dolayı halk arasında efsaneleşmiş ve uzun müddet "Uluğ Keykubad" olarak anılmıştır.⁵⁴

Her ne kadar I. Alâeddin Keykubad devrinde Moğolların öncü kuvvetleri ile küçük çaplı çarpışmalar yaşansa da tam anlamıyla saldırıya geçmeleri I. Alâeddin Keykubad'ın devrinde değil oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev dönemine tekâbülmektedir. I. Alâeddin Keykubad, Moğollar yerine Moğolların önünden kaçan Hârezmşahlar ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. XIII. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren Anadolu'nun doğu ve güneyinde birçok irili ufaklı çatışmalar yaşanmış,

⁴⁹ Nicolae Jorga, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Yay. Haz. Erhan Afyoncu), Yeditepe, 5 Cilt, Cilt: 1, 2005, s. 138.

⁵⁰ Saint Quentin, s. 49.

⁵¹ Saint Quentin, s. 49.

⁵² Osman Turan, **Selçuklular ve İslamiyet**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980, s. 100.

⁵³ İbrahim Kafesoğlu, **Selçuklu Tarihi**, MEB, Birinci Baskı, İstanbul, 1972, s. 99.

⁵⁴ O. Turan, **Selçuklular..**, s. 102.

kaleler ve şehirler Selçuklular, Eyyûbiler ve Hârezmşahlar arasında sürekli el değiştirmiştir. Hısn Mansur (Adıyaman), Kahta, Çemişgezek, Ahlat ve Van Gölü havzası ise bu çekişmelerin merkezi konumunda olmuştur.⁵⁵ Kısa süre sonra ortaya çıkacak olan Babaî İsyanı'na bu bölgelerden katılımın üst seviyelerde olmuştur.

1225'te Moğolların önünden kaçarak Azerbaycan bölgesine gelmiş ve Merâga⁵⁶ şehrini başkent yaparak siyasi faaliyetlere başlamış olan Celaleddin Hârezmşah ile Türkiye Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad'ın, ilk başlarda yaklaşan Moğol tehlikesine karşı işbirliğine yönelik adımlar attığı görülmüştür. Ancak Hârezmşahların Ahlat'ı kuşatması ve işgal etmesi iki güç arasındaki bağları koparmıştır.⁵⁷

Anadolu Türk tarihini derinden etkileyecek olan savaş 10 Ağustos 1230'da Türkiye Selçukluları ile Hârezmşahlar arasında gerçekleşmiştir.⁵⁸ Hârezmşah'ı Yassı Çemen'de mağlup eden Türkiye Selçuklu kuvvetleri, bir düşmanından kurtulurken yaklaşmakta olan esas tehlikeye yakalanmışlardır. Yassı Çemen savaşında aldığı yenilginin etkisiyle güçsüz kalan Hârezmşah'ı izleyerek peşlerinden gelen Moğollar da Doğu Anadolu sahasına girmeye başlamışlardır.⁵⁹

Eyyubi ve Artuklu kontrolündeki şehirlere Moğol saldırılarının başlamasıyla I. Alâeddin Keykubad, Kemâleddin Kâmyâr'ı durumu yakından incelemesi için Sivas'a göndermiştir. Selçuklu komutanlarının, Gürcülerin Moğolları kışkırtarak Anadolu'ya gönderdiği görüşünde birleşmeleri sonrası Selçuklu kuvvetleri Gürcistan seferine çıkmış ve nihayetinde Gürcüler Selçuklu vasallığını kabul etmek zorunda kalmışlardır.⁶⁰

Dağılan Hârezmşah kuvvetlerinden büyük çoğunluğu Anadolu'da kalmış ve ellerine geçirebildikleri bölgelerde hâkimiyetlerini sürdürmeye çalışmışlardır. Ahlat, Erzurum ve Erzincan arasındaki bölge Hârezm kuvvetleri için yağma alanı haline gelmiştir. Selçuklu yöneticilerinin özellikle de Sinâneddin Kaymaz'ın teklifi ve ikili görüşmeleriyle Hârezm beylerinin Selçuklu kuvvetlerine katıldığını görüyoruz. Bu beyler arasında Kayır Han, Bereket Han, Küçlü Han, Saru Han, Yılan Boğa ve Can

⁵⁵ O. Turan, **Selçuklular..**, ss. 100-101.

⁵⁶ Günümüzde İran sınırları içinde bulunan tarihi şehir **bkz.:** Osman Gazi Özgüdenli, "Merâga", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 29, Ankara, 2004, ss. 162-163.

⁵⁷ Kafesoğlu, s. 102; Sevim ve Merçil, ss. 463-464.

⁵⁸ Ahmed bin Mahmud, **Selçuk-name**, (Haz. Erdoğan Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, Cilt: 2, İstanbul, 1977, s. 151; O. Turan, **Selçuklular..**, s. 101; Ali Üremiş, **Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası**, Babil Yayıncılık, Ankara, 2005, s. 244.

⁵⁹ İbn Bîbî, Cilt:1, ss. 431-432.

⁶⁰ Sevim ve Merçil, ss. 464-465.

Birdi gibi isimler sayılabilir.⁶¹ Bilindiği üzere II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde isyan edip güneye doğru harekete geçen Hârezmliler, Kayır Han'ın askerleri ve aileleriydi. Hârezmşahların Selçuklu topraklarına göç etmesi sonrası Osmanlı Devleti'nin kurucusu olacak olan Osman Gazi'nin atalarının da bu göç dalgasıyla birlikte Anadolu sahasına geldikleri bilinmektedir. Âşıkpaşa, Baba İlyâs ve Ertuğrul Gazi'nin Anadolu'ya birlikte geldiklerini yazmıştır.⁶²

1232'de Ahlat'ın Selçukluların eline geçmesini bahane eden Eyyubî hükümdarı Melik el-Kâmil, Anadolu'ya bir sefer başlatmıştır. Ancak I. Alâeddin Keykubad'ın birliklerinin Anadolu'ya geçiş için kullanılan geçitlerde mevzilenmesi neticesinde Eyyubî askerleri geri püskürtülmüş ve Selçuklular karşı saldırıya geçerek Harput, Urfa, Rakka ve Harran bölgesini ele geçirmişlerdir.⁶³

Sultan I. Alâeddin Keykubad, Hârezmşah tehlikesini bertaraf ettikten sonra Moğollar ile de anlaşma yoluna giderek⁶⁴ Türkiye Selçuklu Devleti için çok büyük bir tehlike olan Moğolların Anadolu'ya gelmelerini biraz da olsa geciktirmiştir. I. Alâeddin Keykubad, 1236 yılında Ögedey'e elçi göndererek uzlaşma istemiş, Ögedey ise uzlaşmayı Selçukluların Moğolların emrine girmeleri şartıyla kabul edeceğini söylemiştir.⁶⁵ Bu durum bize, Moğolların artık batıya doğru harekete geçmeyi planladıklarını göstermektedir. Öyle ki Selçuklulara tek seçenek sunarak amaçlarını belli etmişlerdir. Ancak I. Alâeddin Keykubad'ın Kayseri'de Diyarbakır'ı almak için hazırlıklara devam ettiği esnada, Moğol Hanı Ögedey'in Şemseddin Ömer adındaki elçisi sultana ulaşmış ve Moğolların dünya hâkimiyetini kabul etme şartıyla Selçuklu ile barış yapılacağı haberini getirmişti. Bu habere çok sevinen sultan çeşitli hediyeler vererek elçiyi yolcu etmişti.⁶⁶

Hoca Sâdeddin'e göre Moğol tehlikesi ortaya çıkınca Ertuğrul ve obası önce Ahlat'a, Moğol öncülerinin Ahlat'a ulaşması sonrasında Erzincan civarına yerleşmişlerdir. Bir müddet sonra ise Caber Kalesi civarına göç etmişlerdir. Süleymanşah'ın Caber'de ölümü sonrası ise Ertuğrul ve obası, önce Pasinler Ovası'nda Sürmeli Çukur'a daha sonra da I. Alâeddin Keykubad tarafından yurt

⁶¹ İbn Bîbî, Cilt:1, s. 428-431; H. Hüsameddin, Cilt: 2, s. 214; Sevim ve Merçil, s. 465; Üremiş, s. 266.

⁶² Âşık Paşazade, **Osmanoğullarının Tarihi**, (Çev. Akt. Kemal Yavuz- M. A. Yekta Saraç), K Kitaplığı, 2003, s. 296.

⁶³ İbn Bîbî, Cilt: 1, ss. 434-437; Kafesoğlu, s. 103; Sevim ve Merçil, ss.465-466.

⁶⁴ Ahmed bin Mahmud, s. 152.

⁶⁵ Kafesoğlu, s. 102.

⁶⁶ İbn Bîbî, Cilt:1, ss. 450-451; Sevim ve Merçil, s. 466.

olarak verilen Karacadağ'a yerleşmişlerdir.⁶⁷ Münecimbaşı Ahmed Dede, Ertuğrul Gazi'nin, Pasin Ovası'ndan Rum'a 1232-1233 yıllarında I. Alâeddin Keykubad'ın devrinde geldiğini yazmıştır.⁶⁸

Eyyubîler'in Selçuklu sınırlarındaki faaliyetlerini sona erdirmek amacıyla I. Alâeddin Keykubad, ordusunu Kayseri yakınlarındaki Meşhed Ovası'nda toplamıştı. Burada sultan, komutanları ve devlet adamlarının katılımıyla Türkiye Selçuklu Devleti'nin geleceği için önemli kararların çıktığı bir toplantı tertip etmişti. Bu toplantı sonrası İzzeddin Kılıçarslan'ın veliahtlık töreni yapılmış ve sonrasında Moğollara karşı işbirliği talebiyle İslâm coğrafyasının çeşitli yerlerinden elçiler gelmişti.⁶⁹ Sultan I. Alâeddin Keykubad, yabancı devlet elçileri şerefine vermiş olduğu bir şölende, 30 Mayıs 1237'de yediği kuş etinden zehirlenerek hayatını kaybetmiştir.⁷⁰

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın ani ölümü, Türkiye Selçukluları açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sultana veliaht Kılıçarslan'ın tahta geçirileceği sözünü verdiklerini beyan eden Hârezmlî Beyler harekete geçmiş⁷¹ lakin Sâdeddin Köpek ve paralı Frank askerlerinin yardımıyla büyük oğul Gıyâseddin Keyhusrev tahta geçmiş⁷², ilk iş olarak babasının Selçuklu saflarına katılmaya razı ettiği Hârezm güçlerini dağıtmıştır.⁷³

F. Köprülü'ye göre veliahtlığın kardeşi Kılıçarslan'a verileceğini anlayan II. Gıyâseddin Keyhusrev, babasını öldürerek Anadolu'nun huzurunu kaçırmış, bunu Sâdeddin Köpek'in işlettiği siyasi cinayetler izlemiştir. Eyyubîlerin, Ermenilerin ve Bizanslıların tahriklerine Moğol akınları da eklenince halk için Anadolu çekilmez bir yer haline gelmiştir.⁷⁴ Ayrıca Moğolların önünden kaçıp gelen Türkmenler de Anadolu ve Türkiye Selçuklu Devleti için giderek artan bir yük olmaya başlamışlardır.⁷⁵

⁶⁷ Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü't-Tevarih**, (Yay. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı, Cilt: 1, Ankara, 1979, ss. 25-27.

⁶⁸ Münecimbaşı Ahmed Dede, **Münecimbaşı Tarihi**, (Çev. İsmail Erünsal), Tercüman 1001 Temel Eser, Cilt: 1, İstanbul, 1974, , ss. 54-55.

⁶⁹ İbn Bîbî, Cilt:1, ss. 453-456; Kafesoğlu, s. 104.

⁷⁰ İbn Bîbî, Cilt:1, ss. 455-457; Sevim ve Merçil, s. 466.

⁷¹ İbn Bîbî, Cilt:2, ss. 20-21; Efe Durmuş, "Türkiye Selçukluları Devrinde Hârezmlî Bir Türk Emiri: Hüsameddin Baycar", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 1, Elazığ, 2009, s. 224.

⁷² Saint Quentin, s. 52.

⁷³ İbn Bîbî, Cilt:, s. 23.

⁷⁴ F. Köprülü, **Türk Edebiyatında..**, s. 189.

⁷⁵ Paul Wittek, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, (Çev. Güzin Yalter), Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971,s. 30.

İlk başlarda Anadolu'ya göç eden Türkmenlerin iskân sorunu devlet için çok zor bir mesele değildi. Çünkü Orta Anadolu bu Türkmenleri yerleştirebilecek kadar geniş alana sahipti. Sivas, Tokat, Amasya, Çorum, Kayseri, Bozok, Çankırı, Eskişehir, Kırşehir gibi bölgeler Anadolu'ya göç eden Türk boylarının yerleştirildiği bölgelerden bazıları idi.⁷⁶ Ancak Moğolların önünde Anadolu'ya giren boyların sayıları arttıkça Anadolu bu nüfusu kaldırmakta zorlanmış ve yeni gelenler Türkiye Selçuklu Devleti'nin batı sınırlarına iskân edilmişlerdi.⁷⁷ Bu durum en çok da Doğu Roma İmparatorluğu için sıkıntı teşkil etmişti.⁷⁸

Türkiye Selçuklu Devleti bir yandan başarısız devlet adamlarının yanlış politikaları ile güç duruma düşerken bir yandan da içerisinden çıktığı Türk boyları tarafından saldırıya uğruyordu. Uzun süren savaşlar ve çatışmaların yanı sıra Moğol akıncılarının da yağmaları yüzünden üretim durma noktasına gelmiş idi. Halk işte böyle bir ortamda çareyi şeyhler, babalar ve beylerde aramaya başlamıştı.⁷⁹

Kösedağ Savaşı sonrası Anadolu'nun durumunu anlatması açısından önemli olan şu paragrafı hatırlatmadan geçmek olmaz. *“Keyhüsrev, Rum diyarının padişahı olarak yetmişbin kişilik ordusuyla kırkbin kişilik Moğol ordusuna yenilince, Selçuklu devletinin yıldızı sönmüş, ülke moğolların eline geçmişti. Bundan sonra Selçuklu soyunun elindeki yetkiler pek daralmış olduğundan, bu soyun nimetlerle beslendikleri, eğitip yetiştirdikleri beyler, artık onlara boyun eğmez hale geldiler...”*⁸⁰

⁷⁶ Ocak, **Babailer...**, s. 40.

⁷⁷ Faruk Sümer, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı- Destanları**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Yayınları, 2. Baskı, 1972, Ankara, s. 122.

⁷⁸ Cahen, **Osmanlılardan...**, s. 3.

⁷⁹ Cahen, **Osmanlılardan...**, s. 30.

⁸⁰ Hoca Sadeddin Efendi, ss. 30-31.

2. HÂRZEMŞAHLAR

13. yüzyıla kadar Kâs, Gürgenç (Cürcâniye), Hîve, Hezâresb, Dergân, Berkan, Kerder, Zemahşer, Cigerbend, Sedver(Sedûr), Kerderânhâs, Zerdûh, Ertehuşmisen, Derhâs, Beratigin, Çağmîn, Hâmcerd, Gâvhâne, Nevkefâğ, Medminiye ve Git gibi şehirlerin bulunduğu Aral Gölü'nün güneyindeki bölgeye Hârezm, bu bölgede yaşayan halklara da Hârezmliler denmektedir.⁸¹ Afrigoğulları'nın (305-995) ilk defa Hârezm'de Hârezmşah unvanını kullanan aile olduğu düşünülmektedir.⁸² Bölgeyi 995-1017 yılları arasında Me'mun-oğulları, 1017-1041 yılları arasında Gazneli Mahmud'un bölgeyi ele geçirmesi sonrası vali olarak görevlendirdiği Altuntaş-oğulları ve 1097-1231 yılları arasında Anuş-tigin-oğulları yönetmiştir.⁸³ 1097 yılında Sultan Berkyaruk tarafından Horasan valiliğine atanan Emir Dad-Habeşi b. Altuntak, Hârezm bölgesini idare etmesi için Kudbeddin Muhammed'i görevlendirmiştir.⁸⁴

Cüveynî'ye göre Hârezmşahlar sülalesinin atası Anuş-tigin Garce, Selçuklu devlet adamlarından Bilge Tegin tarafından Garcistan bölgesinden satın alınmış bir Türk köle (gulâm) idi. İşte bu Anuş-tigin Garce, Kudbeddin Muhammed'in babası olur.⁸⁵ Reşidüddin ise Anuş-tigin'in Oğuzların Beğdili boyundan olduğunu söylemiştir.⁸⁶ Zeki Velidi Togan, Selçuklular zamanında kayıtlarda Gur Dağları mintikasında yaşayan Kıpçak ve Kanglılara Yugur Oğulları denildiğini yazmıştır.⁸⁷ Aydın Taneri, Hârezm bölgesinin çeşitliliğini göz önünde bulundurarak Anuş-tigin'in Çiğiller, Yağmalar veya Karluklardan olabileceğini söyledikten sonra en yakın ihtimalle Halaç Türkü olabileceğini söylemiştir.⁸⁸

Kudbeddin Muhammed'den sonra yerine geçen oğlu Atsız, saltanatının ilk yıllarında Selçuklu Sultanı Sencer'e bağlı olsa da yıllar geçtikçe güçlenmiş ve her ne

⁸¹ Abdülkerim Özaydın, "Hârizm", TDV İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 16, Ankara, 1997, s. 217

⁸² Özaydın, s.217.

⁸³ Aydın Taneri, **Hârezmşahlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1993, s. 3; Salim Akkoca, **Sultan I. Alâeddîn Keykubâd Zamanında Türkiye Selçuklu-Harzemşahlar Devleti İlişkileri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s. 24.

⁸⁴ V.V. Barthold, **Moğol İstilâsına Kadar Türkistan**, Haz: Hakkı Dursun Yıldız, TTK, Ankara, 1990, s. 346.

⁸⁵ Alaaddin Ata Melik Cüveynî, Tarih-i Cihan Güşa, Çev.: Mürsel Öztürk, Birinci Baskı, TTK, Ankara, 2013, s. 254; Taneri, **Hârezmşahlar**, s. 11.

⁸⁶ Taneri, **Hârezmşahlar**, s. 11.

⁸⁷ Zeki Velidî Togan, Umumî Türk Tarihine Giriş, 3. Baskı, Enderun Kitapevi, Cilt: 1, İstanbul, 1981, s. 148; Taneri, **Hârezmşahlar**, s. 12.

⁸⁸ Taneri, **Hârezmşahlar**, s. 15.

kadar öldüğünde Selçuklu Devleti'ne bağlı bile olsa gelecek için sağlam ve müstakil bir devletin temellerini atmıştır. Bu yüzden Hârezmşahlar Devleti'nin kurucusu sayılmaktadır.⁸⁹ 1156 yılında yerine İl-Arslan geçmiş ve hükümdarlığının son yılı olan 1172'de Kara-Hitaylar'ın Hârezmşahlar Devleti'ne gerçekleştirdikleri bir sefer sonrası ölmüştür.⁹⁰ Oğlu Alâaddin Tekiş (1172-1200) döneminde Kara-Hitaylar mağlup edilmiş, bunun yanında Selçuklu Sultanı III. Tuğrul da yenilerek öldürülmüş ve Irak-ı Acem'de bulunan Selçuklu kaleleri kontrol altına alınmıştır.⁹¹

Alâaddin Muhammed (1200-1220) döneminde Gur, Sicistân ve Umman Denizi'ne kadar olan bölgeler ele geçirilmiştir. Ayrıca Kara-Hitaylar ve Karahanlılar ortadan kaldırılmıştır. Ancak Cengiz Han'ın Moğollar'ın başına geçmesiyle birlikte 1220'den itibaren Hârezmşahlar Devleti, Moğolların hücumuna uğramıştır.⁹² Alâaddin Muhammed'in ölümü sonrası oğlu Celâleddin bir süre Moğol baskısına rağmen Gur, Herat, Garcistan ve Sicistan dolaylarında karşı gelmeye çalışsa da başarılı olamamış⁹³ ve 1224 yılında Kirman'a gelmiş, 1224-1225 yıllarında Abbasi Halifesi en-Nâsır li-Dinillah'ı mağlup ederek İran'ın batısına hâkim olmuştur.⁹⁴ 1225-1226 yıllarında önce Ermenileri sonrasında da Gürcüleri yenerek Kafkasya'nın kontrolünü ele geçirmiştir.⁹⁵

Babaî İsyanı'nda adı geçen Hârezmşahlar, Alâaddin Muhammed'in oğlu Celâleddin ile birlikte Azerbaycan ve Anadolu sahasına gelmek zorunda kalan Hârezmlilerdir. Abû'l-Farac, Alaaddin Keykubat döneminde Türkiye Selçuklu Devleti hizmetine giren Hârezmlilerin sayılarının 10.000 kişi olduğunu kaydetmiştir.⁹⁶ Anadolu'ya dağılanların dışında sadece Ahlat bölgesinde bulunanların sayılarının 12.000 kişi olduğunu zikreden kaynaklar da mevcuttur.⁹⁷

⁸⁹ Barthold, ss. 346-354.

⁹⁰ Barthold, ss. 354-359.

⁹¹ Taneri, **Hârezmşahlar**, s. 25-30.

⁹² Taneri, **Hârezmşahlar**, s. 30-43.

⁹³ Taneri, **Hârezmşahlar**, s. 43-56.

⁹⁴ Muammer Gül, "Hârezmlî Türklerin Anadolu Ve Yakınoğu'daki Roller ve Tesirleri", **Belleten**, Cilt: LXX, Sayı: 257, 2006, ss. 1-2.

⁹⁵ Gül, s. 2.

⁹⁶ Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 536; Gül, s. 4.

⁹⁷ Osman Turan, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul, 1971, s. 378; Gül, s. 4.

3. MOĞOLLAR

Moğollar, Cengiz Han'ın başa geçmesinden önce doğusunda Hıtay⁹⁸, batısında Uygur, kuzeyinde Kırgız ve Selenga ile güneyinde Tangut⁹⁹ ve Tibet bulunan bölgede yaşarlardı. Belirli bir yöneticileri ve hükümdarları olmayıp çeşitli kabilelere ayrılmış şekilde yaşıyor ve Hıtay hanına vergi ödüyorlardı.¹⁰⁰

Moğolların başına geçen Cengiz Hân, Çin'i ele geçirdikten sonra İpek Yolu'nun batı güzergâhında yer alan Hârezmşahlar üzerine yürüdü.¹⁰¹ 1219 yılında Seyhun kıyısında bulunan Otrar'a ulaşan Moğollar, buradan Habuşan, Tus, İsferyin, Damyan ve Simnan şehirlerini ele geçirdiler.¹⁰² Daha sonra kuzeye yönelen Moğollar, Azerbaycan ve Kafkasya üzerinden Ermenistan ve Gürcistan'ı ele geçirdikten sonra Kiev ve Novgorod'da Rus prensliklerini yenmişlerdir. 1223 yılında ise Bulgarları mağlup ettikten sonra Horasan'a geri dönmüşlerdir.¹⁰³ Cengiz Hân'ın 1227 yılının Ağustos ayında ölümü sonrası imparatorluk toprakları oğulları arasında paylaşılmıştır. Büyük oğlu Coçi Aral Gölü'nün kuzeyinden Bulgar iline kadar olan toprakları, Çağatay Uygur ilinden Ceyhun kıyılarına kadar olan toprakları, Ögedey İdil Irmağı çevresini, Tolu ise Karakurum Dağı ile Onon Suyu'nun kaynağı arasında kalan toprakları almıştır.¹⁰⁴

Cengiz Hân'ın ölümü sonrası Moğol Hanı seçilen Ögedey'in vefat ettiği 1241 yılında Moğol orduları, Avrupa ortalarına kadar ulaşmışlardır.¹⁰⁵ Ayrıca Anadolu'nun Moğollar tarafından işgali de Ögedey zamanında gerçekleşmiştir. Bu da bize gösteriyor ki Ögedey, babasının fetih politikasını devam ettirmiştir. 1219'lardan itibaren Cengiz Hân önderliğinde yükselişe geçen Moğollar neredeyse tüm İslâm coğrafyasını bir kargaşa ortamına sürüklemişlerdir. Aynı zamanda Avrupa'nın doğusunu da etkileri altına almış olan Moğollar, bir süre sonra etkisini kaybetmiştir.

⁹⁸ Çin'in kuzeyinde bulunan bir bölge.

⁹⁹ Çin'in kuzey batısında bulunan bir bölge.

¹⁰⁰ Cüveynî, s. 83.

¹⁰¹ Nagehan Güler, "Cengiz Hân'ın Mâverâünnehir'i Zaptı (1220)", **ANASAY**, Kültür ve Turizm Bakanlığı GENÇDES, Sayı: 1, 2017, s. 15.

¹⁰² Özgür Türker ve S. Serkan Ükten, "Haçlılar, Moğollar Ve Ortadoğu'da Haçlı – Moğol Münasebetleri", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 54, Sayı: 1, 2014, s. 333.

¹⁰³ Türker, s. 333.

¹⁰⁴ Abraham Constantin d'Ohsson, **Moğol Tarihi**, (Çev. Bahadır Apaydın), Birinci Baskı, Nesnel Yayınlar, İstanbul, 2008, s. 144,159-160.

¹⁰⁵ Türker, s. 334.

4. BABAÎ İSYANI'NIN SEBEPLERİ

4.1. Siyasî Sebepleri

Tarih boyunca gerçekleşmiş birçok isyanın öncesinde otoriteye karşı sosyolojik tepkiler görülmüştür. Rahatsızlık duyan kesim, vergi memurlarına karşı gelerek, yöneticilerin davetlerini reddederek ve bunun gibi birtakım davranışlarla duydukları rahatsızlığı yönetici kadrolara farklı yollardan iletmeye çalışmışlardır. Rahatsızlıklarının giderilmesi yönünde gerekli adımların atılmadığı fikri oluştuğunda ise isyanların silahlı safhası gerçekleşmiştir.

II. Gıyâseddin Keyhusrev'in tahta çıkışı çok fazla sancılı olmasa da devlet adamları içerisinde ikilem oluşmuş, bu durum da ileride meydana gelecek yöneticiler arası çekişmelerin zeminini hazırlamıştır. Şemseddin Altunaba, Kadı Şerafeddin oğlu Tâceddin Pervane, Cemaleddin Ferruh, Sâdeddin Köpek, Gürcü oğlu Zahirreddin gibi devlet adamları II. Gıyâseddin Keyhusrev'in tahta geçişini desteklemişler, Emir Kemaleddin Kamyar, Hüsameddin Kaymeri ve Kayır Han ise Melik İzzeddin'in tahta çıkması gerektiğini düşünmüşlerdir.¹⁰⁶ Abû'l-Farac eserinde yöneticiler arasında II. Gıyâseddin Keyhusrev'in tahta geçişi konusunda ihtilaf olduğuna dönük herhangi bir kayıt düşmemiştir. Aksine ülkede tam bir bayram havası görüldüğünü, ahalinin yeni sultanı sevinçle karşıladığını ve takriben on iki bin mahkûmun affedilerek serbest bırakıldığını yazmıştır.¹⁰⁷ Eyyübî hükümdarı el-Melikü'l-Kâmil, I. Alâeddin Keykubad'ın ölümü üzerine yeni tahta geçen II. Gıyâseddin Keyhusrev'e başsağlığı dilemek ve taziyelerini iletmek için elçiler göndermiş, iki sultan arasında yakın ilişkiler geliştirilmiş ve çeşitli anlaşmalar imzalanmıştır. Bu anlaşmalar kısa sürede sonucunu vermiş, Selçuklu zindanlarındaki Mısır esirleri ile Mısır zindanlarındaki Selçuklu esirleri mübadele yoluyla serbest bırakılmıştır. İşte burada sözü edilen esirlerin Abû'l-Farac'ın bahsettiği mâhkumlar olması muhtemeldir.¹⁰⁸

II. Gıyâseddin Keyhusrev'in tahta geçişi sırasında yöneticiler arası fikir ayrılıkları olmuş olmalı ki sultan tüm yöneticilerin biat etmelerine rağmen tahtının tehlikede olduğunu düşünmüş ve geçmiş örneklerden de etkilenerek, tahtını sağlama almak için 1238 yılı baharında Melike-i Adiliyye'nin¹⁰⁹ öldürülmesini ve meliklerin

¹⁰⁶ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 19-21.

¹⁰⁷ Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 537.

¹⁰⁸ Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 537; O. Turan, **Selçuklular Zamanında..**, s. 405; Üremiş, s. 298.

¹⁰⁹ Melike-i Adiliyye, Eyyübîlerden Melik Adil Ebubekir'in kızı aynı zamanda I. Alâeddin Keykubad'ında da eşidir. II. Gıyâseddin Keyhusrev'in tahta geçmesi sonrası öldürülmüş ve Ankara'ya

de Borgulu (Uluborlu) kalesine hapsedilmelerini emretmiştir.¹¹⁰ Lakin Melik İzzeddin Kılıç Arslan ve Melik Rükneddin'in akıbetleri konusunda kesin bir bilgi yoktur. Bir rivayete göre iki melik de annelerinin ölümü sonrası öldürülmüş¹¹¹ bir başka rivayete göre ise yerlerine üstâdüddâr¹¹² Armağanşah tarafından iki köle öldürülmüştür.¹¹³ Hangi rivayet gerçek olmuş olursa olsun esas gerçek her iki melikin de siyaset sahnesinden çekilmiş olmalarıdır.

Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın zehirlenerek öldürüldüğü yemek öncesi Kayseri'de devletin kaderine etki edebilecek derecede önemli kararlar alınmıştı. Bu kararlara göre, Sivas valisinin ölümü üzerine onun yerine Kayır Han atanmış, sultanın ortanca oğlu İzzeddin Kılıç Arslan da veliaht tayin edilmiştir.¹¹⁴ Daha Selçuklu hizmetine gireli üç yıl dâhi olmayan birinin bu kadar çabuk yükselişi bazı yöneticilerin dikkatini çekmiş olmalıdır. Dikkatini çektiği devlet adamlarının başında da Sadeddin Köpek'in olduğu âşikardır. Zaten Sadeddin Köpek'in hırslı ve kendisi için tehlike olarak gördüğü devlet adamlarını ortadan kaldırmaya yönelik hareketleri olduğuna dair çeşitli bilgiler oldukça fazladır.¹¹⁵

Bu arada Hârezmlilerin Selçuklu kuvvetlerine katılmaları konusuna da temas etmek yerinde olacaktır. Celâleddin Hârezmşah'ın ölümü sonrası başsız kalan Hârezmlilerin bir kısmı Kayır Han etrafında toplanmış ve Tatvan'da konaklamışlardı. Sinâneddin Kaymaz, Hârezmlilerin bölgede kervanları taciz ederek huzursuzluk çıkardıklarını öğrenmişti. Bu Hârezmli grubun devlet kontrolüne alınmalarının devletin yararına olacağını düşünmüş ve bu fikrini sultana arz etmişti. Sultan I. Alâeddin Keykubad tarafından bu fikir kabul görmüş ve Kaymaz bu görevle bölgeye gönderilmişti. Kısa sürede başta Kayır Han, Bereket Han, Küçlü Han, Saru Han, Yılan Boğa ve Can Birdi beyler ile anlaşmış ve sultana itaat edecekleri yeminini almıştır. Bunun karşılığında da sultan tarafından Kayır Han'a Erzincan,

defnedilmiştir. II. Gıyâseddin Keyhusrev'in ölümünden sonra naaşı buradan alınarak Kayseri'de 1247 yılında inşa ettirilen Melike-i Adiliye Kümbeti'ne defnedilmiştir. **bkz.:** Ahmet Akşit, "Melike-i Adiliye Kümbetinde Selçuklu Devri Saltanat Mücadelesine Dair İzler", **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 11, 2002, ss. 239-245.

¹¹⁰ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 26-27; Saint Quentin, s. 52; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, ss. 409-410; Feda Şamil Arık, "Türkiye Selçuklu Devleti'nde Siyaseten Katl", **Belleten**, Cilt: LXIII, Sayı: 236, 1999, s. 88; Akşit, s. 241.

¹¹¹ Saint Quentin, s. 52.

¹¹² Üstâdüddâr, saray ve sultan emlâkının idaresinden sorumlu görevlidir. **bkz.:** Fatih Yahya Ayaz "Üstâdüddâr", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 42, Ankara, 2012, ss. 393-395.

¹¹³ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 26-27.

¹¹⁴ Üremiş, s. 292.

¹¹⁵ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss.23-29, ss.32-33; Saint Quentin, s. 52; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, ss. 409-410.

Bereket Han'a Amasya, Küçlü Han'a Larende, Yılan Boğa'ya Niğde iktâ olarak verilmiştir. Böylece 1234 yılından itibaren Hârezm askerleri Selçuklu ordusu içerisinde yerlerini almışlardır.¹¹⁶

II. Gıyâseddin Keyhusrev'in tahta çıkışı sonrası yönetici kadroları arasında önceden var olduğunu düşündüğümüz çekişme devam etmiş ve Sâdeddin Köpek ile Hârezm Emirlerinden Kayır Han arasında gerilim kısa sürede kendini göstermiştir.¹¹⁷ Kayır Han askerleriyle beraber başka bir diyara kaçacağı iddiası ile yakalanmış ve Zamantı (Pınarbaşı) Kalesi'ne hapsedilmiştir.¹¹⁸ Bu durumu zaten içerlemiş olma ihtimali yüksek olan Hârezm askerleri Kayır Han'ı kalede öldüğü haberini aldıktan sonra isyan ederek Harput, Arapkir yolundan Fırat Nehri'ni geçmişler, Malatya Subaşı Seyfüddevle Ertokuş ve Harput Subaşı Seyfeddin Bayram ile girdikleri bir savaşta Selçuklu kuvvetlerine karşı galip gelmişlerdir.¹¹⁹ Bu savaş sonucu Ertokuş ile beraber birçok emir Hârezmlilere esir düşmüş ayrıca çok miktarda silah ve mühimmat Hârezm kuvvetlerinin eline geçmiştir. Kaybedilen bir savaştan belki de daha önemlisi Urfa, Rakka, Harran ve Suruç beldeleri Hârezmlilerin saldırılarına açık hale gelmiştir.¹²⁰ Hârezm askerlerinin Selçuklu topraklarında böylece başıboş gezinmelerinin yanında Selçuklu birliklerini de mağlup etmeleri de elbette Selçuklu Devleti'nin siyasi yaptırım gücü üzerinde olumsuz etkilere sebep olmuştur. Öyle ki az bir zaman önce Moğol baskısından kaçıp gelen ve Selçuklu ordusu içerisinde küçük bir zümreyi teşkil eden bir grubun nizami bir orduyu yenmesi ve akabinde şehir, belde ve köylerde yağma girişimine kalkışması toplum üzerinde olumsuz izler bırakması bakımından oldukça önemlidir. Konunun ilerleyen aşamalarında görülecektir ki Selçuklu ordusu içerisinden ayrılıp Anadolu'nun güneyine giden Hârezmliler, orada bir bölgeyi kontrol altına almışlar ve siyasi faaliyetlerde bulunmuşlardır.¹²¹

Abûl-Farac'a göre, yeni sultan Hârezm askerlerinin isyan edeceğini düşünmüş, reisleri olan Kayır Han'ı yakalatmış ve askerleri de dağılarak Anadolu'da

¹¹⁶ İbn Bîbî, Cilt:1, s. 428-431; H. Hüsameddin, Cilt: 2, s. 214; Sevim ve Merçil, s. 465; Üremiş, ss. 265-268.

¹¹⁷ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 23-24; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 407.

¹¹⁸ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 23-24; Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 537; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, ss. 407-408.

¹¹⁹ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 24; Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 537; H. Hüsameddin, Cilt: 2, s. 220; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, ss. 407-408.

¹²⁰ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 23-24; Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 537; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 408; Üremiş, ss. 301-302.

¹²¹ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 39; Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 537; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 408.

tahribata başlamışlardır. Bu zaman zarfında Selçuklu kuvvetlerini mağlup ederek Sibabarak¹²² ve Hamimata¹²³ çevresinde üç yıl boyunca kalmışlar ve çevre bölgelere yağma akınları düzenlemişlerdir. Bölgede huzursuzluk çıkardıkları düşünülen bu Hârezm kuvvetleri daha sonra Halep emiri Melik Nâsır'ın tebaası olmuşlar ve Edessa¹²⁴, Harran, Bet Narin'in¹²⁵ bazı şehirlerinde yaşamışlardır.¹²⁶ Halep Emiri bu davranışıyla muhtemelen hem kontrolünde olan bölgelerde huzurun tesisini sağlamak hem de Hârezm kuvvetlerinin askeri gücünden yararlanmak istemiştir.

Simon de Saint Quentin 1240 Babaî İsyanı'nın hemen sonrasında Anadolu'da bulunmuş olmasından dolayı oldukça önemli bilgiler vermektedir. Öyle ki bulunduğu dönem olarak isyanın etkileri halen hissedilmekte ve hatta isyana katılanların bir kısmı hala hayatta idi. St. Quentin'ne göre, diğerlerinin aksine Hârezm beyi direkt olarak II. Gıyâseddin Keyhusrev tarafından hedef alınmıştır. Ona göre Kayseri'de Selçuklu sultanı emrinde görev yapan on altı bin kişilik Hârezm askerleri, Sultan I. Alâeddin Keykubad'dan sonra kendi beyleri arasından birini sultan yapmak istemişlerdi.¹²⁷ St. Quentin'de geçen Hârezm beyinin Kayır Han olduğu anlaşılmaktadır. I. Alâeddin Keykubad'ın ölümü sonrası Hârezmlilerden bir grubun siyasi birtakım faaliyetler içerisine girmiş olabileceğini düşündürmektedir. Çünkü 1240 yılında Baba İshak liderliğinde Anadolu'ya girenlerin de bu Hârezm grubu olduğu bilinmektedir. Bu halde Babaî İsyanı'nın başlangıcının 1237 yılındaki Hârezm hareketinde aranmasında hiçbir sakınca olmamalıdır.

Yine Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in tahtına oturur oturmaz ilk hesaplaşmasının Hârezm Beyi Kayır Han ile olması görüşümüzü destekler niteliktedir. Muhtemel ki kardeşi Melik İzzeddin Kılıç Arslan'ı destekleyenlerden birinin Kayır Han olması ya da Hârezm beylerinin St. Quentin'in kaydettiğine göre kendi içlerinden birini sultan yapma girişimleri Kayır Han'ı yeni Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in hedeflerinin ilk sırasına çıkarmış olmalıdır. Sâdeddin Köpek faktörünün de bu konuda etkili olduğu düşüncesindeyiz. Sâdeddin Köpek

¹²² Günümüzde ismi Siverek olan şehirden, Urfalı Mateos, Sevaveragk olarak bahsetmiştir. **bkz.:** **Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli**, (Türkçeye Çev. Hrant D. Andreasyan), 3. Baskı, TTK, Ankara, 2000, s. 58.

¹²³ Abû'l-Farac dışında başka bir kaynaktan rastlamadığımız bu yerin, Suriye'nin kuzeybatısında yer alan 'Hamimati Al Diyar' bölgesi olma ihtimali vardır.

¹²⁴ Şanlıurfa **bkz.:** Ahmet Nezih Turan, "Şanlıurfa", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 38, Ankara, 2010, s. 337.

¹²⁵ Süryanicede "Beth Nahrain", Mezopotamya bölgesini tarif etmek için kullanılır. **bkz.:** Mutay Öztemiz, **Süryaniler**, Birinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 11.

¹²⁶ Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 537; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 408.

¹²⁷ Saint Quentin, s. 52.

ileride muhtemel rakiplerinden birisi olarak gördüğü Hârezm beyi Kayır Han'a karşı sultanı kışkırtmış olabilir. H. Hüsameddin bu konuda oldukça ilginç bir iddia ortaya atmıştır. Ona göre Baba İshak esasen Amasya'da bir Rum krallığı kurulması için çalışıyormuş. Aslında Rum olan Baba İshak Amasya'dan Sümeysat'a¹²⁸ gitmiş, orada kendini Müslüman göstererek râfizîlerden eğitim almıştır. Bu sırada Kedağra (Köprü) köyünde bulunan mühtedilerden Sâdeddin Köpek, Baba İshak'ın halifesi olmuş ve Selçuklu sarayına casus olarak girmiştir. Amasya valisi Toğrak Beg ölünce yerine Hârezm Beylerinden Emîr Hüsameddin Bereket Hân vali olmuştur. Akrabalarından Kırhan da Erzincan'a emir yapılmıştır.¹²⁹ Hârezmlilerin, I. Alâeddin Keykubad döneminden itibaren Selçuklu Devleti'nde askeri ve idari görevler aldığını biliyoruz.

H. Hüsameddin'e göre başta Osmanlıların atası olan Süleyman Şâh bin Kaya bin Kızılboğa olmak üzere Türk obalarının Emîr Bereket Han'ın mahiyetinde Amasya bölgesinde görülmeleri İshak'ın faaliyet alanını daraltmış ve Sâdeddin Köpek eliyle Hârezmlilerden kurtulma yoluna gitmiştir. Hârezmlilerin bölgeden gitmeleri sonrası planını uygulamaya başlamıştır.¹³⁰ H. Hüsameddin'in ortaya atmış olduğu iddia oldukça dikkat çekici olmakla birlikte şimdilik bu fikri destekleyici başka bir bilgiye sahip değiliz. Ancak öyle görünüyor ki Kayır Han'ın taht değişikliğini takip eden kısa süre içerisinde çeşitli ithamlar ile tutuklanması ve ölümü onun Sâdeddin Köpek'in ilk kurbanlarından birisi olduğunu bize göstermektedir. Osman Turan'ın da Sâdeddin Köpek için söylediği "*hükümdarı istediği istikamete yöneltmesi sayesinde rakib saydığı büyük devlet adamlarını bertaraf etmekle Selçuklu devletini başsız bir hale getiriyordu*"¹³¹ cümlesinin doğruluğunu yukarıda teyit etmiş olduk.

Sultan'ın tahta geçişini takip eden kısa zamanda Sâdeddin Köpek'in, Tâceddin Pervane'nin de desteğini alarak bir divan esnasında Şemseddin Altunaba'yı oradan alarak Candar'a¹³² teslim etmiş ve öldürülmesini sağlamıştır.¹³³ Altunaba'nın

¹²⁸ Adıyaman'ın Samsat ilçesinin ortaçağdaki adıdır. **bkz.:** Mustafa Alican-Taner Yıldırım, "Ortaçağ'da Sümeysat (Samsat)", **Cappadocia Journal of History and Social Sciences**, Cilt: 2, Germany, 2014, s. 54.

¹²⁹ H. Hüsameddin, Cilt: 2, ss. 215-216.

¹³⁰ H. Hüsameddin, Cilt: 2, ss. 217-220.

¹³¹ O. Turan, **Selçuklular..**, s. 102.

¹³² **Candar:** Saray Muhafaza komutanı. **bkz.:** Aydın Taneri, "Candar" **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 7, Ankara, 1993, ss. 145-146.

¹³³ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 25-26; Osman Turan, "Şemseddin Altun-aba, Vakfiyesi ve Hayatı", **Bellekten**, Cilt: XI, Sayı: 42, Ankara, 1947, ss. 199-200; O. Turan, **Selçuklular Zamanında..**, s. 409.

öldürülmesinde Candar kullanıldığına göre muhtemeldir ki Sultan'ın emri yerine getirilmiştir. Lakin burada İbn Bîbî'nin konuya bakış açısı Sâdeddin Köpek'in sahte deliller kullanarak Altunaba'nın hükümdarın yanında kötülendiği yönündedir.¹³⁴ Sâdeddin Köpek'in rakiplerini ortadan kaldırılmak için önüne çıkan fırsatları iyi değerlendirdiği ve kendi lehine kullandığı görüşünderiz. Zaten Sâdeddin Köpek'in hareketleri zamanla bu yönde devam etmiştir. Altunaba'nın öldürülmesinden bir süre sonra Pervane de yazılanlara göre kendi isteğiyle siyaset sahnesinden çekilerek iktâ olarak kendisine verilen Ankara'ya gitmiş ve elini siyasetten çekmiştir.¹³⁵ Sâdeddin Köpek'in kendi aleyhinde çalışmalarını duymasına rağmen hiçbir şekilde tedbir almayan Pervane'nin siyasetten çekilmiş olması da yeterli olmamış ve Sâdeddin Köpek tarafından Pervane'nin çevresine muhbirler yerleştirilmiştir.¹³⁶ Melik İzzeddin Kılıç Arslan ve Melik Rükneddin'in Borgulu Kalesine kapatılması sonrası Akşehir'e uğrayan Köpek'e muhbirlerinden gelen habere göre "*Pervane, Harput Melikinın çalgıcılarından birisini satın almadan yatağına almıştı*".¹³⁷ Sâdeddin Köpek derhal suçun cezası için aynı şehrin kadısından aldığı fetva ile II. Gıyâseddin Keyhusrev'in huzuruna çıkmış, sultandan Pervane'nin recm ile cezalandırılmasını emreden ferman almayı başarmış ve akabinde Pervane taşlanarak öldürülmüştür.¹³⁸

1238 yılının Temmuz ayında Sümeysat Kalesi'nin fethi sonrası da Köpek tarafından Hüsameddin Kaymeri ve Kemaleddin Kamyar çeşitli suçlar isnat edilerek hapsedilmiş, Kamyar, Konya'ya bağlı Gavele Kalesi'nde öldürülmüştür.¹³⁹ Her ne kadar kaynaklarda Sadeddin Köpek'in siyasi rakiplerini çeşitli bahaneler ile ortadan kaldırdığına yönelik beyanlar bulunsa da¹⁴⁰ İbn Bîbî, Sâdeddin Köpek'in devlet adamlarına gösterdiği sertliğin yanında halka gösterdiği merhamet ve adaletli yaklaşımından da bahsetmektedir. Sâdeddin Köpek'in vezirliği döneminde hiç kimsenin başkasının malını almaya cesaret edemediğini, Sâdeddin Köpek'in bu davranışı en ağır şekilde cezalandıracağını halkın her kademesinden insanın bildiğini, bu yüzden iktâ sahiplerinin halktan fazladan bir tavuk kanadı dahi

¹³⁴ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 25.

¹³⁵ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 26; O. Turan, **Selçuklular Zamanında..**, s. 409.

¹³⁶ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 28; O. Turan, **Selçuklular Zamanında..**, s. 410.

¹³⁷ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 28; O. Turan, **Selçuklular Zamanında..**, s. 410; Arık, s. 60.

¹³⁸ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 28-29; ; O. Turan, **Selçuklular Zamanında..**, s. 410; Arık, s. 60.

¹³⁹ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 32-33; O. Turan, **Selçuklular Zamanında..**, s. 411.

¹⁴⁰ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss.23-29, ss.32-33; Saint Quentin, s. 52; O. Turan, **Selçuklular Zamanında..**, ss. 409-410.

isteyemediğini yazmıştır. Ona göre Sâdeddin Köpek'in vezirlik zamanında halkın düşkünleri rahat, huzur ve güven içinde yaşamışlardır.¹⁴¹

Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde Selçuklu Devleti'nin genişlemeye yönelik hamleleri de dikkat çekmektedir. Özellikle Müslüman bir şehir olan Diyarbakır (Amid)¹⁴² ve Hristiyanların çoğunlukta olduğu Sümeysat (Samsat)¹⁴³ gibi şehirlerin fethi Türkiye Selçuklu Devleti'nin cihat anlayışının yanında siyasi şartlara göre de fetihlerde bulunması düşmanlarının dikkatini çekmiş olmalıdır. Zaten Sultan I. Alâeddin Keykubad'ın Diyarbakır seferi için toplanan beylerin onuruna verdiği bir ziyafette zehirlenerek öldürülmüş¹⁴⁴ olması Türkiye Selçuklu Devleti'nin fetih politikasının içte veya dışta bazı kişi ve zümreleri tedirgin ettiğini göstermektedir.

Babaî İsyanı'nın başlaması ve Moğolların Köseadağ'da görülmesinden az önce Sâdeddin Köpek'in öldürüldüğünü görüyoruz. Sâdeddin Köpek'in ölümüne sultana karşı hareketlerinin sebep olduğu aşikârdır. Köpek'in hareketleri, sultanı huzursuz etmiş ve Sâdeddin Köpek'ten kurtulma planı bizzat sultan tarafından Hüsameddin Karaca ve Hüsameddin Candar ile birlikte yapılmıştı. Bu plan doğrultusunda 1238 yılında Sâdeddin Köpek, Hüsameddin Candar onuruna verdiği bir eğlence sırasında öldürülmüştür.¹⁴⁵

St. Quentin'in şu cümleleri II. Gıyâseddin Keyhusrev devrinde siyasetin ve devletin Sâdeddin Köpek eliyle nasıl deforme edildiği, devletin sonu ile beraber Sâdeddin Köpek'in de sonunun nasıl hazırlandığını anlatması açısından oldukça önemlidir.

“Emirlerin annesi ve erkek kardeşleriyle birleşmesinden ve meşru vâris olmadığı için kendisini öldürmelerinden korktuğundan Sadadin ona şöyle dedi : “Sâkin ol, öyle bir şey yapacağım ki onlardan korkmana gerek kalmayacak”. Sonra kardeşlerinin anneleriyle birlikte ölmelerini sağladı. Ama Sadadin daha sonra aynı şekilde üçü dışında tüm sultanları öldürdü ve bizzat kendisi sultan olmak istedi; sultanı boğmak amacıyla elinde taşıdığı iple dolaşırken kötü niyeti, Mergedac adlı bir emir tarafından sezildi, suçu ortaya çıkarıldı...”¹⁴⁶

¹⁴¹ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 31.

¹⁴² İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 43-48.

¹⁴³ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 30-31.

¹⁴⁴ Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 536.

¹⁴⁵ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 33-36; O. Turan, **Selçuklular Zamanında..**, ss. 411-412.

¹⁴⁶ Saint Quentin, s. 52.

Sâdeddin Köpek'in devlet yöneticilerini sırayla bertaraf etmesi sonrasında kendisini sultan olarak görmek isteğinin ortaya çıkabileceği gözden kaçırılmamalıdır ki bu da o zamanın şartları içerisinde oldukça zor hatta soylu bir aileden gelmedikten sonra neredeyse imkânsızdı.

İbn Bîbî'nin anlatımına göre Sâdeddin Köpek'in I. Gıyâseddin Keyhusrev'in gayri meşru oğlu olduğu yönünde söylentiler dönemin sonlarına doğru gittikçe daha fazla duyulmaya başlanmıştı.

“Sadeddin Köpek'in anası Konya eşrafından birinin kızı olan (Şehnar) hatun idi. Merhum Alâeddiu Keykubat'ın babası şehid Gıyaseddin Keyhusrev I. vaktiyle bu kadının sihirli kâküllerinin cazibesine tutulmuş, onun Leylayı, Mecnun gibi kederlere salan eşsiz güzelliğine aşık olmuştu. Şehnar hatunu bir gece gizlice sultanın halvetine götürmüş, naz ve ikramla tekrar geri getirmişlerdi. Bu hale Şehnar'ın nenesinden başka kimse vakıf değildi. (Şehnar) Sadeddin Köpek'in babasına gelin gittiği zaman iki aylık gebe idi; fakat hiyileciliği ve kurnazlığı ile kendini kız tanıtmış. nenesinin zekası sayesinde güya gerdek gecesinde gebe kalmış gibi görünmüş, yedi ay sonra Sadeddin'i doğurmuştu. Ben dünyaya geldiğim zaman hatıralarda yerleşmiş olan bu karışık macerayı anlatırlar ve onun Selçuk soyundan gelmiş olduğunu söylerlerdi.”¹⁴⁷

Muhtemel ki kendisi tarafından yayılmış olma ihtimali olan bu söylenti ile Sâdeddin Köpek, taht mücadelesinde kendisine meşruiyet kazandırmak istemiştir. Zaten Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in, Sâdeddin Köpek'in öldürülmesi konusundaki suikast planı yapılırken ki izlediği adımlar onun meşru yoldan idamla cezalandırılabilmesinin zorluğunu da düşünerek, suikastı tercih etmesi de Sâdeddin Köpek'in Selçuklu ailesinden olduğunu iddia etmiş olabileceğini düşündürmektedir.

Sâdeddin Köpek'in sultanın emri ile öldürülmesi sonrası Köpek zamanında siyasetin dışında bırakılan Celâleddin Karatayı, Sahib Şemseddin, Sahib Mühezzibeddin, Veliyeddin Tercüman, Mecdeddin Muhammed el-Caferi gibi devlet adamlarına devlette çeşitli görevler verilmiştir.¹⁴⁸ Sâdeddin Köpek sonrası II. Gıyâseddin Keyhusrev'in daha önceden Suriye coğrafyasına inmiş olan Hârezmler ile irtibata geçtiği ve onları tekrar Selçuklu ordusuna dâhil etmeye çalıştığı

¹⁴⁷ İbn Bîbî, **İbn Bîbî'nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**, (Çev. M. Nuri Gençosman), Uzluk Basımevi, Ankara, 1941, s. 194.

¹⁴⁸ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 36; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, ss. 413-414.

görülmektedir.¹⁴⁹ Daha önce Kayır Han'ın, hapsedilmesinden dolayı Suriye'ye yönelmiş ve Harran, Urfa, Suruç, Rakka ve Rasulayn¹⁵⁰ gibi beldeleri ele geçirmiş ve buralarda iyice güçlenmiş olan Hârezmlilerin bölgeye korku salmalarının yanında kervanlara da saldırmaları, Mısır, Suriye, Diyarbakır, Rabia ve Cizre meliklerini zor durumda bırakmıştı.¹⁵¹ Meliklerin durumu sultana arz etmeleri sonrası Mecdeddin Tercüman'ı Hârezmlilere göndermiş, Hârezmliler de ona saygı gösterip daha önce olan tatsızlıkları unutmak istediklerini söylemişlerdi. Suriye'de aldıkları bölgeleri sultanın malı olarak gördüklerini söyleyen Hârezmliler, II. Gıyâseddin Keyhusrev adına hutbe okutmuşlar, para bastırılmışlar ve buna karşılık buldukları topraklar da kendilerine iktâ olarak verilmişti.¹⁵² Kısa süre için sultana verdikleri söze bağlı kalan Hârezmliler tekrar kervanları soymaya, şehirlerde bozgunculuk çıkarmaya başlayınca Halep hükümdarı ile diğer Suriye emirleri bir araya gelip sultandan yardım istemeye karar vermişlerdi.¹⁵³ Sultan çağrılarına olumlu cevap vererek Malatya, Harput, Elbistan, Maraş gibi etraf memleketlerden 3 bin süvariye Malatya Subaşı Emiri Zahreddin Mansur Tercüman komutasında Hârezmliler üzerine göndermişti. Bu ordu, Hârezmlileri bozguna uğratmış ve Hârezmlilerin çoğu öldürülmüştü, kurtulanlar ise kendilerini Bağdat sınırına atarak Halife el-Mustansır Billah'a sığınmışlardı.¹⁵⁴

Moğolların Anadolu'da işgale başlamalarından az önce Anadolu coğrafyasının ve tabiki de buranın hâkimi durumundaki Türkiye Selçuklu Devleti'nin sultanı II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminde en fazla gündemi meşgul eden konunun Hârezmliler olduğu aşikârdır. Yukarıda belirtildiği üzere Sâdeddin Köpek'in öldürülmesi sonrası nasıl ki II. Gıyâseddin Keyhusrev, Hârezmliler ile irtibata geçmeye çalışmış ise, Babaî İsyanları'nın fikir babası olan Baba İlyâs da Hârezmlilere müridler göndererek kendi yanında olmalarını ve savaşmalarını istemiştir.¹⁵⁵ Bu durum göz önüne alındığında Hârezmlilerin Moğollar'dan sonra döneme damga vuran ikinci güç oldukları anlaşılacaktır.

Moğol istilası Azerbaycan, Kafkaslar ve Kıpçak coğrafyasına yayılmaya başladığında katliamlardan kurtulabilenler batıya doğru kaçarak güvenli coğrafya

¹⁴⁹ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 39-40.

¹⁵⁰ Rakka ve Rasulayn şehirleri günümüzde Suriye sınırları içerisindedir.

¹⁵¹ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 39-40; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 416.

¹⁵² İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 39-40; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 416.

¹⁵³ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 40-41; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 417.

¹⁵⁴ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 40-43.

¹⁵⁵ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 49-50; İbn Bîbî, **İbn Bîbî'nin Farsça...**, ss. 207-208; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 422.

konumunda gördükleri Anadolu'ya ulaşabilmek için karadan ve denizden Selçuklulara iltica ediyorlardı.¹⁵⁶

Moğolların önünden kaçarak Doğu Anadolu, Azerbaycan ve Gürcistan sahasında yeniden bir başlangıç yapan Hârezmşahları takibi kesmeyen Moğolların Anadolu önlerinde görünmeleri Müslüman dünyası için işleri oldukça zorlaştırmıştı. Türkiye Selçuklu Devleti'ni ve Anadolu halkını, Babaî İsyanı öncesi en çok tedirgin eden ve uzun yıllar boyunca da hafızasından silemediği mesele, Moğol zulmü olmuştur. Anadolu'ya Moğol zulmünden kaçıp gelmiş olan Türkmen halk, şimdi de yeni vatanlarında Moğol akıncılarının saldırılarına maruz kalıyordu.. St. Quentin, Köseadağ Savaşı öncesinde yirmi yıl boyunca Ahlat sınırlarında Moğollar ile Selçuklu kuvvetlerinin aralıklarla savaştığını yazmıştır.¹⁵⁷

1230'lardan itibaren Moğollar, Türkiye Selçuklu sınırlarına işgalci vasfı ile olmasa da keşif ve ganimet arzusuyla gelmişler ve çoğu zaman bizzat Selçuklu hudutlarına girmek yerine Irak, Suriye ve İberya'ya¹⁵⁸ doğrudan saldırılar yapmışlardır.¹⁵⁹ 1232 yılında Moğollar Anadolu sınırlarında görülmüş ve bazı şehirleri tahrip ettikten sonra Irak'a dönmüşlerdir.¹⁶⁰ Bir süre Moğolların Selçuklu hudutlarına saldırı yapmadıkları görülmektedir. Bunda Sultan Alâeddin'in Moğollarla belirli bir vergi konusunda anlaşmış olması önemlidir.¹⁶¹ Zaten görüleceği üzere Moğollar 1240'a kadar Anadolu Selçuklu sınırları dışında faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. 1236'da Erbil, Nineva, Sincar'da saldırılarına devam etmişler ve Suriye'ye giden kervanların yollarını kesmişlerdir.¹⁶² Onların kervan saldırıları haberlerin çok çabuk yayılmasını sağlamıştır. Moğol zulmünden kaçıp Suriye'ye gelen Türkmen halk, bu kez de sığındıkları yerde Moğollar ile karşı karşıya geldiler. Bu durum onları tekrar zulüm göreceklere korkusuna yöneltmiş olabilir.

1238 yılı olduğunda Moğollar tekrar Erbil'de görünmüş Angabad¹⁶³ denilen yere kadar gelmiş iken diğer bir kuvveti de Surmanrai'ye¹⁶⁴ gelmiştir.¹⁶⁵ Bağdat

¹⁵⁶ Üremiş, ss. 206-207.

¹⁵⁷ Saint Quentin, s. 45.

¹⁵⁸ İberya, Kafkas sıra dağlarının güneyinde yer alan bir bölgenin adıdır. Günümüzde Güney Kafkasya'da bulunan Gürcistan merkezli bir krallığın da adıdır.

¹⁵⁹ Bertold Spuler, **İran Moğolları**, (Çev. Cemal Köprülü), 3.Baskı, TTK, Ankara, 2011, ss. 41-46.

¹⁶⁰ Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 532.

¹⁶¹ Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 532.

¹⁶² Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 536.

¹⁶³ Abû'l-Farac'da 'Angabad' ve 'Zangabad olarak geçen bölgenin günümüzde Irak sınırları içerisinde kaldığı değerlendirilmekte olup tam olarak neresi olduğu bilinmemektedir.

ordusu her iki Moğol kuvvetini de püskürtmüş lakin aynı yıl Moğollar tekrar Bağdat havalisinde görünmüşlerdir.¹⁶⁶ 1240 yılının Haziran ayında Moğollar İberyalıların memleketlerinden Erzurum'a kadar olan sahaları yağmalamışlar ve Selçuklu kuvvetlerinin toplandığını gören Moğollar Selçuklu topraklarına girmekten vazgeçip geri dönmüşlerdir.¹⁶⁷ Belki de Moğolların 1240'daki gelişlerinde aynı yıl patlak verecek olan Babaî İsyanı'ndan haberdar olmaları etkili olmuştur. Moğollar, Selçuklu kuvvetlerinin isyanı bastırmak için farklı bir yerde olacağını ve direnişle karşılaşmadan rahatlıkla Anadolu'ya gireceklerini düşünmüş olabilirler. Ancak karşılarında Selçuklu kuvvetlerini görünce kafaları karışmış, yeni durumu haber vermek ve yeni emirleri beklemek için geri dönmüş olabilirler. Ayrıca Baba İlyâs'ın, isyanın başlangıcında Baba İshak'ı neden Canik tarafına doğru göndermeye çalıştığı da ayrı bir soru işaretidir. H. Hüsameddin, Sultan İzzeddin Keykavus döneminde, aslen Rum asıllı olan Baba İshak'ın Amasya, Sinop ve Samsun dolaylarında çetecilik faaliyetleri yürüttüğü, Trabzon kralı Aleksis Komnenos'un Amasya'yı almak üzere başlattığı sefer sırasında bölgede Baba İshak'ın, Aleksis Komnenos adına faaliyet gösterdiği ve seferin başarısız olması sebebiyle Baba İshak'ın Kefersud bölgesine kaçtığı yazılmıştır.¹⁶⁸ Bahse konu olan bu seferin İbn Bîbî'de geçen İzzeddin Keykavus döneminde Sinop'un fethi ve Aleksi Komnenos'un esir edildiği savaş olması gerekir.¹⁶⁹ Ancak Baba İshak'ın Amasya bölgesinde yaşayan bir Rum olduğunu destekleyici başka bir bilgiye sahip değiliz. Bu durumda şu soru akla gelmektedir: Acaba Baba İlyâs ve Baba İshak'ın, Moğollar, Eyyübîler ya da Trabzon Rum İmparatorluğu ile bir bağı olabilir mi? Ya da başka bir ifadeyle ortak düşman olarak gördükleri Türkiye Selçuklu Devleti'ne özellikle de II. Gıyâseddin Keyhusrev'e karşı bir işbirliğine girmiş olabilirler mi? Şu an için eldeki kaynaklarda bu konu hakkında herhangi bir bilgiye rastlamamaktayız. Ancak Trabzon Rum İmparatorluğu'nun Amasya bölgesine,¹⁷⁰ Eyyübîlerin Güneydoğu Anadolu bölgesine¹⁷¹ ve Moğolların Doğu Anadolu bölgesine¹⁷² ilgisi bilindiğine göre bu

¹⁶⁴ Günümüzdeki ismi Sürmeli olup Iğdır ilinin 25 km. batısındadır. **bkz.:** Yu. M. Nasibov, "Dede Korkut Destanındaki Akçakale Coğrafya Terimi" **Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt: VIII, Sayı: 2, İzmir, 2008, ss.151-154.

¹⁶⁵ Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 538.

¹⁶⁶ Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 538.

¹⁶⁷ Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 538-539.

¹⁶⁸ H. Hüsameddin, Cilt: 7, s. 27.

¹⁶⁹ İbn Bîbî, Cilt: 1, ss. 168-175.

¹⁷⁰ İbn Bîbî, Cilt: 1, ss. 168-175; H. Hüsameddin, Cilt: 7, s. 27.

¹⁷¹ İbn Bîbî, Cilt:1, ss. 434-437; Kafesoğlu, s. 103; Sevim ve Merçil, ss.465-466.

¹⁷² İbn Bîbî, Cilt:1, ss. 431, 432, 450, 451; Sevim ve Merçil, ss. 464-466.

iddianın göz ardı edilemeyecek kadar önemli olduğu düşüncesindeyiz. Günümüzde üçüncü tarafların kendi stratejik çıkarları doğrultusunda gerçekleşmekte olan bir çatışmaya dolaylı olarak dâhil olmasına ‘vekâlet savaşları’ denir.¹⁷³ Tarih boyunca devletler birbirlerinin egemenlik sahaları üzerinde hak iddia etmişlerdir. Babaî İsyanı’nın yaşandığı dönemde de Anadolu’nun çeşitli bölgeleri üzerinde Türkiye Selçukluları, Eyyübîler, Trabzon Rum İmparatorluğu, Doğu Roma İmparatorluğu ve Moğolların hak iddiaları olmakla beraber bu yönde de çalışmaları mevcuttur. 1240 Babaî İsyanı’nda, isyanın meydana geliş şekli ve isyan sırasında meydana gelen olaylar göz önüne getirildiğinde yukarıda saydığımız devletlerden birinin dahlinin olabileceği düşüncesindeyiz. Kısaca toparlamak gerekirse Babaî İsyanı’nın oluşmasında etkili olan siyasi sebeplerin başında yer alan Sâdeddin Köpek’in kendi çıkarları için önemli yöneticileri öldürmesi ve siyasi cinayetlerin hem yöneticiler hem de Türkmen halk üzerinde korku ve panik yaratması isyancıların elini güçlendirmiştir. Sâdeddin Köpek tarafından öldürülen kişilerin yakınları ya da onun zamanında sindirilen kişilerin isyana altyapı sağlamaları ve hatta destek olmaları muhtemeldir. Çünkü isyanın kısa sürmesine rağmen yayıldığı alan düşünüldüğünde farklı yerlerden de katılımın olmuş olabileceğini akla getirmektedir.

Bir diğer siyasi sebep de Hârezmlilerin Selçuklu Devleti ve toprakları üzerindeki faaliyetleri olmuştur. Moğolların önünden kaçıp gelen bu savaşçı kitle, Selçuklu sultanları tarafından hem yararlanılabilecek bir askeri fırsat olarak görülmüş hem de olası bir hanedan değişikliği içinde rakip olarak hissedilmiştir. Bu yüzden Kayır Han Olayı sonrası Hârezmlilerin hem Anadolu’daki yağma hareketinde hem de Babaî İsyanı’nın silahlı askeri gücünde başı çekmeleri açısından oldukça önemlidirler. Hârezmlilerin isyana destek vermelerindeki önemli bir siyasi nokta da kendi içlerinden çıkmış bir babanın sultanı devirmeyi başarması durumunda Anadolu’daki siyasi güçlerinin artacağı düşüncesi olabilir. Moğol istilası öncesi kendi kaderlerini kendileri belirleme isteğine sahip olabilirler. Hârezmliler Türkmenlerin isyana destek verip bizzat katılmalarında, yaklaşmakta olan Moğol ordularının korkusuyla iktidarı ele geçirip daha fazla güçle Moğollara direnmeyi planlamış olabilecekleri de akla gelmektedir.

Araştırmalarımız sırasında belki de daha önce gözden kaçmış olabilecek bir ayrıntı yakaladık. İbn Bîbî’nin Alâeddin Keykubad’ın saltanatı sırasında

¹⁷³ Melih Kazdal, *Savaşın Dönüşümü Ve Vekalet Savaşları: Tarihsel Ve Olgusal Değerlendirme (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018, s. 35-36.

gerçekleştirilen Harran kuşatması anlatılırken geçen bir tabir oldukça dikkat çekicidir.

“Harran kalesi sakinlerinin yüreğini hoplatıp, günlerini kararttı. Fakat onlar, nimetin hakkını gözetmek, emaneti koruma görevini yerine getirmek için iki ay sabredip kuşatmaya direndiler. Canlarına tak etmesine rağmen sabır kasesinin acılarını içmeye devam ettiler. O sırada şehirde bulunan Gürcü ve Frenk askerleri Resul’ün babaları (?) ve Tarsus’tan gelen imdat kuvvetleri (necde), hayatları boyunca çarşafklarının içinde yabancı gözüne görünmemiş kadınlara saldırıp, mescidlere, medreselere ve kutsal yerlere saygısızlık edince, karışıklık çıkarıp kendilerini içkiye verince bu ateşin söndürülmesi ve bu çirkin hareketlerin durdurulması için feryat figana başladılar.”¹⁷⁴

Burada geçen “Resul’ün Babaları” tabiri oldukça ilginçtir. Bu tabirin araştırmamız boyunca askeri bir kuvvet olarak başka bir yerde kullanıldığını görmemiştik. Burada aklımıza iki ihtimal gelmektedir. Bunlardan ilki müellifin Eyyûbî kuvvetleri içerisindeki Hârezm askerleri için bu tabiri kullandığıdır. Zaten Babaî İsyani’nin liderlerinden bazılarının ve isyana katılanların da yoğunluğunun bu zümre içerisinde olduğu düşünüldüğünde bu tabiri kullanmış olabileceği akla gelmektedir. Babaî İsyani’nin başlamasından önce bu zümrenin başka bir yerde bu şekilde belirtildiği görülmediğine göre, ikinci bir ihtimal akla gelmektedir. Müellif tarafından Babaî İsyani’ne, çoğunlukla Türkmenlerin katıldığı kabul edilmekle birlikte Türkmenlerin tümünün katıldığını varsayarak hareket etmiş ve 1240 Babaî İsyani’nden önce gerçekleşmiş olan bir hadiseye onları da dâhil etmiş olabilir.

Tahta oturmasının üzerinden üç yıl dahi geçmeden böylesine büyük bir isyanın patlak vermesi yeni sultanı oldukça tedirgin etmiş ki tedbir amacıyla Kubadabad adasına sığınmak durumunda kalmıştır.¹⁷⁵ Tabiki de isyanın patlak vermesinin tek suçlusu olarak Sâdeddin Köpek ile Hârezm Türkmenlerini göstermek hata olacaktır. Yeni ve deneyimsiz olan genç Sultan II. Gıyâseddin Keykubad’ın da devleti sarsacak kadar önemli bir isyanın patlak vermesinde payı büyüktür. Deneyimsizliğinden kaynaklanan birtakım hatalar yapmış ve devletin yönetimini neredeyse tamamen ikinci şahıslara bırakmıştır. Üzerindeki baskıyı atınca Sâdeddin Köpek’ten kurtulma yolunu tutmuş, Hârezm Türkmenleri ile de arayışını düzeltmek için adımlar atmış lakin zamanı buna yetmemiştir. İsyani zorlukla bastırmış ancak kısa

¹⁷⁴ İbn Bîbî, Cilt: 1, s. 444.

¹⁷⁵ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 51; İbn Bîbî, **İbn Bîbî’nin Farsça...**, s. 209; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 423.

süre sonra Moğolların Anadolu'ya girmesi ile Türkiye Selçuklu Devleti'nin idari mekanizması bozulmuştur. Bu yüzden Türkmenler ile Selçuklu Devleti'nin barışması da Osmanlı Devleti'ne kadar mümkün olmamıştır.

Anlaşılabacağı üzere Babaî isyanlarının başlangıcını tek bir olaya indirgemek mümkün değildir. Yani Anadolu'nun ateş çemberine dönmesinin de hem isyanı planlayanlar hem bu isyanlara katılanlar hem isyancılara destek olanlar hem de isyana Türkmen halkın katılması için zemin hazırlayan Selçuklu yöneticileri sebep olmuştur. Ayrıca Selçuklu devletinin menfaat çatışması yaşadığı komşularının da bu isyan hareketinde paylarının olma ihtimali oldukça yüksektir.¹⁷⁶

4.2. Dinî Sebepleri

Tarih boyunca var olan devletlerin ve milletlerin kaderine etki eden en önemli güç, ekonomi ve din olmuştur. Kimi zaman din kılıfı altında ekonomik, kimi zaman da ekonomik kılıf altında dini savaşlar yapılmıştır. Kimi zaman devletler dini kullanıp savaşlar kazanmış kimi zaman da dini ayrılıklar, milletleri ve devletleri iç savaşa götürmüştür. Kısacası din, isteyerek ya da istemeyerek kullanılmış, tarih boyunca insanlar arasında çekişmelere alet edilmiştir. Bu da normaldir çünkü halkın yumuşak karnı, dini ve inançlarıdır.

Araştırmacıların birçoğu, Babaî İsyanı'nın sebebini dini kökenlerde aramıştır.¹⁷⁷ Türkiye Selçuklu Devleti ile Türkmenler arasında mezhepsel farklılıkların olduğunu bu yüzden Selçuklu yöneticilerinin halkın bir bölümünü ötekileştirerek mezhepsel ayrılıkları körüklediklerini, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in başta Baba İlyâs olmak üzere babalar ve erenlere karşı katı duruşunun da isyanda etkili olduğunu söylemişlerdir.

XIII. yüzyıl Anadolu'da Türklerin dini ve sosyal yaşantıları için önemli bir dönemdir. Hârezmşahların yıkılması ve bu devlete tabi birçok sanatkâr, âlim ve din bilgininin bu coğrafyaya yerleşmesiyle Anadolu tarikatlar için yeni bir başlangıç ve yenilenme sahası olarak önemli bir yere kavuşmuştur.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Ocak, **Babaîler..**, s. 50.

¹⁷⁷ H. Hüsameddin, Cilt: 1, s. 123; Abdalbaki Gölpınarlı, **100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar**, Birinci Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969, s. 270; F. Köprülü, **Türk Edebiyatında..**, s. 208-209; Mehmet Rami Ayas, **Türkiye'de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara, 1991, ss. 40-48.

¹⁷⁸ Kayaoğlu, s. 147.

Şu satırlar İslâm coğrafyasının XII ve XIII. yüzyıllardaki durumunu açıklaması açısından önemlidir.

*“İslam âlemindeki tasavvuf cereyanı daima gittikçe artan bir kuvvetle bütün İslam memleketlerini işgal ve istila etmiş, her tarafa hızla yayılmıştı; Gazali’den sonra Ehl-i sünnet akideleri ile de pekiyi te’lif edilmiş olan bu cereyan, XII ve XIII. yüzyıllarda İran’da, Orta-Asya’da, Suriye’de, Mısır’da, Anadolu’da, hulasa bütün İslam sahalarında birçok tekkeler vücuda getiriyordu.”*¹⁷⁹

Öyle ki İslâm coğrafyasının her yerinden dervişler, abdallar, babalar ve tasavvuf ehli kişiler, tekkeler ve zaviyeler kuruyor, kendisini tasavvufa adıyordu. Müslümanların tasavvufa yönelişindeki belki de en önemli sebeplerin başında İslâm coğrafyasının içerisinde bulunduğu durum gelmekteydi.

“Tasavvuf, nefse ait her türlü hazzı terketmektir.”¹⁸⁰ Tasavvufun önemli isimlerinden Cüneyd-i Bağdâdi’ye göre “varlığından ölmek, Tanrı ile dirilmendir.”¹⁸¹ Zünnûn ise tasavvufu, bir şeye sahip olmamanın yanında bir şeyin de seni kul etmemesi şeklinde anlatmaktadır.¹⁸²

Tasavvufun tanımını onlarca farklı şekilde yapmak mümkündür. Yukarıdaki tariflerden anlaşılacağı üzere kulun tasavvufa yönelebilmesi için öncelikle bazı şeylerden vazgeçmesi, terk etmesi ya da kendini nefesine karşı dizginlemesi gerekir.

Dervişin kelime anlamı: “Allah için alçakgönüllüğü ve fikarâlığı kabul eden veya bir tarikata bağlı bulunan kimse, fakir ve ihtiyaçlı kimse”¹⁸³ şeklinde tanımlanmaktadır. Babaî İsyanı’nın öncesinde Anadolu coğrafyasında özellikle XII. ve XIII. yüzyıllardaki sosyopolitik ve dini karışıklıkların etkisiyle farklı tarikat ve zümreler görülmüştür. Çeşitli Türk ve İslâm coğrafyalarından dervişler, babalar ve abdallar yeni coğrafyaya yayılmak, taraftar kazanmak ve de bu coğrafyayı İslâm nuru ile onurlandırmak için yoğun çaba harcamışlardır.

‘Abdal’ tabiri XII-XIV. yüzyıllardan itibaren İran coğrafyasında yazılmış edebi metinlerde ‘derviş’¹⁸⁴ anlamında kullanılmıştır. Âşıkpaşa, Osmanlı Devleti’nin

¹⁷⁹ F. Köprülü, **Türk Edebiyatında...**, s. 195.

¹⁸⁰ Kuşeyri, **Tasavvufun İlkeleri 1**, (Çev. Tahsin Yazıcı), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1978, s. 85; Abdülbâki Gölpınarlı, **Yüz Soruda Tasavvuf**, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, 1985, s. 11.

¹⁸¹ Gölpınarlı, **100 Soruda Tasavvuf**, s. 11.

¹⁸² Gölpınarlı, **100 Soruda Tasavvuf**, s. 11; Reha Çamuroğlu, **Tarih, Heterodoksi ve Babaîler**, 4. Baskı, Doğan Kitap, 2000, s. 126.

¹⁸³ Ferit Devellioğlu, “Derviş” **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 26. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010, s. 200.

¹⁸⁴ Orhan F. Köprülü, “Abdal”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 1, Ankara, 1988, s. 61.

kuruluşu esnasında Anadolu coğrafyasında etkili olmuş dört ana gruptan bahseder, bunlar: *Gaziyân-ı Rûm* (Gaziler ve alpler), *Âhiyân-ı Rûm* (ahiler), *Bâciyân-ı Rûm* (bacılar) ve *Abdâlân-ı Rûm*'dur.¹⁸⁵ Bizim konumuzu teşkil eden Babaî İsyanı için önemli olan Abdâlân-ı Rûm zümresidir. İlginç olan Fuat Köprülü'nün Abdâlân-ı Rûm zümresi ile Babaî İsyanı'na katılanların aynı zümre olduğunu söylemesidir.¹⁸⁶ A. Gölpınarlı ise Babaî İsyanı'na katılan zümrenin daha sonra Bektaşiliği meydana getirdiği fikrindedir.¹⁸⁷ Âşıkpaşa'nın eserinde geçen hikayede Geyikli Baba'nın Orhan Gazi ile olan münasebeti, Geyikli Baba'nın Bursa hisarına kavak fidanı dikmesi ve yine Geyikli Baba'nın Osmanlı nesline dua etmesi, Osmanlı Devleti'nin ilk yıllarında dervişler ve yöneticiler arasındaki yakınlaşmayı göstermesi açısından oldukça önemlidir.¹⁸⁸ Oruç Bey Tarihi'nde de Orhan Gazi'nin ordusuna ak börk giydirmek için Hacı Bektaş ile irtibata geçtiği anlatılmaktadır.¹⁸⁹ Öyle ki Babaî İsyanı'nın üzerinden yüzyıl geçmemiş iken '*Horasan Erenleri*' olarak da anılan baba ve abdalların, Osmanlı padişahları ile birlikte isimlerinin geçmesi oldukça ilginçtir. Konuya bu şekilde bakmamız gerekirse Anadolu Selçuklu Devleti'nin son anlarında oldukça kuvvetli bir isyana kalkışan zümrenin, döneminde her ne kadar başarılı olamadığı düşünülse de, yaklaşık yüzyıl sonra aynı topraklarda ve aynı halk tarafından kurulan yeni devletin en önemli zümrelerinden birisi olmayı başardıklarını kabul etmemiz gerekir. Anadolu'da Moğol işgalinin de tesiriyle isyana karışmış dervişlerin Bizans sınırındaki beyliklerin yaşam alanlarına geldikleri görülmektedir. Bu sahalarda derviş, baba, abdal ve dedeler, zaviyeler inşa edip müridler toplayarak Bizans'a karşı fetihlere katılmışlar.¹⁹⁰

Başta Anadolu Selçuklu Devleti olmak üzere Anadolu'da etkili olan siyasi iradelerin, şeyhlere ve tasavvuf ehline olan yaklaşımları, tarikatların hareket tarzını da derinden etkilemiştir. Bu zümrelere karşı tutumu iyi olan hükümdarların topraklarını babalar, dervişler ve şeyhlerin daha çok tercih ettikleri anlaşılmaktadır. Bunun yanında İslâm ile yeni tanışmakta olan coğrafyalara iskânın yadsınamayacak kadar çok olduğu da aşikârdır. Özellikle Anadolu Selçuklu hükümdarı I. Alâeddin Keykubad zamanında Anadolu coğrafyasında yaşayan başta Mevlana gibi dervişlerin

¹⁸⁵ Âşık Paşazade, s. 298; Fuat Köprülü, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı, 1991, s. 84-102.

¹⁸⁶ F. Köprülü, **Osmanlı Devletinin...**, s. 101

¹⁸⁷ Gölpınarlı, **100 Soruda Türkiye'de...**, s. 261.

¹⁸⁸ Âşık Paşazade, ss. 105-106.

¹⁸⁹ Edirneli Oruç Beğ, **Oruç Beğ Tarihi**, (Haz. Atsız), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, s. 34.

¹⁹⁰ Ahmet Yaşar Ocak, "Anadolu", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 3, Ankara, 1991, s. 114; Ocak, **Babaîler...**, ss. 64-65.

ve şeyhlerin yanı sıra yeni dervişlerin Anadolu'da daha çok görülmeye başladığı anlaşılmaktadır.¹⁹¹

Danışmend sahasında yetişmiş iki şehzade olan, Rükneddin Süleyman Şah ve I. Alâeddin Keykubad, sultan oldukları zaman bu bölgedeki dinî zihniyeti desteklemiş ve bu yapıların gelişmesine imkân tanımışlardır¹⁹². Ahmet Eflâki eserinde, Baba Veled'in Horasan'dan çıkıp Konya'ya ulaşmasını, I. Alâeddin Keykubad'ın naiplerinden olan Emir Musa'nın Baba Veled'i çok iyi bir şekilde karşılamasını, saraya davetini kabul etmeyen Baba Veled'in Emir Musa'dan bir medrese inşa etmesini istediğini kaydetmiştir.¹⁹³ Yine 1234 yılında Amasya'da inşa ettirilen Dağrakiye Medresesi'nin kitabesinden, I. Alâeddin Keykubad devrinde Hacı Toğrak (Doğrak) tarafından mescidin inşasının emredildiği anlaşılmaktadır.¹⁹⁴

Ebu'l-Hayr-ı Rumî'de ise aksini anlatan bir hikâye vardır. Ona göre I. Alâeddin Keykubad derviş taifesini hiç sevmez ve onlar için 'ehl-i bidattır' dermiş hatta dervişleri toplatıp ırgatlık yaptırmış.¹⁹⁵

Hoca Ahmed Yesevî tarafından Mâverâünnehir'de kurulan Yeseviyye tarikatı, Yesevi'nin ölümünden sonra onun tasavvuf anlayışını kendine örnek alan takipçileri tarafından çeşitli isimlerle anılmıştır. Bunların başında; Sultâniyye, Cehriyye ve Silsile-i Mesâyih-i Türk gibi isimler gelmektedir¹⁹⁶. Ahmet Yesevî'nin ölümü sonrasında Avşar Baba, Pir Dede, Akyazılı, Kıdemli Baba Sultan ve Geyikli Baba¹⁹⁷ gibi Yeseviyye mensupları Anadolu coğrafyasında çok kısa süre içerisinde kendilerine yer bulmuşlardır. Özellikle XIII. yüzyılda Yesevi dervişlerinin yeni coğrafyada başarıya ulaşmaları diğer zümreleri de ümitlendirmiş olacak ki Haydarîyye¹⁹⁸ ve Kalenderîye¹⁹⁹ mensupları Anadolu'da görülmeye başladılar. Bu

¹⁹¹ Ömer Lütfü Barkan, **Kolonizatör Türk Dervişleri**, Birinci Baskı, Hamle Yayınları, 1993, s. 23.

¹⁹² Mikail Bayram, "Danışmend Oğulları'nın Dini ve Milli Siyaseti", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Sayı 18, Konya, 2005, s. 142.

¹⁹³ Eflâki, Cilt: 1, s. 121.

¹⁹⁴ H. Hüsameddin, Cilt: 1, s. 91.

¹⁹⁵ **Saltık Gazi Destanı**, s. 392; Ocak, **Babailer...**, s. 68.

¹⁹⁶ Necdet Tosun, "Yeseviyye", **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 43, Ankara, 2013, s. 487.

¹⁹⁷ F. Köprülü, **Türk Edebiyatında**, s. 46.

¹⁹⁸ **Haydariyye (Haydarilik)**; Kurucusu Kutbüddin Haydar'ın ismiyle bilinen Horasan merkezli bir tarikattır. Takipçilerini bir kısmı Kutbüddin Haydar'ın ölümü sonrası Cemâleddin-i Sâvî'ye bağlanarak Cevlekiyye diye bilinen zümreyi oluşturmuşlardır. **bkz.:** Tahsin Yazıcı, "Haydariyye" **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 17, Ankara, 1998, ss. 35-36.

¹⁹⁹ **Kalenderilik**; Yaşadığı toplumun düzenine karşı çıkararak dünyayı kaale almaya değer görmeyen ve bu düşünce tarzını günlük hayat ve davranışlarıyla da gösteren tasavvuf denmektedir. Melâmetilîğin bir benzeridir. X. yüzyıldan itibaren görülmeye başlanmış XII. yüzyılda Cemâleddin Sâvî tarafından sistemleştirilmiştir. **bkz.:** Ahmet Yaşar Ocak, **Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler**, TTK, Ankara, 1992, ss. 5,15.

zümreler öncelikli olarak iskân için köyler ve daha çok kırsal kesimi tercih etmişlerdi.²⁰⁰ Her ne kadar Anadolu'ya gelen Türkler Müslüman olsalar bile, İslâmı tanışmalarının üzerinden henüz birkaç nesil geçmemişti. Bunun neticesinde de eski Türk dininin ve kültürünün izleri yeni coğrafyaya yerleşmiş toplum üzerinde hala görülebilmekteydi. Örneğin eski şaman kültüründeki kamların yerini Türkmen babalarının alması gibi.²⁰¹ Kamalara atfedilen gelecekte haber verme, sihir, keramet gösterme vb. özelliklerin Anadolu coğrafyasındaki Türkmen babalarında arandığını İbn Bîbî'nin şu satırlarından da anlayabiliriz. *“Sıkıntıya veya aralarına soğukluk giren karı koca ona başvursa, o onlara bir muska yazar, o zaman o sıkıntı, huzura, düşmanlık dostluğa, soğukluk yakınlığa dönüşürdü.”*²⁰² Yine bir başka söylentiye göre Celâleddin Rûmî ile arkadaş olan Mahmud Hayranî'nin²⁰³ bir aslanın sırtına binerek eline aldığı yılandan kamçı ile Hacı Bektaş Veli'yi ziyarete gitmesi ve karşılığında Veli'nin kayanın sırtına binerek misafirini karşılaması Anadolu coğrafyasında yaşayan derviş ve babalara kutsiyetlik yüklenmeye çalışıldığının ispatıdır.²⁰⁴

XIII. yüzyılda Anadolu'da etkili olan bir diğer tarikat da Haydariler olmuştur. Kurucusu Kutbüddin Haydar'ın görüşleri kısa sürede Türkmenler arasında yayılmıştır. En ünlü takipçileri Hacı Mübârek-i Haydarî ve Şeyh Muhammed Haydarî olup özellikle bu isimlerin çabalarıyla Anadolu coğrafyasında Haydarilik taraftar bulmuştur.²⁰⁵

Şehirlerde yaşayan ve medreselerde dini eğitim alan Müslümanlar ve kırsal alanda yaşayan Müslümanlar arasında inanç ve gelenek hususunda birtakım farklılıklar oluşmuştur. Şehirlerde devletin dini politikasına yakın eğitim alanlar ile devletin kontrolünün zorlaştığı coğrafyalarda kendi içlerinde büyüklerinden eğitim alanlar arasında farklılıklarının olması doğaldır. Durum böyle olunca toplum nezdinde aslında başta Baba İshak ve Baba İlyâs olmak üzere daha birçok Türkmen babaları hem Müslüman bir şeyhin hem de bir şamanın otoritesine sahip

²⁰⁰ F. Köprülü, **Osmanlı Devletinin**, s. 99.

²⁰¹ Kayaoğlu, s. 148.

²⁰² İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 49.

²⁰³ XIII. yüzyılda Anadolu'da yaşamış önemli mutasavvıflardandır. Tam adı Seyyid Mahmud-i Hayranî olup mezarı Akşehir'dedir. Mevlana Celâleddin Rumî ve Hacı Bektaş Veli ile aynı dönemde yaşamıştır. Ayrıca **bkz.:** Yusuf Küçükdağ, “Seyyid Mahmud-ı Hayranî Ve Akşehir'de Seyyid Mahmud-ı Hayranî Manzumesi”, **İSTEM Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 3, 2004, ss. 59-69.

²⁰⁴ İsmet Zeki Eyüboğlu, **Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepsel Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 1997, s. 135.

²⁰⁵ Ocak, “Anadolu”, s. 114.

olmuşlardı.²⁰⁶ Öyle ki Müslüman âlimlerin itirazları olsa da eski şaman kültürüne ait raks ve müzik de tarikatlarda dini bir vecd unsuru olmayı başarmıştır²⁰⁷. Bu durum bize gösterir ki bizim konumuzu teşkil eden Babaî İsyanı sırasında İslâm dini, Anadolu'daki Türkler arasında yeni yeni oturmaya başlamış, eski adet, gelenek ve kültürlerini bırakmakta zorlanmışlardır. Taşıyabildikleri eski adetlerini yeni yaşam şartları içerisinde adapte etmeye çalışmışlar ve bazılarında başarılı da olmuşlardır.

Babaî İsyanı'nın çıkışında kullanılan bir diğer nokta da, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Gürcü prensesi Tamarra ile olan evliliğidir. Henüz II. Gıyâseddin Keyhusrev melik iken I. Alâeddin Keykubad ile Gürcü melikesi aralarında anlaşmış ve II. Gıyâseddin Keyhusrev'in melikeye damat olması kararlaştırılmıştır. II. Gıyâseddin Keyhusrev tahta çıkınca, Şihabeddin Kirmani'yi bu işle görevlendirmiş ve melike ile evliliği gerçekleştirmiştir.²⁰⁸ Bu evlilikten II. Alâeddin Keykubad dünyaya gelmiştir.²⁰⁹ Çağın şartları düşünüldüğünde son derece normal olan bir siyasi evlilik daha sonra şartların değişmesi ve otoritenin sarsılması ile beraber sultanın eleştirilmesi için kullanılmıştır. Prenses Tamarra ülkeye Hristiyan olarak gelmiş daha sonra Müslüman olmuştur.

“Yeni Sultan Gıyasüddin, İberyalılar kraliçesinin kızını getirterek onunla evlendi ve onu son derece sevdi... İberyalı bir kadın olan kraliçe memleketinden Hristiyan elbiseleri giyerek gelmişti. Katolikus ile mukaddes adamlar ve kilise papasları kendisine refakat ediyorlardı. Küçük David adını taşıyan ve İç İberya'nın hükümdarı olan kardeşi de kraliçe ile beraber gelmişti. Kraliçe kısa bir zaman sonra Hristiyan dinini terk ederek Müslüman olmuş ve kardeşi David ile katolikus yakalanarak kalelerin birine kapatılmışlar.”²¹⁰

Bu durum isyana katılımlarda sayının artırılması için kullanılmıştır. II. Gıyâseddin Keykubad ile ilgili birtakım söylentilerin kasıtlı olarak çıkarıldığı düşüncesindeyiz. Köseadağ Savaşı sonrası Anadolu'da gezen St. Quentin'de birçok kişi gibi bu kasıtlı çıkarılan söylentilerden etkilenmiş ve biraz daha ileri götürerek II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Hristiyan olmaya çalıştığını ve Papa'ya bağlanmak istediğini söyleyebilmişti. St. Quentin'e göre II. Gıyâseddin Keyhusrev bu

²⁰⁶ O. Turan, **Selçuklular...**, s. 117.

²⁰⁷ O. Turan, **Selçuklular...**, s. 117.

²⁰⁸ İbn Bîbî, Cilt: 2, ss. 36-38.

²⁰⁹ Eflâkî, Cilt: 2, s. 24.

²¹⁰ Abû'l-Farac, ss. 537-538.

düşüncesini Namrun²¹¹ Beyine açıklamış ancak gerçekleştirmesi engellenmiştir.²¹² Bu olay bile Anadolu gibi bir coğrafyada devlete ve sultana isyan için yeterli olabilirdi.

II. Gıyâseddin Keyhusrev'in her ne kadar Gürcü prensesi ile olan evliliği siyasi amaçlar doğrultusunda başlamış olsa da daha sonra halk arasında siyasi amaçlar hedeflenerek, dini açıdan tehlikeli söylentiler yayılmaya başlanmıştır. Ayrıca Anadolu sahasında zaten var olan paralı haçlı askerlerin onun döneminde daha da ön planda oluşu belirli kesimler tarafından melikenin etkisine bağlanmış olabilir.²¹³

II. Gıyâseddin Keyhusrev'in tahta çıkışında elini güçlendiren bin kişilik Frank askerinin de Selçuklu siyasetinde etkili oldukları düşüncesindeyiz.²¹⁴ Tahta çıkışındaki yardımlarından dolayı belki mecburiyetten belki de kendini borçlu hissettiği için Frank askerleri ordu içerisinde bir süre etkili olmuşlardır. Bu askerleri Babaî İsyanı'nın bastırılması²¹⁵ ve Moğollara karşı mücadele sürecinde kullandığı halde daha sonra Frank askerlerinden uzaklaştığını ve onlara eskisi kadar saygı duymadığını da biliyoruz.²¹⁶

Aralarında Hristiyan da olmak üzere birçok yerden görevlinin sultanın yakın ekibinde olması muhtemel ki zor günler geçiren Müslüman Türkmenleri kızdırmıştır.²¹⁷ Türkmenler arasında devlet yöneticileri tarafından dışlandıklarına dair fikirler oluşması ve bu dışlanmayı dini sebeplere bağlamış olmaları çok doğaldır.

Ebu'l-Hayr-ı Rûmî'nin eseri Saltık Gazi Destanı'nda İshak, İlyâs ve Muhsin isimli şahısların peygamberlik ve mehdilik iddiasıyla dönemin hükümetine isyan ettikleri anlatılmıştır. Babaî İsyanı ile çok büyük benzerlikler gösteren bu hikâye aslında Babaî İsyanı'nın yıllar sonra dahi halk arasında nasıl algılandığını göstermesi açısından önemlidir. Hikaye kısaca şöyledir: Kendisini Hızır gibi gösteren şeytan, önce İshak'a görünerek İshak'ın yeni adının Dadger (adaleti yerine getiren)

²¹¹ *Mersin ili Çamlıyayala ilçesi sınırları içerisinde ki bir kalenin adıdır. 1200'lerde Ermenilerin yönetimindedir.

²¹² Saint Quentin, s. 51.

²¹³ Saint Quentin, s. 51.

²¹⁴ Saint Quentin, s. 52.

²¹⁵ İbn Bîbî, ss. 52-53; Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 540; Saint Quentin, ss. 44-45.

²¹⁶ Saint Quentin, s. 51.

²¹⁷ Saint Quentin, s. 51.

olduğunu, dünyaya hâkim olacağını bu yüzden Estervay'a²¹⁸ gitmesi gerektiğini söyler. Bu esnada Dadger yolda iken şeytan, Estervay meliki Mirza Hasan'a görünerek "Hüseyin neslinden bir seyyid geliyor sen de ona vezir ol", der. Dadger'in şehre ulaşması esnasında Boz atlı Hızır silüetinde şeytan onlara görünerek "Mâzenderân'dan²¹⁹ Sebzevar'a²²⁰ kadar yürüyün, üç kişinin adını hutbede okumayın, abdestte ayaklarınızı yıkamayın", diye öğüt verir. Ayrıca Dadger'e "sen hem velisin hem de peygambersin, halka anlat" der.²²¹ Aynı esnada Geylan'da²²² İlyâs adında bir kişi de rafizileri etrafına toplayıp Tarhan²²³ iline yürür ve ona da Çenmur²²⁴ derler. Şeytan bu sefer de Meşaat²²⁵ Meliki Muhsin Tuli'ye²²⁶ görünerek, onun peygamber olduğunu Dadger ve Çenmur'u ona tabii olmaları gerektiğini söyler. Bu durumu bildirmek için bir adamını Dadger'e gönderir ve Dadger daveti kabul etmez ve adamı öldürür. Daha sonra da Sarı Saltık bu duruma müdahale ederek Dadger ve Çenmur'u öldürür.²²⁷

Saltık Gazi Destanı'nda anlatılan bu hikâye, her ne kadar İran coğrafyasında bulunan şehirler üzerinden anlatılmış olsa da hikâyede geçen isimler ve olay örgüsü neredeyse Babaî İsyanı ile örtüşmektedir. A. Yaşar Ocak bu menkıbenin Baba İlyâs ile Baba İshak arasındaki işbirliğini gösterdiğini ve Baba İlyâs'ın oğlu Muhlis Paşa'nın da isyanın içinde gösterilmesinin önemli olduğu düşüncesindedir.²²⁸ Babaî İsyanı'nın gerçekleşmesinden yüzlerce yıl sonra derviş ve halk hikâyelerine dayanılarak yazılmış bir eserde bu kadar değişikliklerin olması doğaldır.

²¹⁸ **Estervay**; Esterâbâd şehir olabileceği düşüncesindeyiz. Esterâbâd şehri Doğu Mâzenderân bölgesindedir.

²¹⁹ **Mâzenderân**; İran'da Hazar Denizinin güneyinde Tahran, Kazvin, Gilan, Semman ve Gülistan şehirlerini içine alan eyalettir.

²²⁰ **Sebzevar**; İran'ın Razavi Horasan Eyaleti'nde bir şehir.

²²¹ Saltık Gazi Destanı, ss. 138-139; Ocak, **Babaîler..**,ss. 92-93.

²²² **Geylan**; İran'ın Gilan Eyaleti.

²²³ Türkiye'de bu isimle üç farklı köy olup bunlar; Çorum, Malatya ve Bingöl il sınırlarındadırlar. Ancak Saltık Gazi Destanı'nda bahse konu bölümde geçen diğer yer isimleri İran coğrafyasında olması sebebiyle Tahran şehrinin, eserde Tarhan olarak yazılmış olabileceği düşüncesindeyiz.

²²⁴ **Dadger**; Saltık Gazi Destanında, İlyâs'a şeytan tarafından verilen bir lakap.

²²⁵ **Meşhad**; İran'ın Razavi Horasan Eyaleti'nin yönetim merkezidir. Buradaki farklılığında telaffuzdan kaynaklandığı düşüncesindeyiz.

²²⁶ Muhsin Tuli'nin, Baba İlyâs'ın oğlu Muhlis Paşa'yı anlatmak için kullanılmış olabileceği. Çünkü Muhlis Paşa'nın Karamanoğullarının kuruluşuna ismi karışmış ve bir dönem Anadolu siyasetinde etkili olmuştur. **bkz.:** Şikârî, **Karamannâme**, (Haz. Metin Sözen-Necdet Sakaoğlu), Karaman Valiliği-Karaman Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2005.

²²⁷ Saltık Gazi Destanı, ss. 139-145; Ocak, **Babaîler..**,s. 93.

²²⁸ Ocak, **Babaîler..**, s. 93.

Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, Baba İlyâs'ın Şeyh Ebu'l-Vefa'nın öğrencisi olduğunu yazmıştır²²⁹. A. Ocak, Baba İlyâs ve Baba İshak'ın XIII. yüzyıl İslâm coğrafyasında geniş bir sahaya yayılmış olan Vefâiyye²³⁰ tarikatının mensupları olduğu görüşündedir.²³¹ Yıllar boyunca babaların mensup oldukları tarikat üzerinden isyan açıklanmaya çalışılmış ve isyanın en önemli sebebinin dini farklılıklar olduğu söylenmiştir.

Şimdiye kadar Baba İlyâs'ın peygamberlik iddiasında bulunduğu ve bu yüzden Türkiye Selçuklu Devleti'ne isyan ettiği şeklinde bir görüş hâkimdi. Ancak Baba Resul'ün peygamberlik iddiasının kime ne kazandırdığının üzerinde durulması gereken bir başka nokta olduğu da bir gerçektir ve açıklanması gerekir. Bize göre peygamberlik iddiası propaganda malzemesi olarak Baba İshak tarafından kullanılmak istenmiş olup, isyanın hazırlık safhası ile isyanın başladığı ilk günlerde etkili olarak kullanılmıştır. Üst üste kazanılan savaşlar ile iddianın gerçekliği isyancılar nezdinde doğrulanmış ancak Baba İlyâs'ın ölümü ve Selçuklu kuvvetlerine karşı alınan mağlubiyet neticesinde bu iddia bırakılmıştır. Ancak İslâm inancına göre son peygamberin Hz. Muhammed (s.a.v.) olduğu bilindiğine göre Baba İlyâs'ın peygamberlik iddiasının, Anadolu coğrafyasında kullanılmak için çok da mantıklı bir fikir olmadığı bir gerçektir.

Devrinde yazılanlardan Abû'l-Farac haricinde Baba İlyâs'ın, kendisinin peygamber olduğuna dair bir söylevinin olduğuna rastlamamaktayız. Ancak XVI. yüzyılda yaşamış olan Cenâbî'nin vermiş olduğu bilgiler, Abû'l-Farac'ın yazdıklarıyla benzerlik göstermektedir.²³² Ona göre: Amasya'da ortaya çıkan 'Baba' peygamber olduğunu iddia ederek, etrafına cahilleri toplamış ve sayıları altı bin süvariye ulaştınca ayaklanmışlar. Bunun üzerine II. Gıyâseddin Keyhusrev isyancılarla savaşmış ve hem 'Baba' hem de halifesi İshak yakalanarak öldürülmüştür.²³³

²²⁹ Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, **Kitâbü't-Târih-i Kühü'l-Ahbar**, (Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar-Ahmet Gül-İbrahim Hakkı Çuhadar), Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1997, s. 103.

²³⁰ **Vefâiyye**; Muhammed b. Muhammed Ebu'l-Vefâ tarafından kurulan tarikat ölümü sonrası onun adına nispetle Vefâiyye olarak anılmıştır. Anadolu'da en biline halifeleri Dede Garkın ve onun halifesi Baba İlyâs'tır. **bkz.:** Haşim Şahin, "Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefâiyye Tarikati", **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 70, Ankara, 2014, ss. 39-54.

²³¹ Ahmet Yaşar Ocak, "Babaîler İsyanından Kızılbashiğa: Anadolu'da İslâm Heterodoksisinin Doğuşu ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış", **Bellekten**, Cilt: LXIV, Sayı:239, 2000, s.136.

²³² Ocak, **Babaîler..**, s. 12.

²³³ Muharrem Kesik, **Cenâbî Mustafa Efendi'nin el-'Aylemü'z-Zâhir fî Ahvâli'l-Evâil ve'l-Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısımının Tenkidli Metin Neşri(Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994, s. 22.

İbn Bîbî, Baba İlyâs'ın II. Gıyâseddin Keyhusrev'i eleştirirken, onun Âlemlerin Rabbinin yolundan saptığını ve Hulefa-i Raşidin'in izinden ayrıldığı söylevini kullandığını yazmaktadır.²³⁴ Yine İbn Bîbî'den anlıyoruz ki aslında Baba İlyâs'a 'Baba Resulullah' diyerek peygamberlik vasfını yükleyenler Baba İshak'la birlikte Amasya önlerine gelen isyancılarıdır.²³⁵ St. Quentin ise Baba'nın, Tanrının habercisinin kendisine görüldüğünü ve kendisinin sultan olmasını istediği şeklinde iddiada bulunduğunu yazmıştır.²³⁶ Yine burada da Baba'nın asıl gayesinin peygamberlik değil sultanlık olduğu ve bu isteğine kutsiyetlik yüklemeye çalıştığı anlaşılmaktadır.

Selçuklular ve Babaîler arasındaki dini farklılıklar, isyanın sebebi olmaktan çok isyana katılımın arttırılması için bir tetikleyici olarak kullanılmıştır. Zaten araştırmamızın ilerleyen safhalarında görüleceği üzere isyanın silahlı kanadını bir komutan edasıyla Baba İshak yönetmektedir. Bize bu durum Baba İshak'ın dini bir şahsiyet değil aksine siyasi bir aktör olduğunu düşündürmektedir.

4.3. İctimaî Sebepleri

Toplum içerisindeki bireylerin, kendi oluşturmuş oldukları devlet ile aralarının bozulması, hatta devlete karşı isyancı konumuna düşmeleri hem bireyler hem de devlet için oldukça kötü bir durumdur. Her ikisinin de özünde istemediği bu durumun, toplumsal birtakım aksaklıkların neticesinde olduğu bir gerçektir. Jean - Jacques Rousseau toplum sözleşmesini şu şekilde özetlemektedir. *"Her birimiz bütün varlığımızı ve bütün gücümüzü bir arada genel istemin buyruğuna verir ve her üyeyi bütünün bölünmez bir parçası kabul ederiz."*²³⁷ Toplumun içerisinde bir grubun ya da bireyin devlete itaat etmeyi bırakması, birey ile devletin arasında var olduğu değerlendirilen toplum sözleşmesinin bozulmuş olduğunu gösterir.

Ahmed bin Mahmud'a göre II. Gıyâseddin Keyhusrev kötü huyları olan bir sultandı. Eğlence ve içkiye olan düşkünlüğünün yanında Gürcü kralının kızı olan eşinin resmini akçe üzerine tasvir ettirme girişimi, yakınındaki devlet adamlarının çabası ile engellenmişti.²³⁸ Devlet adamlarının harekete geçip bu girişimi engellemesinin gerçek sebebini belki de hiçbir zaman bilemeyeceğiz. Ancak bu

²³⁴ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 50.

²³⁵ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 51.

²³⁶ Saint Quentin, s. 43.

²³⁷ Jean - Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, (Çev. Vedat Günyol), Adam Yayınları, 1987, s. 26.

²³⁸ Ahmed bin Mahmud, s. 155.

hareketle, halkın olası bir tepkisinin önüne geçilmeye çalışılmış olabilir. Sultan II: Gıyâseddin Keyhusrev'in eğlence ortamlarına ve içkiye alışmasının sebebi olarak Gürcü asıllı eşi gösterilmiştir.²³⁹ Zaten Baba İlyâs'ın müridleri tarafından halk arasında sultan aleyhinde yayılan söylentiler de bu durumu destekler niteliktedir. Ona göre yöneticiler içki içiyor ve sefahat âlemleri düzenleyerek din ve adaletten çıkıyorlardı.²⁴⁰ “*Sultan kendini bir takım çocukluklara kaptırarak vaktini şarap içmekle ve sarhoş olmakla geçiriyor ve kuşlarla, hayvanlarla nefisini eğlendiriyordu. Hükümetin işlerini kölelerine bırakmıştı ve bunların her biri istediği gibi hareket ediyordu.*”²⁴¹ Ayrıca Hristiyan olan kraliçe Anadolu'ya gelirken din adamları ve papazları da beraberinde getirmişti.²⁴² Bu durum da Müslüman halk tarafından pek hoş karşılanmamış olabilir. Bu konuda oldukça ilginç bir detaya 1245-1248 yılları arasında Anadolu'da bulunmuş olan Simon de Saint Quentin'de rastlıyoruz ki ona göre II. Gıyâseddin Keyhusrev'in kafasında Hristiyan olma fikri vardı ve Papa'ya bağlanmak istediğini Namrun Beyi ile paylaşmıştı. Lakin onun bu düşüncesi de devlet adamları tarafından engellenmişti.²⁴³ Bu bilgiye döneminde ve sonraki dönemlerde yazılmış diğer eserlerde rastlayamıyoruz. Her ne kadar elimizdeki kaynaklarla doğruluğunu teyit edemesek de halk arasında buna benzer söylentilerin konuşulmuş olabileceği ve bu söylentilerin de halkı sultana karşı itaatsiz bir hale getireceği muhtemeldir. Nitekim C. Cahen, I. Alâeddin Keykubad devrinin sonlarında Papa IX. Gregoire'ye bir elçi gönderildiği ve oğlu II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Latin misyonerleri hoş karşıladığını yazmıştır.²⁴⁴

Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev ile halkın özellikle de Türkmenlerin arasının açılmasında başta Gürcü ve Ermeniler olmak üzere Hristiyan görevlilerin sultanın yakın ekibinde olması, muhtemel ki zor günler geçiren Müslüman Türkmenleri kızdırmış olmalıdır. Türkmenler arasında devlet yöneticileri tarafından dışlandıklarına dair fikirler oluşmuş olması çok doğaldır. Özellikle Sâdeddin Köpek'in, sultanın da devlet işlerine karşı isteksizliği neticesinde idareyi tekeline aldığı görülecektir. Başta Tâceddin Pervane, Kemaleddin Kamyar ve Şemseddin Altunaba gibi devlet adamlarını öldürtmesi halk tarafından da tepkiyle karşılanmıştır. Bu devlet adamlarının öldürülmeleri yalnızca bir kişinin ortadan kaldırılması gibi ele

²³⁹ Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 537-538; Muharrem Kesik, ss. 22-23; Ocak, **Babailer...**, s. 44

²⁴⁰ İbn Bîbî, **İbn Bîbî'nin Farsça**, s. 207-208.

²⁴¹ Abû'l-Farac, ss. 537-538.

²⁴² Abû'l-Farac, ss. 537-538.

²⁴³ Saint Quentin, s. 51.

²⁴⁴ Cahen, **Osmanlılardan...**, s. 97.

alınmamalıdır. XIII. yüzyıl Anadolu'sunda Selçuklu Devleti gibi güçlü bir devletin üst düzey bir yöneticisi olabilmek o kadar da kolay değildi. Yüzler ve binlerle ifade edilebilecek asker ve bir o kadar da meslek erbabı, bu yöneticilerin yanında çalışıyor, ailelerini velinimet olarak gördükleri beylerinin desteğiyle geçindiriyorlardı. Bir devlet adamı öldürülüp malları müsadere edildiğinde bu durumdan yüzler binler etkileniyordu. İşsiz kalan asker ve meslek erbabı yeni işverenler bulmak zorunda kalıyor ya da eşkıyalığa başlıyordu. Kayır Han'ın esir edilip öldürülmesinde nasıl ki Hârezm birlikleri durumu kabul etmemiş ve bulunduğu bölgelerde yağmaya başlamışlarsa Sâdeddin Köpek'in siyasi cinayetleri neticesinde daha küçük olmakla beraber benzer olayların meydana gelmiş olabileceği de düşünölmelidir. Siyasi belirsizliklerin olduğu yönetimlerde kargaşanın olması doğaldır. Yöneticilerin makam ya da daha önemlisi can derdine düştükleri bir ortamda halka hizmet konusunda aksaklıklar başlar, adaletsizlikler ve adam kayırmalar gündeme gelir.

XI. yüzyılın sonlarında başlayan Haçlı seferleri Anadolu'nun ekonomik yapısını bozmuştur. Birçok kez tarlalar yakılmış ya da mahsul toplanamadan halk daha güvenli yerlere çekilmek zorunda kalmıştır. Bu durum öncelikle üretim zincirinin ilk halkası olan köyleri vurmuştur. Aslında devlet açısından sayıları çok fazla olmadığı müddetçe köylerdeki kıtlık ya da sıkıntı pek de önemli değildi. Çünkü buraların yönetimini bıraktığı iktâ sahipleri halkın durumunu yöneticilere aktarmakta istekli değillerdi. Ancak şehirlerde durum aynı değildi. Buralarda olan en ufak huzursuzluk yöneticiler için sıkıntılı sürecin başlangıcıydı. Zamanla üretimin düzensiz oluşu şehirleri vurmaya başladığında devleti de ilgilendirir bir hal almaya başlamıştı. Şehirlere ulaşan kıtlık haberleri başta yöneticiler olmak üzere halkı ve tüccarları oldukça tedirgin etmeye yetiyordu. Otlakların durumu da farklı değildi. Belki de otlaklar arası gidip gelen Türkmenler, en fazla etkilenen kesimdi. Çünkü Anadolu'da sayıları her geçen gün artan Türkmenler, yeni otlak ve meralara sahip olabilmek için hem rakip olarak gördükleri boylar ile mücadele içine giriyorlar, hem de otlaklar arası gidip gelirken hayvanlarının tarlalara ve bahçelere verdiği zarar vesilesiyle yerleşik halk ile ihtilafa düşüyorlardı.²⁴⁵ Nitekim Anadolu'da Moğol istilasını sırasında Trabzon dağlarını yazlık yurt edinmiş Türkmenler ile yerli halk

²⁴⁵ O. Turan, **Selçuklular Zamanında..**, ss. 420-421; Mustafa Akdağ, **Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi (1243-1453)**, Tekin Yayınevi, 3. Basım, Cilt: 1, Ankara, 1979, ss. 29-30; Ocak, **Babailer..**, ss. 40-41.

arasında çıkan anlaşmazlıklar neticesinde Türkmenlerin Denizli civarına göç ettirildiğini biliyoruz.²⁴⁶

C. Cahen'e göre "Türkmenler misafir edildikleri toprakları bir sığınak veya daha ziyade serbest bir hayvan yetiştirme sahası olarak kabul ediyorlardı. Fakat yerleşik topluluklarla temas sonucunda, sınır, mülkiyet, ticaret kavramlarının basit hayat tarzlarıyla tezada düşmesi kaçınılmazdı. En ufak bir yönetim gevşekliği, ortaya çıkan bu uyuşmazlıkları yaygın hale getirebilirdi. Bu göçebe topluluklar için, hemen silaha sarılmak, teneffüs ettikleri havanın kullanışı kadar tabii idi..."²⁴⁷

Aslında Türk tarihi boyunca yerleşik olanla göçer olan arasında her daim anlaşmazlıklar olmuş, birbirini yaşam şekline dolayı dışlama görülmüştür. Otlaklar arası gidip gelen Türkmenler şehirli soydaşlarına 'yatuk' diyerek onların şehirde oturarak savaşmadıklarını ve tembel olduklarını ifade etmişlerdir.²⁴⁸ Bu konuda otlaklar arası gidip gelen Türkmenleri belirtmek için Etrâk-ı bî-idrak (akılsız Türk) gibi aşağılayıcı kelimeler kullanılmıştır.²⁴⁹

Devlet ile Türkmenlerin arasını açan bir diğer konu da devlet görevlerinde Türkmenlerin dışlandığını hissetmesi olmuştur. Türkiye Selçuklu Devleti'nin bu coğrafyada tutunmasında en büyük etken içerisinden çıkmış olduğu Türkmenlerdi. Lakin zamanla devlet adamlarının Türkmenleri dışlaması, sultanların İranî kültürden etkilenmeleri ve İranî lakaplar kullanmaları Türkmenlerin gözünde hiç iyi karşılanmamıştır. Aslına bakmak gerekirse Türkmenler ile Selçuklu Devleti'nin ilk baştan beri gelen sıkıntıları mevcut idi. Nitekim Selçuklu Veziri Nizamü'l-Mülk Selçuklu Sultanı Melikşah'a şu tavsiyede bulunuyordu;

"Sayıları küçümsenemeyecek kadar çok olan Türkmenler her ne kadar bize bezginlik getirmişlerse de devlet üzerinde hatırı sayılır derecede hakları vardır. Nitekim devletin kuruluş aşamasında nice sıkıntılar göğüsleyerek hizmette bulunmuşlardır. Dahası hısım akrabalarıdır. Dolayısıyla onların evlatlarından 1.000'ine maaş yazılıp her daim hizmette meşgul edilmelidirler."²⁵⁰

²⁴⁶ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, Turan Neşriyat Yurdu, 2. Baskı, İstanbul, 1969, ss. 231-232.

²⁴⁷ Claude Cahen, **Türklerin Anadolu'ya ilk Girişi**, (Çev. Yaşar Yücel ve Bahaeddin Yediyıldız), TTK, Ankara, 1988, s. 6.

²⁴⁸ Sümer, s. 42; Ocak, **Babailer...**, s. 42.

²⁴⁹ Ocak, **Babailer...**, s. 42.

²⁵⁰ Nizamü'l-Mülk, **Siyasetname**, (Fars. Çev. Mehmet Taha Ayar), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 5. Basım, s. 147; Sümer, **Oğuzlar...**, s. 108.

Bu durumun Büyük Selçuklu Devleti'nin devamı olan Türkiye Selçuklu Devleti'nde de süregeldiği görülmektedir. Selçuklu devletlerinin temelini inşa eden Türk zümresinin zamanla devletin önemli kademelerinden uzaklaştırıldığı, kendi içlerine kapanmasının sağlandığı, ötekileştirildiği ve yalnızca seferler sırasında asker gücü ve vergi kaynağı olarak hatırlandığı sonucuna varılmaktadır.

Büyük Selçuklu Devleti'nin benimsediği memlûk ya da gulâm sistemi kısa sürede diğer Türk ve İslâm devletlerinde de benimsenmiştir. Gulâm sistemi kısaca, küçük yaşta satın alınmış Türk veya esir edilmiş Hristiyan çocukların beceriler ve ihtiyaçlar doğrultusunda yetiştirilip devletin çeşitli kademelerinde istihdam edilmeleri olarak açıklanabilir.²⁵¹ Bir nevi paralı askerlik olan bu sistemde en büyük hizmetin beklendiği kesim ise Türkmenler olmuştur. Anadolu'ya göçlerle gelen Türk boyları da Türkiye Selçuklu Devleti içerisinde kendilerine yine bu sistemin içerisinde yer bulmuşlardır.

Kayır Han ile birlikte Anadolu'ya gelmiş olan Hârezm Türklerinin Babaî İsyanı'na katılımlarının yoğun olduğu değerlendirilmektedir. Moğol önünden Anadolu'ya gelen bu zümreden Kayır Han'a Erzincan, Bereket Han'a Amasya, Küçlü Han'a Larende, Yılan Boğa'ya Niğde iktâ olarak verilmiştir. Böylece 1234 yılından itibaren Hârezm askerleri Selçuklu ordusu içerisinde görev yapmaya başlamışlardı.²⁵² Kayır Han'ın öldürülmesi neticesinde Hârezm Türklerinin hareket tarzına daha önce değinmiştik. Ancak burada tekrar hatırlatmakta fayda olacağı düşüncesindeyiz. Kayır Han, I. Alâeddin Keykubad'ın son günlerinde Sivas valisi olarak atanmış,²⁵³ ancak sultanın ölümü üzerine çeşitli bahaneler üretilerek saf dışı bırakılmıştı. Bu durum bize gösteriyor ki Türkmenler arasında geçmiş yıllardan beri gelen ötekileştirildikleri düşüncesi iyice yaygın ve kabul görmüş olabilir.

XII. yüzyılda Oğuzların, Büyük Selçuklu Devleti'ne karşı giriştikleri mücadele neticesinde Selçuklu sultanı Sancar Han esir edilmiş ve Selçuklu devleti oldukça ağır bir yara almış ve nihayetinde yıkılmıştır. Oğuz isyanıyla Babaî İsyanı'nın çıkış noktaları birbirine benzerdir. Her ikisinde de ağır vergiler, aşağılanma gibi sebepler ön plandadır. Birbirinden farklı noktaları olmakla beraber her iki isyanda da aynı toplumsal psikolojinin altyapısını görmekteyiz.²⁵⁴

²⁵¹ O. Turan, **Selçuklular..**, s. 277; Göksu, s. 66.

²⁵² İbn Bîbî, Cilt:1, s. 428-431; H. Hüsameddin, Cilt: 2, s. 214; Sevim ve Merçil, s. 465; Üremiş, ss. 265-268.

²⁵³ İbn Bîbî, Cilt: 1, s. 454; O. Turan, **Selçuklular Zamanında..**, s. 389; Üremiş, s. 292.

²⁵⁴ Ayas., s. 41; Ocak, **Babailer..**, s. 43.

Aslına bakarsak Türkmenler ile devlet arasında yaşanan sıkıntıların dönemsel olduğu bir gerçektir. İktidara gelen yöneticilerin tutumu, devlet ile devletin temelini oluşturan Türkmen zümresi arasındaki ilişkiyi de belirleyen faktör olmuştur. Yine de Türkmenlere uzun yıllar boyunca uygulanan ötekileştirme politikasının etkileri XVII. yüzyılda hala Hârezm Türkmenleri arasında görülmekteydi ve bu durumda hem İran'da hem de Anadolu'da Selçuklu devletlerinin yıkılışında Türkmenlerin oynadığı rolü daha iyi kavrayabilmemiz açısından önemlidir.²⁵⁵ C. Cahen'in şu satırları görüşümüzü destekler niteliktedir;

*“Celaleddin'in tehditlerine, hatta onunla çarpışmalarına rağmen, Anadolu Türkleri ona sevecenlikle bakıyorlardı; bu tutum, hükümdarlarının Türk kökenli olmasına rağmen, her zaman Türklükten çok uzaklaşmış olan diğer komşu devletlere göre onu açıktan aynı ırkan bir hısım gibi görmeleri veya geldiği ülkenin, kendi atalarının ülkesi olmasıyla açıklanabilir. Gerek Hârizmşah'ın gerekse rakibi Moğolların önünden kaçan yeni göçmenlerin de eski hatıralarında sultanlarının oğlu Celaleddin vardı.”*²⁵⁶

Türkmenler kendi devletlerinde yabancı gibi hissetmiş olmalı ki rakip devletin lideri daha cazip görünsün. Bu durum aslında Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasındaki mücadelede de aynı şekilde görülmektedir. Orada da Osmanlı tebaası Türkmenlerin İran'a gitme istekleri mevcuttur.²⁵⁷

A. Ocak, Babaî İsyanı'nın Orta ve Güney Doğu Anadolu'nun kırsal kesimlerinde konar-göçer olarak yaşayanların birtakım toplumsal, ekonomik ve hatta

²⁵⁵ Sümer, **Oğuzlar..**, s. 117.

²⁵⁶ Cahen, **Osmanlılardan...**, s. 82.

²⁵⁷ XVI. yüzyılda yaşamış olan Pir Sultan Abdal, Hızır Paşa tarafından Sivas'ın Toprak Kalesi'ne hapsedilir. Anlatıya göre Hızır Paşa, Pir Sultan Abdal'a içerisinde 'Şah'ın adı' geçmeyen üç şiir okursa serbest bırakılacağını söyler. Nihayetinde Pir Sultan Abdal şu şiiri okumaya başlar;

“Hızır Paşa bizi berdar etmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim
Siyaset günleri gelip yetmeden
Açılın kapılar Şah'a gidelim.

Gönül çıkmak ister Şah'ın köşküne
Can boyanmak ister Ali müşküne
Pirim Ali On iki imam aşkına
Açılın kapılar Şah'a gidelim.
Her nereye gitsem yolum dumandır
Bizi böyle kılan ahd ü amandır
Zincir boynum sıktı halim yamandır
Açılın kapılar Şah'a gidelim.” **bkz.:** Abdülbaki Gölpınarlı ve Pertev Naili Boratav, **Pir Sultan Abdal**, Derin Yayınları, İstanbul, 2010, s. 27.

psikolojik sebeplerden dolayı Selçuklu yönetimine karşı gerçekleştirdikleri bir ayaklanma olduğu görüşündedir.²⁵⁸

Babaî İsyanı'na sebep olabilecek toplumsal sebepleri ele almaya çalıştığımız bu bölümde; İsyanın çıkış noktası konumunda olan Hârezm Türklerinin isyan öncesi ne tür bir toplumsal baskı içerisinde bulduklarını, şehirlerde yaşayan soydaşları ve Selçuklu yöneticileri tarafından gördükleri toplumsal dışlama/ötekileştirme ele alınmaya çalışıldı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin güçlü olduğu dönemlerde özellikle de I. Alâeddin Keykubad devrinde Türkmen Beylerine üst düzey yöneticilikler ve iktâlar verilmiş ancak II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminin başlamasıyla birlikte bu Türkmenler bir nevi ötekileştirilmişlerdir. Bu durumda da başlayan Babaî İsyanı'na katılarak kendilerini ötekileştiren idareden intikam almak istemişlerdir.

4.4. İktisadî Sebepleri

Tarih boyunca gerçekleşen isyanların neredeyse tümünde iktisadi sebeplerin, isyana katılma oranının artışında önemli bir yere sahip olduğunu kabul etmek gerekir. Öyle ki konumuz olan dönemde daha keskin hatlara sahip olmakla beraber, günümüzde de isyanlara katılımda, insanların hayat standartlarını belirleyen iki önemli konunun payının büyük olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi dini tabanlı meseleler, ikincisi de insanların hayat standartlarının belirlenmesinde belirleyici olan iktisadi meselelerdir. Bu başlıkta Babaî İsyanı'nın başlaması ve bu isyana katılımlarda etkili olan iktisadi sebepler ele alınarak değerlendirmeye çalışılacaktır.

Öncelikle isyanın öncesinde ve isyan sırasında Türkiye Selçuklu Devleti'nde uygulanmakta olan toprak rejimini bilmek ve iktisadi şartları ona göre değerlendirmek gerekir. Selçuklularda mülkiyeti devlete bırakılmış mîrî toprakları, has arazi, iktâ, mülk ve vakıf olmak üzere dört ana parçaya ayırmak doğru olacaktır.²⁵⁹ Has arazi, vergileri sultana tahsis edilen arazidir. Bu arazilerden toplanan vergiler ile sultanın kişisel ihtiyaçları giderilirdi.²⁶⁰ Bir gelir kaleminin, hizmet ve maaşlarına karşılık olarak komutan, asker ve sivil devlet adamlarına belirli süre şatıyla verilmelerine de iktâ denirdi.²⁶¹ Melik Rükneddin Süleyman Şah'ın

²⁵⁸ Ocak, "Babailikten Kızılbaşlığa..", s. 136.

²⁵⁹ Sevim ve Merçil, s. 516.

²⁶⁰ Sevim ve Merçil, s. 516.

²⁶¹ Sevim ve Merçil, s. 516.

kontrolünde olan Konya şehrini ele geçirmek ve tahta oturabilmek için şehir serverlerinin her biri adına müsellemlik, mülk, iktâ ve mansıb menşurları göndermiştir.²⁶² İktâ sahiplerinin görevden azl edilmeleri durumunda iktâları ellerinden alınır ya da sultanın değişmesi durumunda iktâ beratları tekrar belirlenerek yenilenirdi.²⁶³ İktâ sahibi olmak oldukça önemli bir geliri de beraberinde getirirdi. O kadar ki fethedilen memleketlerin yöneticilerinin, Selçuklu topraklarında verilecek bir iktâ karşılığında kalelerini teslim ettikleri dahi görülmüştür.²⁶⁴

Mülk arazide ise toprak sahibi toprak üzerinde tam bir tasarruf hakkına sahipti.²⁶⁵ Kalanoros Kalesi'nin²⁶⁶ Kyr Vart²⁶⁷ tarafından teslim edilmesi karşılığında Akşehir civarındaki her biri bir şehir gelirine sahip birkaç köyün mülkiyetinin verilmesi²⁶⁸ yalnızca Müslümanlara mülk arazi verilmediğine, Selçuklu hâkimiyetini kabul eden tüm tebaaya mülk arazilerin verilebildiğinin güzel bir örneğidir. Vakıf araziler ise miri veya mülk arazi, gelirlerinin ilmi ve sosyal müesseselerin masraflarının karşılanabilmesi için tahsis edilmiş arazilerdir.²⁶⁹ Burada ilginç bir noktaya değinmeden geçemeyeceğiz. Selçuklu devletinin sonunu hazırlayan Moğol istilası sırasında dahi 'hassa' ve 'amme vakıfların' nazırlığına atama yapılması²⁷⁰ oldukça ilginçtir. İşgal sırasında dahi vakıfların işleyişinin bozulması istenmemiştir.

Selçuklu devletlerinin hepsinde olduğu gibi Türkiye Selçuklu Devleti'nde de bu şekilde uygulanan miri toprak rejimi, XIII. yüzyıla kadar feodal sistemin oluşmasını da engellemiştir.²⁷¹ Anadolu fethedildiğinde, her türlü zirai istihsal arazisi devletin malı sayılmış ve hem Türkmenler hem de yerleşik halk devletin kiracısı gibi kabul edilmişlerdir.²⁷²

Tarih boyunca devlet yöneticileri ile halk arasındaki anlaşmazlıkların başında vergi gelmiştir. Çoğu yönetim şeklinde yönetilenler en az vergiyi verip

²⁶² İbn Bîbî, Cilt: 1, 1996, s. 53.

²⁶³ Sevim ve Merçil, s. 516.

²⁶⁴ İbn Bîbî, Cilt: 1, s. 206.

²⁶⁵ Sevim ve Merçil, s. 516.

²⁶⁶ **Kalanoros Kalesi**; Alanya Kalesi'nin 1221 yılında Türkiye 1221 yılında Selçuklu Sultanı I. Alâeddin Keykubad tarafından teslim alınmadan önceki adı.

²⁶⁷ **Kyr Vart**: Kalanoros Kalesi'nin hükümdarı olup, 1221 yılında kalenin Türkiye Selçuklu Devleti'ne bırakılması sonrası Akşehir Beyliği ve birkaç köyün geliri kendisine bırakılmıştır. Aynı zamanda I. Alâeddin Keykubad, Kalanoros Kalesi'nin yöneticisi Kyr Vart'ın kızı Huand Hatun ile evlenmiştir. Huand Hatun daha sonra Müslüman olmuş ve II. Gıyâseddin Keyhusrev bu evlilikten doğmuştur. **bkz.:** İbn Bîbî, Cilt: 1, s. 262-267; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 336.

²⁶⁸ İbn Bîbî, Cilt: 1, s. 266.

²⁶⁹ Sevim ve Merçil, s. 516.

²⁷⁰ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 121.

²⁷¹ Ocak, **Babailer...**, s. 64.

²⁷² Akdağ, s. 26.

güvenliklerinin sağlanmasını ister iken, yönetenler ise olabildiğince fazla vergi toplamayı istemişlerdir. Vergi miktarını ise yönetimin içerisinde bulunduğu siyasi, ekonomik ve toplumsal şartlar belirlemiştir. Savaş ve olağanüstü hallerde vergi miktarları arttırılırken, yeni fetihlerde ve ele geçen ganimetler ile hazine dolduğu zamanlarda vergiler düşürülmüştür. Türkiye Selçuklu Devleti'nin kuruluşunda da yeni fetihlerle ele geçen boş tarım arazileri, bahçeler ve otlaklar halkın kullanımına açılmış ve refaha ulaşan halk, vergileri dert etmemiştir. Halkın ekonomik açıdan refah seviyesi arttığı sürece vergiler sıkıntı yaratmamıştır. A. Yaşar Ocak, Sâdeddin Köpek ve çevresindekilerin siyasi menfaatleri doğrultusunda idareyi şekillendirdiklerini, otorite boşluğu ve denetim eksikliğinden mültezimlerin halkı vergiler ile bezdirdiklerini yazmıştır.²⁷³

Abû'l-Farac, 1235'de Anadolu ve Suriye coğrafyasında bir kıtlığın yaşandığını kaydetmiştir²⁷⁴. Kıtlığın insanlar üzerinde travma oluşturabileceği, sosyal ve psikolojik hayatlarını etkileyebileceği su götürmez bir gerçektir. Yaşanan kıtlıklar bireylerin ve toplumun kolaylıkla unutabileceği, izlerini kolaylıkla silebileceği hadiseler değildir. Günümüzde ihtiyaç maddelerine kolaylıkla ulaşılabilmesinin vermiş olduğu mutluluk, ihtiyacın temini zorlaştığı anda nasıl ki huzursuzluğa dönüşüyorsa, isyanın yaşanmasından az önce gerçekleşmiş olan kıtlık olayının da insanlar arasında aynı etkiyi göstermiş olabileceği akla gelmektedir. Devletin önemli bir gelir kalemi olan vergilendirme sistemi, kıtlıktan yeni çıkmış olan halk üzerinde iyice hissedilmiş olmalıdır.

Bizim konumuz açısından da ilginç şekilde Elvan Çelebi'nin eserinde vergi memuru ile halk arasındaki sıkıntıya temas edilmiştir. Eserde, isyanın filen başlamasını Baba İshak'ın bir vergi memuruyla arasında geçen olayı bahane etmesine bağlar.²⁷⁵ Çağlar boyunca vergi memurları halkın bir kesimi tarafından rızkını, nasibini çalan adamlar olarak görülmüşlerdir. Baba İshak'ın da isyan edişini vergi memuruna bağlaması halk tarafından takdir toplamış, zaten ezildiğini düşünen Türkmenler arasında kısa sürede kurtuluş ümidi olarak görülmüş olabilir. Yine isyan eden grupların içine ganimet toplayabileceğini düşünen kişilerin de katılmasıyla Anadolu coğrafyasında halkın bir kesimi ile devlet karşı karşıya gelmiştir.

²⁷³ Ocak, **Babailer..**, s. 44.

²⁷⁴ Abû'l-Farac, s. 535.

²⁷⁵ Elvan Çelebi, ss. 145-146; Ocak, **Babailer..**, s. 128-129.

Anadolu'da XI. ve XIII. yüzyıllarda Bizanslılar, Haçlılar ve Türkler arasında meydana gelen savaşlar Anadolu'da büyük bir tahribat yapmış, birçok yerin boşalmasına ve vergilerin önemli bir oranda azalmasına sebep olmuştur.²⁷⁶ O sıralarda Anadolu'da var olan Türkmenlerin çoğunluğunun yaylak ve kışlaklarda gidip gelmesi, hem iskânda ortaya çıkan sıkıntılar hem de vergilerin toplanabilmesinde karşılaşılan güçlükler Selçuklu Devleti'ni iskânı daha kolay zümreleri sınırları içine çekmek ve sınırları içindekileri de burada tutmak mecburiyetine itiyordu. Yani Selçuklu devleti çiftçi, sanatkâr ve zanaatkârları yönetiminde tutarak devletin iktisadi gücünü canlı tutmaya ve geliştirmeye çalışıyordu. I. Mesud, II. Kılıç Arslan, I. Gıyâseddin Keyhusrev, Danişmendli Yağıbasan ve Artuklu hükümdarları yetmiş bin kişiye varan grupları kendi bölgelerine nakl ve iskân etmişlerdir.²⁷⁷

Anadolu'nun büyük çoğunluğunu kontrol altında tutan başta II. Kılıçarslan, I. Gıyâseddin Keyhusrev, I. İzzeddin Keykavus ve I. Alâeddin Keykubad gibi Selçuklu Sultanlarının Anadolu'da ticareti canlı ve diri tutmak için çeşitli tedbirler aldıklarını görüyoruz. Ticaret yolları boyunca hem ticari malların hem de kervanlardaki insanların güvenliğini sağlayabilmek için kervansaraylar ve bunların içerisinde hanlar inşa etmişlerdir. Şerefzâh Han, Evdir Han, Kırkgöz Han, Er-tokuş, Argıt Han, Obruk, Kaymaz, Hoca Mesud ve Hatun Hanı gibi yapılar bunlara örnek gösterilebilir.²⁷⁸ Bu tür yapıların inşasına her ne kadar II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında da devam edildiğine dair bilgiler mevcutsa da Moğolların Anadolu'ya olan akınlarının vermiş olduğu korku ve içteki siyasi karışıklıkların ekonomik kalkınmaya gerekli desteğin bulunamamasını beraberinde getirmiş olmalıdır. Çünkü güvenliği garanti altına alınamayan tüccar ve kervanlar tarih boyunca kendilerine farklı güzergâhlar ve ulaşım yolları bulmuşlardır. II. Gıyâseddin Keyhusrev zamanında da devam ettiği yönünde bilgiler bulunan kervansarayların, XIII. asrın ikinci yarısından sonra kervan ve tüccarların sayısındaki düşüşle beraber, inşa sayısının azalmış olması muhtemeldir. Ticaretin devamlılığı için Türkiye Selçuklu

²⁷⁶ Turan, *Selçuklular Tarihi..*, ss. 277-278.

²⁷⁷ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi..*, s. 278.

²⁷⁸ O. Turan, *Selçuklular..*, ss. 166-168.

yöneticileri, tüccarların Selçuklu topraklarında ticaret yapmaları için bir çeşit sigorta sistemi dahi uyguluyordu.²⁷⁹

Haçlı ve Moğol saldırıları Anadolu ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. Ticari yolların güvenliğinin sağlanamaması neticesinde ilk olarak tüccarlar kaybedilmiş ve akabinde de ticaretle geçimini sürdüren ahalinin tüccara ulaşması zorlaşmıştır. Bizim konumuzu teşkil eden Babaî İsyanı'nın esas kitlesini teşkil eden Türkmen ahalinin de çoğunluğunun geçimini hayvancılık ve hayvan ürünleriyle sürdürdüğü düşünülünce isyanın diğer sebeplerinin yanında hiçte azımsanamayacak sayıda katılıma sebep olduğu akla gelmektedir. Tüm yıl boyunca hayvanlarını satmak için 'paralı bir tüccar' bekleyen ahalinin hayvanını satamaması ya da değerinin altında sattığını düşünmesi üzerine ilk suçladığı o bölgede iktidarı elinde tutan yöneticiler olacaktır. İnsanoğlu tarih boyunca hep birilerini suçlamıştır. Babaî İsyanı'nda da aklımıza gelen ekonomik başarısızlığın II. Gıyâseddin Keyhusrev'i hedef adam haline getirdiğidir.

Gordlevski bu durumu: "*Köy, kentin üzerine yürüdü. Bu, kölece çalışmanın perişan ettiği köylülerle, zulmedici feodallar arasındaki karıştıktan yükselen gerçek bir sınıf savaşımıydı. "Eski düzen", köylüleri, barış zamanında, feodal için çalışmaya, savaş zamanında, onun uğrunda kan dökmeye zorluyordu. Köylüler, köyleri yakıyor, büyük kin duydukları "soylu yurttaşları" öldürüyor, ve kent üzerine yürüyorlardı. Onlar, "Bize dost olan, ganimete ortaklar".' diye bağıyorlardı; isyancılara karşı çıkanları ise koşulsuz yok ediyorlardı.*"²⁸⁰ diye yazıp yorumlamıştır.

Ona göre 1240'larda olan sınıfsal bir savaş, düzen ile ezilmişlerin mücadelesidir. İsyanın hemen sonrasında Anadolu'da bulunan Simon De Saint Quentin'e göre isyanın başında olan *Paparoissole'nin*²⁸¹ dört çiftlik mülkü üzerinde beyliği vardı ve isyanla beraber çevresindeki çok sayıda çiftlik mülkünü ele geçirmişti.²⁸² Şu soru akla gelmektedir: Eğer Gordlevski'nin dediği gibi sınıfsal bir mücadele olsa idi isyancılar ilk olarak çevrelerindeki köylerden ve çiftliklerden mi mücadeleye başlarlardı? Yoksa düşmanı olarak gördükleri siyasi otoritenin üzerine mi yürürlerdi? Gerçekten isyancılar köylüler miydi? Bu sorular aklımızı kurcalarken İbn Bîbî'de geçen bir paragraf oldukça dikkatimizi çekmektedir. I. Alâeddin

²⁷⁹ Sevim ve Merçil, s. 518.

²⁸⁰ Gordlevski, ss. 180-181.

²⁸¹ **Paparoissole**; Saint Quentin tarafından 'Paparoissole' kelimesi 'Baba Resul' anlamında kullanılmıştır.

²⁸² Saint Quentin, s. 43.

Keykubad zamanında, Harran, Urfa ve Rakka'nın ve oraya bağlı yerlerin fethi sırasında Harran Kalesi'nin kuşatmasının anlatıldığı paragrafta yer alan ifade oldukça ilginçtir:

“.. şehirde bulunan Gürcü ve Frenk askerleri, Resul'ün babaları (?) ve Tarsus'tan gelen imdat kuvvetleri (necde), hayatları boyunca çarşafklarının içinde yabancı gözüne görünmemiş kadınlara saldırıp, mescidlere, medreselere ve kutsal yerlere saygısızlık edince, karışıklık çıkarıp kendilerini içkiye verince bu ateşin söndürülmesi ve bu çirkin hareketlerin durdurulması için feryat figana başladılar”²⁸³

Resul'ün babaları tabiri oldukça önemlidir. İsyandan yıllar önce Hâzrem birliklerinin Harran'da bulunduğunu ve askeri bir güç olduklarını göstermesi açısından oldukça değerli bir bilgidir. Bu da bize gösteriyor ki isyancılar aslında Gordlevski'nin dediği gibi masum ezilmiş köylüler değil, aksine yıllarca askeri disiplin içerisinde savaşmış insanlardır. Bu demek değil ki isyancılara halktan katılım olmadı, aksine merkezini ve omurgasını bu savaşçı birliklerin oluşturduğu isyanın kısa sürede yayılması çevre bölgelerden de desteklendiği intibamı/kanaatini vermektedir.

İnsanlığın başından itibaren bireyin çeşitli ihtiyaçları, düşünceleri, yaklaşımları ve geleceğe yönelik planları olmuştur. Bunların başında hayatını idame ettirebilmek için gerekli günlük ihtiyaçlar, yakın sürede temin edilmesi gerekli ihtiyaçlar, lüks ürünler ve gelecek nesillere aktarılacak birikimler gelmektedir. Birey zamanla bunları benimser ve bunların temini konusunda kendisine rakip olarak gördüğü diğer bireyleri saf dışı etmeyi öncelikli hale getirir. Anadolu'ya ilk dönemde gelip yerleşen Türkmenler de hayvanlarını otlatabilmek için oldukça geniş otlaklar ile karşılaşmışlardır. Zamanla Anadolu'ya göç edenlerin sayısının artması neticesinde devlet yeni gelenlere de öncekilere olduğu gibi otlaklar ve yerleşim alanları tahsis etmiştir.²⁸⁴ Bu durumda Türkistan'daki gibi geniş otlakları elinde tutmaya alışık olan Türkmenlerin yeni dönemde Anadolu'ya gelip yerleşen Türkmenleri kendilerine rakip olarak görmeleri doğaldır. Gordlevski'ye göre

“Küçük Asya'da dipten gelen sarsıntılar çoktan beri duyuluyordu.... Topraklarını ve evlerini yüzüstü bırakmış perişan feodaller. Küçük Asya halkına, bozgun sırasında yaşadıkları korkuların bir uyarısı gibiydi; ama yabancı yerlerde, durumdan hoşnut olmayan bu insanlar, çıkardıkları

²⁸³ İbn Bîbî, Cilt: 1, s. 444.

²⁸⁴ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi..**, s. 278.

*gürültüyle, toplumsal bir dönemin temellerini sarsıyorlardı. Ortam karmaşıklaşıyordu”.*²⁸⁵

Aslında isyanın gerçekleştiği dönem ele alındığında Anadolu oldukça kozmopolit bir yer halini almıştı. Anadolu’da, Türkmen halkın dışında, batıdan gelmiş Frank, Alman, gibi milletlerden oluşan Haçlılar, Moğollar, Türkiye Selçuklu Devleti’nin iyi ilişkiler içerisinde bulunduğu Gürcü askerleri, Doğu Roma İmparatorluğunun halkı diye niteleyebileceğimiz Rumlar, Süryaniler, Ermeniler ayrıca daha eskilerden Anadolu’ya gelip yerleşmiş olan Avarlar, Peçenekler gibi Türkler ile İslâmiyetle birlikte Arap yarımadasının dışına fethe çıkan Araplar da vardı. Bu kadar farklı ve fazla nüfusun olduğu coğrafyalarda sıkıntıların olması oldukça doğaldır. Bireyler arasında gerçekleşen sıkıntıların grupları etkilemesi sonucu muhtemelen Anadolu’da yaşayan her grup, bir diğerini rakip olarak görmüş olmalıdır. Bunun için de diğerini itibarsızlaştırma, kendi payına düşeni arttırma çabasına girmiştir.

²⁸⁵ Gordlevski, ss. 62-63.

İKİNCİ BÖLÜM

BABAÎ İSYANI

1. İSYANI ORGANİZE EDENLER

Birinci bölümde Babaî İsyanı'nın siyasî, dinî, toplumsal ve ekonomik sebeplerini ele almaya çalıştık. Bu bölümde isyanın liderleri ile isyanın yönetici kadrolarında yer alan kişileri daha iyi tanımaya çalışacağız.

Şimdiye kadar hem devrinin hem de sonraki dönemlerin eserlerinde Babaî İsyanı'na değinmiş olan müelliflerin üzerinde anlaşılmadığı konu, isyanın liderlerinin kim olduğudur. İbn Bîbî, eserinde Baba İshak'ı isyanın merkezine oturtmuştur. Ona göre Baba İshak Sumeysat Kalesi'ne²⁸⁶ bağlı Kefersud bölgesinden idi. Burada etrafına topladığı müridler ile isyan etmeyi kafasına koymuştu. Lakin burada başarılı olamayacağını düşünerek bir müddet sonra buradan ayrılarak Amasya bölgesine yerleşmişti.²⁸⁷

İbn Bîbî'ye göre Amasya'da bir müddet güçlenmek için bekleyen Baba İshak zamanla Harran ve Urfa taraflarında bulunan Hârezmlilere daîler göndermiş, isyanın altyapısını hazırlamıştır. Baba İshak, isyana girişmeye karar verdiği anda da Kefersut ve Maraş civarına elçiler göndererek;

"Filan ayın filan gününde bize inanlar, atlarına binip beldelerin fethine çıksınlar. Bizim adımızı duyup fesatların kökünü kazımak ve insanların halini düzeltmek uğrunda çalışacak kimseler, elde edilecek ganimet ve maldan hisse sahibi olacaklar. Karşı gelenler ise, hiç tereddüt edilmeden öldürülecek, yakılacak, ortadan kaldırılacaktır" demişti.²⁸⁸

İsyan hakkında detaylı şekilde bilgiler veren bir diğer müellif de 1245 yılında Papa tarafından doğuya gönderilen bir keşiş olan Simon de Saint Quentin'dir. Quentin'in "*Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar ve Anadolu*" isimli eserinde isyanın liderine şu cümlelerde değinmiştir. "*Türkiye sultanlığında bir Türkmen (Turquemannus) sultana karşı ayaklandı ve yaklaşık iki buçuk ay boyunca bekaşiliğini icra etti. Bu Baba İshak (Paparoişsole) adını taşıyordu ve dört çiftlik*

²⁸⁶ **Sümeysat Kalesi ve Kefersud;** Sümeysat Kalesi'nin diğer adı Samsat Kalesi olup günümüz itibarıyla Adıyaman'ın Samsat ilçesi sınırları içindedir. Kefersut ise Malatya iline bağlı Doğanyol ilçesidir. Samsat Kalesi 1238 yılında Selçuklu sınırlarına katılmıştır.

²⁸⁷ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 49.

²⁸⁸ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 50.

mülkü (casalia) üzerinde beyliğe (baiulacio) sahipti.”²⁸⁹ Elimizde olan eserin sonraki yıllarda Quentin’den yapılan alıntılarının bir derlemesi olduğu düşünülünce Baba İshak’ın derleme esnasında ilave edilmiş olabileceği akla gelmektedir. Saint Quentin’in kaydetmiş olduğu ‘paparoissole’ kelimesinin, Baba Resul kelimesinin telaffuzundan kaynaklandığı düşünülmektedir.²⁹⁰ Burada dikkat edilmesi gereken bir diğer nokta, Paparoissole’nin dört çiftlik üzerinde hakkının olması ve ‘Bektaşilik’ icra etmesidir. Bilindiği üzere savaşlarda başarı gösteren beylere ya da devlete yararı dokunan kişilere iktâ olarak belirli imtiyazların verilmesi oldukça sık rastlanır bir durumdur. Baba Resul’ün isyanın gerçekleştiği 1240 yılına kadar her ne kadar iktâ sahibi olduğuna dair bir bilgiye sahip olmasak da bunun aksini söylememiz de mümkün değildir. İsyanın siyasi sebepleri anlatılırken bahsettiğimiz üzere Türkiye Selçuklu kuvvetleri tarafından Harran’ın kuşatması esnasında askeri bir güç olarak Resul’ün Babalıları sayılmaktadır.²⁹¹ Muhtemel ki İbn Bîbî kendisinden önce gerçekleşen bir olayı anlatırken daha sonra gerçekleşen Babaî İsyanı hakkında bilgi sahibi olduğu için askeri bir kuvvet olan Hârezmlileri bu şekilde kaydetmiştir.

Babaî İsyanı’nın yönetici kadrolarını belirleyebilmek ve İbn Bîbî’nin vermiş olduğu Baba İshak isminin gerçekten isyanın lideri mi, yoksa isyanı yöneten kadrolardan birisi mi olduğunu ortaya çıkarılabilmek için şimdilik Simon de Saint Quentin’in vermiş olduğu bilgilere öncelik vermeli ve Baba Resul’un esas kimliğine odaklanmalıyız.

Malatya’lı Gregory Abu’l-Farac eserinde, adı ‘Baba’ olan bir Türkmen’in kendisine ‘Resul’ dediğini, İshak adındaki müridini Hısn Mansur’a gönderdiğini ve kendi peygamberliği için halka davetle görevlendirdiğini yazmıştır.²⁹² Babaî İsyanı’nın dinî sebepleri başlığı altında ‘peygamberlik iddiası’na değindiğimiz için Baba İlyâs’ın peygamberlik iddiasında bulunmamış aksine bu iddianın Baba İshak ve destekçileri tarafından ortaya atılmış olabileceği ya da dönemin birinci elden kaynakları olan St. Quentin ve Abu’l-Farac’ın kullanmış olduğu ‘Resul’ kelimesinden ortaya çıktığı düşüncesindeyiz. Abû’l-Farac yaşadığı dönem itibarıyla isyan ile çağdaş olup isyanın yaşandığı bölgeye çok yakın bir alanda yaşamış olmasından dolayı oldukça önemli bir şahsiyettir. Her ne kadar St. Quentin’in, isyanın hemen sonrasında bölgede bulunmuş olmasına rağmen yabancı bir keşişin

²⁸⁹ Saint Quentin, s. 43.

²⁹⁰ Ocak, **Babailer...**, s. 89.

²⁹¹ İbn Bîbî, Cilt: 1, s. 444.

²⁹² Abû’l-Farac, Cilt: II, ss. 539-540.

gözünden her bilgiyi doğru kavrayamamış olabileceği kanısındayız. Ancak Abû'l-Farac'ın bölgenin insanı olup isyana katılanlardan olmaması dolayısıyla vermiş olduğu bilginin daha akla yatkın olduğu düşüncesindeyiz. Bu bilgiyi destekler nitelikte olan diğer bir bilgiye Elvan Çelebi'nin eserinde rastlıyoruz. Eserinde, Büyükbabası olan Baba İlyâs'ın 'Baba' ismiyle meşhur olduğunu yazmıştır.²⁹³

Buraya kadar Baba İshak, Baba, Baba Resul ve Baba İlyâs isimlerin ön plana çıktığı görülmüştür. Baba ve Baba Resul kelimelerinin Elvan Çelebi'nin anlatışı dikkate alındığında Baba İlyâs'ı işaret etmiş olduğu görülmektedir. Çünkü Baba İshak'ın kimliğine dair çeşitli bilgileri şimdiye kadar müellifler kaydetmişlerdir. Eflaki'ye göre Baba Resul'ün İshak adında bir vekili vardı.²⁹⁴ Elvan Çelebi ise Baba İlyâs'ın Şam'da halifesi olan İshak-ı Şami'nin askerleriyle Rum'a geldiğini kaydetmiştir.²⁹⁵ Ahmed bin Mahmud da Selçuk-name'de Amasya'da bir Türkmenin ortaya çıktığını ve müridi İshak'ı Sümeysat'a gönderdiğini ve 'Baba'nın davetini halka açıkladığını yazmıştır.²⁹⁶

H. Hüsameddin, Sultan İzzeddin Keykavus döneminde, aslen Rum asıllı olan Baba İshak'ın Amasya, Sinop ve Samsun dolaylarında çetecilik faaliyetleri yürüttüğünü, Trabzon kralı Aleksis Komnenos'un Amasya'yı almak üzere başlattığı sefer sırasında bölgede Baba İshak'ın, Aleksis Komnenos adına faaliyet gösterdiğini ve seferin başarısız olması sebebiyle Baba İshak'ın Kefersud bölgesine kaçtığı yazılmıştır.²⁹⁷ Bahse konu bu seferin İbn Bîbî'de geçen İzzeddin Keykavus döneminde Sinop'un fethi ve Aleksis Komnenos'un esir edildiği savaş olması gerekir.²⁹⁸ Ancak Baba İshak'ın Amasya bölgesinde yaşayan bir Rum olduğunu destekleyici başka bir bilgiye sahip değiliz.

Görüleceği üzere isyanın lideri olarak İbn Bîbî hariç müelliflerin çoğu Resul Baba ya da diğer adıyla Baba İlyâs'ı işaret etmektedirler.²⁹⁹ İshak ise daha çok isyanın propaganda ve silahlı gücü gibi hareket etmiştir. Zaten ileride görüleceği üzere Selçuklu kuvvetlerine esas sıkıntıyı çıkaran İshak ve beraberindekiler

²⁹³ Elvan Çelebi, s. 111, Ocak, **Babailer...**, s. 91.

²⁹⁴ Eflâkî, Cilt: 1, s. 370; Claude Cahen, "Baba İshak, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve diğerleri" **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (Çev. İsmet Kayaoğlu), Cilt: 18, Sayı: 1, 1970, s. 195; Ayas, s. 42.

²⁹⁵ Elvan Çelebi, s. 145.

²⁹⁶ Ahmed bin Mahmud, s. 153.

²⁹⁷ H. Hüsameddin, Cilt: 7, s. 27.

²⁹⁸ İbn Bîbî, Cilt: I, ss. 168-175.

²⁹⁹ Abû'l-Farac, Cilt: II, ss. 539-540; Ahmed bin Mahmud, s. 153; Eflâkî, Cilt: 1, s. 370.

olmuştur. Selçuklu Devleti'ne karşı mücadeleye girişen bu topluluğun lideri, Baba Resul olarak bilinen Baba İlyâs'dır.³⁰⁰

St. Quentin'in "Bektaşiliğini icra etti" cümlesi de oldukça ilginçtir. Bilindiği üzere Hacı Bektaş Veli, Bektaşiliğin kurucusudur. Hacı Bektaş'ın kimin halifesi olabileceği ya da kimin öğretilerinin devamını sağladığı konusu tam anlamıyla ortaya çıkarılamamıştır. Eflaki'ye göre Hacı Bektaş Veli, Baba Resul'ün halifelerinden idi.³⁰¹ Hacı Bektaş kardeşi Mentеш ile beraber Horasandan Baba İlyâs'ın yanına gelmişti.³⁰² Hacı Bektaş'ın kardeşi Mentеш, Babaî İsyanı'na katılmış ve Sivas'ta isyan sırasında öldürülmüştür.³⁰³ Hacı Bektaş Veli'nin ise isyana katıldığına dair net bir bilgi olmamakla birlikte yalnızca İrene Melikoff, Hacı Bektaş Veli'nin isyana katıldığı ve hatta isyanı yaymada Baba İlyâs'ın sözcüsü olduğu görüşündedir.³⁰⁴ Bu bilgiden başka Hacı Bektaş Veli'nin isyana katıldığına dair bir bilgi mevcut olmayıp, aksine Hacı Bektaş'ın sultanı karşısına almaya cesaret edemediğine dair kayıtlar da mevcuttur.³⁰⁵ Cahen Baba İshak'ın ölümü sonrası Hacı Bektaş'ı İshak'ın halifesi olarak göstermektedir.³⁰⁶ A. Yaşar Ocak, Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya Haydari tarikatının bir mensubu olarak geldiğini daha sonra Baba İlyâs'ın müridi olarak Vefâiyye tarikatına girdiği düşüncesindedir.³⁰⁷ Yine A. Yaşar Ocak, Bektaşiliğin bizzat Hacı Bektaş Veli tarafından kurulmadığı, XVI. yüzyılda Balım Sultan tarafından onun adına kurulduğunu söylemektedir.³⁰⁸

Şu soru akla gelmektedir: Acaba St. Quentin'in "Bektaşilik" tabiriyle anlatmak istediği, Baba Resul'ün izinden giden Hacı Bektaş'ın, St. Quentin'in Anadolu'da bulunduğu süre zarfında etkinliğini arttırmaya başlamış olması olabilir mi? Bektaşiliğin, Babaîlik, Ahilik, Abdallık ve Hurufilik gibi çeşitli grupların karışmasından meydana geldiği düşünülmektedir.³⁰⁹ Belki de St. Quentin'i

³⁰⁰ Ocak, **Babailer..**, s. 93.

³⁰¹ Eflâkî, Cilt: 1, s. 370.

³⁰² Âşık Paşazade, s. 298.

³⁰³ Âşık Paşazade, s. 298.

³⁰⁴ İrene Melikoff, Hacı Bektaş; Efsaneden Gerçeğe, (Çev. Turan Alptekin), 7. Baskı, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010, s. 133; Haşim Şahin, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler, (Basılmamış Doktora Tezi)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007, s. 70.

³⁰⁵ Elvan Çelebi, s. 268; Ocak, **Babailer..**, s. 171.

³⁰⁶ Cahen, "Baba İshak.", **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, s. 196; Ayas, s. 42.

³⁰⁷ Ahmet Yaşar Ocak, **Türk Sufiliğine Bakışlar**, Birinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 163; Şahin, ss. 71-72.

³⁰⁸ Ocak, **Türk Sufiliğine..**, s. 163.

³⁰⁹ F. Köprülü, **Türk Edebiyatında**, s. 349.

“Bektaşilik” kelimesini kullanmaya iten sebep, isyandan sonra geride kalan isyancı grupların Hacı Bektaş’ın etrafında toplanmaya başlamaları olabilir.

2. İSYANIN HAZIRLIK SAFHASI

Tarih boyunca birçok defa siyasi yapılara karşı yine kendi içerisinde ortaya çıkan muhalif hareketler olmuştur. Bunlardan kimi doğrudan olarak devleti ele geçirmeyi hedef almış iken, kimisi de yöneten katında olan hanedanı, yöneticileri ya da yönetim sistemini hedef almışlardır. Bu girişimlerin büyük çoğunluğu da silahlı ve uzun yıllar unutulmayacak şekilde trajik sonuçlar doğurmuştur.

Genellikle isyan için gerekli sebeplerin oluşmasından sonra belirli bir süre daha hazırlık safhasının ve destek arayışlarının devam ettiğini görürüz. Genellikle isyanların başarıya ulaşabilmesi için isyanın yönetici kadrolarının zamanı, mekânı, gücü ve propaganda malzemelerini iyi yönetmesi gerekir. Zaman kavramı siyasi hareketin ilk basamağıdır. Burada iki önemli nokta karşımıza çıkmaktadır. Bunlar zamanın uygun olması ve zamanın iyi yönetilmesidir. İsyanın başarıya ulaşabilmesi için öncelikle en uygun tarih ve isyanın amacına göre belirlenecek olan harekât süresinin en iyi şekilde belirlenmesi gereklidir.

İkincisi ise mekânın uygun olması ve isyan için uygun kitlenin kullanılması gereklidir. Belirli mekânda belirli bir kitlenin ön plana çıkması ve ağırlığı sırtlaması zorunludur.

Bir diğer önemli basamak güçtür, güçten kastımız şudur: İsyanın başarıya ulaşabilmesi için siyasî, ekonomik ve de silahlı başarının birlikte olması gerekir. Eğer bunlardan birisi eksik ise tam başarı sağlanamaz. Aynı zamanda bu güçlerin de yeterli olmadığı zamanlar olmuştur. İsyan edilen siyasî yapının da yeterince güçsüz olması gereklidir. Karşıdaki meşru yönetimin hala gücünü hissettirdiği bir ortamda isyancıların yeterli desteği alması zordur. Ancak siyasi yapı ne kadar güçsüz ise isteklerini onaylatması ve meşrulaşması o kadar kolaylaşacaktır.

Dördüncüsü ve belki de en güçlü olanı ise propagandadır. Toplumu etkilemenin ve istenilen yöne yönlendirmenin en kolay yoludur. Propaganda safhası harekât öncesi başlar ve harekâtın başarıya ulaşması sonrasında bile devam eder. Yukarıda saymış olduğumuz şartlar, bizim ele aldığımız Baba İlyâs ve Baba İshak’ın yöneticiliğinde gerçekleşen Babaî İsyanı’nda da mevcuttur. Zaman, mekân, güç ve propagandanın etkili şekilde yönetilmeye çalışıldığı görülmektedir.

İsyanın oluş biçimi ele alındığında, Baba İlyâs'ın isyana hazırlık evresini iyi organize ettiğini görüyoruz. İsyana katılacak zümrenin temini meselesini müridleri aracılığıyla hallettiğini şu cümlelerden anlıyoruz:

“Bir gün müridlerinden birini Kefersud, diğerini de Maraş tarafına gönderek “ filan ayın filanca gününde bize inananlar, atlarına binip beldelerinin fethine çıksınlar. Bizim adımızı duyup fesatların kökünü kazımak ve insanların halini düzeltmek uğrunda çalışacak kimseler, elde edilecek ganimet ve maldan hisse sahibi olacaklar. Karşı gelenler ise, hiç tereddüt edilmeden öldürülecek, yakılacak, ortadan kaldırılacaktır.” dedi.³¹⁰

Bir yandan da Baba İlyâs tarafından Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev ve Selçuklu yöneticilerinin aleyhinde propaganda yapılıyordu. Ona göre yöneticiler içki içiyor ve sefahat âlemleri düzenleyerek din ve adaletten sapıyorlardı.³¹¹ *“Sultan kendini bir takım çocukluklara kaptırarak vaktini şarap içmekle ve sarhoş olmakla geçiriyor ve kuşlarla, hayvanlarla nefisini eğlendiriyordu. Hükümetin işlerini kölelerine bırakmıştı ve bunların her biri istediği gibi hareket ediyordu.”³¹²*

İsyanın tarihiyle ilgili olarak tam bir ortak görüş olmamakla birlikte 10 Muharrem 638/ 1 Ağustos 1240 tarihi akla yatmaktadır.³¹³ Bu tarih hem St. Quentin'in hem de Abû'l-Farac'ın vermiş oldukları 1240 yılına uymaktadır.³¹⁴ 1 Ağustos 1240 tarihinin Selçuklu kuvvetlerinin Baba İlyâs'ın üzerine yürüdüğü tarih mi, yoksa Baba İshak'ın harekete geçtiği tarih mi olduğu bilinmemekle birlikte, A. Yaşar Ocak bu tarihin Baba İshak'ın harekete geçtiği tarih olduğu fikrindedir.³¹⁵ İsyanın tam tarihi olarak 1 Ağustos 1240 tarihi kabul edilirse şu soru akla gelmektedir. Baba İlyâs, gerçekten isyan tarihi olarak bu tarihi mi belirledi, yoksa gelişen birtakım olaylar neticesinde isyan tarihini erkene mi aldı? Ancak bu konuda müelliflerin kaydetmiş oldukları bazı bilgiler bize yol gösterici olabilir. İbn Bîbî'nin *“Seslerini, birkaç yıl önceden savaş araş-gereçlerini hazırlayıp emir ve işaret bekleyen Türk kabilelerinin obalarına ve hanlarına ulaştırdılar. Bu sesi alanlar, karınca ve çekirge gibi her köşeden harekete geçtiler. Arı kümesi gibi kaynayıp uğuldamaya başladılar. Belirlenen günde ayaklandılar..”³¹⁶* şeklindeki ifadeleri isyanın planlandığı tarihte gerçekleştiği fikrini destekler niteliktedir. Ancak Elvan

³¹⁰ İbn Bîbî, Cilt: 2, s. 50.

³¹¹ İbn Bîbî, **İbn Bîbî'nin Farsça**, ss. 207-208.

³¹² Abû'l-Farac, Cilt: 2, s. 537-538.

³¹³ Ocak, **Babailer..**, s. 128; Elvan Çelebi, s. 43.

³¹⁴ Saint Quentin, s. 43; Abû'l-Farac, Cilt: II, s. 539.

³¹⁵ Ocak, **Babailer..**, s. 129.

³¹⁶ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 50; Ocak, **Babailer..**, s. 129.

Çelebi, Baba İlyâs'ın iki müridini Baba İshak'a göndererek Rum'a gelmekle hata yaptığını, fitneye sebep olduğunu eğer devam ederse fitnenin daha da artacağını söylemiş, Amasya'ya değil Canik tarafına gitmesini emretmiştir.³¹⁷ Burada geçen ifadeden yola çıkarsak Baba İshak'ın belki de vaktinden önce aceleyle kalkışmış olduğu bir hareket dolayısıyla Baba İlyâs'ın kontrolü ele almaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Ayrıca Baba İlyâs'ın Baba İshak ile iletişim kurduğu zaman, Baba İshak'ın kuvvetleri ile Selçuklu kuvvetleri karşılaşmış ve bu karşılaşmadan 'Baba' taraftarları galibiyetle ayrılmışlardı. O zaman akla şu gelmektedir: Zaten kontrol Baba İlyâs'da ise kuvvetlerinin galip geldiği bir savaş sonrası vekili konumunda olan bir müridine neden isteğini kabul ettirememiştir? Belki de Baba İlyâs isyan için uygun vakit olmadığı düşüncesindeydi. Ancak Selçuklu sultanı II. Gıyâseddin Keyhusrev'in erken davranması ve Baba İlyâs'ın üzerine birlik göndermesi³¹⁸ Baba İshak'ın aceleyle hareket etmesini ve isyan tarihini öne almasını sağlamış olabilir. İsyanın çıkış tarihi ve yönetiliş şekli ele alındığında doğru yönetilemediği göze çarpmaktadır. İsyanın ideolojisini hazırlayan ve bir numaralı lider konumunda olan adam, daha ilk başta Amasya Kalesi'ne çekilmek zorunda kalmış, sahada isyanı yönetebilecek vakit dahi bulamamıştır. Ancak isyanın devam ettiği süre göze alındığında da oldukça hızlı başarıların kazanıldığı ve rakip kuvvetler nezdinde korku salındığı bir gerçektir. St Quentin, isyanın yaklaşık iki buçuk ay sürdüğünü yazmıştır.³¹⁹ Bu süre zamanın şartları dikkate alındığında oldukça kısa bir süre olup isyanın bir yıldırım harekâtı gibi geliştiği ve bastırıldığı ortadadır. Baba İshak'ı belki de Anadolu Selçuklu başkentine yürümeye iten sebeplerden biri, art arda gelen başarılar olmuştur. Baba İlyâs'ın isyancıları Canik tarafına yönlendirmesinde de isyanın planlanandan önce gerçekleşmiş olması ve henüz olgunlaşmamış bir hareketin başarıdan çok başarısızlığa yöneleceği korkusu olabilir. Burada akla başka bir soru daha gelmektedir. Acaba Baba İlyâs'ın doğudan beklediği başka bir haber mi vardı? İsyancılar ile Selçuklu kuvvetlerinin karşılaşmasının gecikmesini bu yüzden mi bekliyordu? Bu konuya ileride değineceğimiz için şimdi burada bırakmanın yararlı olacağı görüşündeyiz.

İsyanın çıktığı ve yayıldığı coğrafyalar üzerinden tahlilini yapmak gerekirse karşımıza iki önemli bölge çıkmaktadır. Bunlar Amasya (Haraşna), Sivas, Çorum ve

³¹⁷ Elvan Çelebi, ss. 146-148. Ocak, **Babailer...**, s. 130.

³¹⁸ Elvan Çelebi, s. 142; Ocak, **Babailer...**, s. 126.

³¹⁹ Saint Quentin, s. 45.

Yozgat(Bozok)'ı içerisine alan Orta Anadolu ile Adıyaman (Hısn-ı Masur), Maraş, Doğanyol (Kefersud), Malatya ve Elbistan'ı kapsayan Güneydoğu Anadolu bölgesidir.³²⁰

İbn Bîbî, Baba İshak'ın ilk başlarda Sümeysat(Samsat) Kalesi'nin Kefersud (Doğanyol) çevresinde, daha sonraları Amasya bölgesinde faaliyet yürüttüğünü belirttiikten sonra güçlenen 'Baba'nın Harran, Urfa, Kefersud ve Maraş gibi bölgelerde daîleri vasıtasıyla faaliyetlerine devam ettiğini yazmıştır.³²¹ Abû'l-Farac da buna benzer bir yaklaşımla 'Baba'nın Amasya bölgesinde şöhret kazandığını, Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Gargar (Gerger), Gağti (Kahta) ve Ablastayn (Elbistan) bölgelerinde faaliyet yürüttüğünü yazmıştır.³²² Ahmed bin Mahmud da Bir Türkmenin Amasya'da ortaya çıktığını ve etrafına adamlar toplayıp Şeyh İshak'ı Sümeysat'a gönderdiğini ve onların Hısn-ı Mansur ve Malatya civarında faaliyet yürüttüklerini yazmıştır.³²³ İsyanın çıkış noktası olarak ele alınan bu bölgenin demografik açıdan oldukça çeşitli olduğu bilinmektedir. Bu bölgenin devamı niteliğinde olan Haleb bölgesinde XIII. yüzyılda Duduoğlu ve Kongur (Kangar) adlı beylerin idaresinde Türkmenlerin bulunduğunu biliyoruz.³²⁴ Ayrıca 1185 yılında Musul, Rakka ve Urfa çevresinde ortaya çıkan Türkmenlerin Hârezmşahlar ile Oğuzların mücadeleleri neticesinde batıya göç etmek zorunda kalan Oğuzların bir kolu olabileceği akla gelmektedir.³²⁵ Bölgenin isyan için başlangıç noktası olarak seçilmesinde yalnızca demografik çeşitlilikler etkili olmamıştır.

Hârezm Türklerinin kitleler halinde Moğol önünden Anadolu'ya girdikleri ve I. Alâeddin Keykubad döneminde Anadolu'nun çeşitli yerlerine yerleştirildikleri bilinmektedir. Örneğin; Saru Han, Batı Anadolu'ya iskân edilmiş ve Saruhanoğulları olarak bilinecek beyliğin temellerini atmıştır. Özellikle Selçuklu Devleti'ne karşı girişilen bu isyanda, Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu'da bulunan Hârezm Türklerinin ön plana çıkması ilginçtir. Anadolu'nun başka bir yerinde iskân edilen Hârezm Türklerinin değil de Güneydoğu ve Orta Anadolu'da iskân edilmiş olan Hârezm Türklerinin isyana katılmalarının sebebi, Baba İlyâs ve Baba İshak'ın bu bölgeleri propaganda alanı olarak belirlemelerinde saklı olabilir. Babaî İsyanı'nda yönetici kadrolarında yer alan şahısların özellikle bu bölgeleri seçmelerindeki esas

³²⁰ Ocak, **Babailer..**, s. 117.

³²¹ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 50.

³²² Abû'l-Farac, Cilt: II, ss. 539-540.

³²³ Ahmed bin Mahmud, s. 153.

³²⁴ Sümer, **Oğuzlar..**, s. 134.

³²⁵ Sümer, **Oğuzlar..**, ss. 136-137.

sebepe ise 1230'larde Anadolu'ya gelmiş olan Hârezm Türklerinin bir kısmının bu bölgelere yerleştirilmiş olmalarıdır. Selçuklu yöneticilerinin Kayır Han'ın ölümüyle ilgili yaşadıkları sıkıntı ortada iken, Bazı Hârezm obalarının bu harekete dâhil edilmeleri oldukça başarılı bir hamledir. İsyana katılan Hârezm Türklerinin liderleri muhtemel ki Kayır Han'ın başına gelenler için Selçuklu yönetimini suçlamakta ve Selçuklunun zayıf anını beklemektedirler. İbn Bîbî'nin şu ifadeleri Hârezm Türkmenlerinin isyancıların esas kitlesini oluşturduğunu destekler niteliktedir: *“Seslerini birkaç yıl önceden savaş-gereçlerini hazırlayıp emir ve işaret bekleyen Türk kabilelerinin obalarına ve hanlarına ulaştırdılar. Bu sesi alanlar, karınca ve çekirge gibi her köşeden harekete geçtiler..”*³²⁶ Bu ifade bize II. Gıyâseddin Keyhusrev'in tahta geçişi sonrası yaşanan Kayır Han meselesinde Güneydoğu Anadolu bölgesi ile Kuzey Suriye sahasına çekilen Hârezm Türkmenlerinin Selçuklu yöneticilerine karşı bir hareket hazırlığında olduklarını, Baba İlyâs ve müridi Baba İshak'ın bu Türkmenler ile irtibat halinde oldukları gerçeğini göstermektedir.

Kendisi de Horasan'dan gelmiş bir Türk beyi olan Baba İlyâs, I. Alâeddin Keykubad döneminde bütün Türkmenlerin olduğu gibi Selçuklu Devleti ile iyi ilişkilere sahipti. Ancak II. Gıyâseddin Keyhusrev döneminin başlamasıyla Türkmenler ile Selçuklu yöneticileri arasında gerginlikler ortaya çıkmış ve muhtemelen Baba İlyâs da bu durumdan etkilenmişti. Elvan Çelebi'nin eserinde Baba İlyâs'ın Selçuklu yönetimiyle arasının açılmasına sebep olan olaylar detaylıca anlatılmaktadır. Elvan Çelebi'ye göre Baba İlyâs, Selçuklu yöneticisi Köre Kadı³²⁷ tarafından haksızlığa uğramış bu da yetmemiş Selçuklu sultanına şikâyet edilmiştir.³²⁸ Elvan Çelebi'nin ailesine karşı haksızlık yapıldığı fikrini benimsediği bu yüzden olayları ailesi lehine anlattığı düşüncesindeyiz.

Baba İlyâs Selçuklu yöneticileri aleyhinde propaganda yapmak için çeşitli yörelere müritlerini göndermiştir. Abû'l-Farac'ta isyanın öncesinde yapılan hazırlıklar şu şekilde anlatılmaktadır:

“ İshak namındaki müridini Roma diyarının hududu üzerindeki Hısn Mansur'a gönderdi ve onun burada halkı kendi peygamberliğine inanmağa davet etmesini istedi. Bu adam birçok kimselerin üstadına bağlanmalarını temin etti ve onun

³²⁶ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 50.

³²⁷ Köre (Küre) Kadı; Elvan Çelebi eserinde isyanın çıkış sebebi olarak Köre Kadı'yı gösterir. Oruç Beğ tarihinde ise Köre Kadı, Baba İlyâs'ın halifeleri arasında sayılmış ve Karamanoğullarının atası olarak gösterilmiştir. **bkz.:** Oruç Beğ, s. 28; Elvan Çelebi, s. 47-48.

³²⁸ Elvan Çelebi, ss. 129-142.

*harbedebilmesi için birçok silahlar tedarik etti. Bütün Türkmen askerleri merkeplerini, öküzlerini ve koyunlarını satarab atlar aldılar..*³²⁹

Baba İlyâs, Harran ve Urfa taraflarında bulunan Hârezmlilere daîler göndermiş, isyanın propagandasını yaptırmıştır. İbn Bîbî şu ifadelerle isyanın öncesinde propaganda çalışması yapıldığını yazmıştır. “*Harran ve Urfa taraflarında toprak kazanmış olan Hârezmliler’e davetçiler (dai) gönderiyor, onların yanında Sultan Giyâs’ü-din’in yaşayış tarzını ve onun şaraba düşkünlüğünü kınıyor, onun Alemlerin Rabbinin yolundan saptığını, Hulafâ-yi Raşidin’in izinden ayrıldığını söylüyordu*”.³³⁰ Baba İlyâs müridlerini, özellikle bildikleri bölgelere halife sıfatıyla göndermişti. Bu halifeler gittikleri yerlerde zaten yabancı olmayıp bilinen kişiler oldukları için ‘Baba’nın fikirlerini halka anlatıyorlar ve kolaylıkla destekçi temin edebiliyorlardı.’³³¹

Gordlevski, müritlerin köylerde dolaşarak destekçilerini arttırdığını, dindarlıklarıyla köylülerin sevgisini kazanarak halkın dinsel duygularını kamçıladıkları ve sultanın hayat tarzını eleştirmelerinin yalnızca işin görünen yüzü olduğunu esas olarak Baba İshak’ın toplumsal adaleti savunduğunu ve Babaîliğin belki de Mazdak³³² öğretisinin devamı olabileceğinden bahsetmiştir.³³³

İsyanın filen başlaması birbiriyle bağlantılı iki olaya bağlanabilir. Muhtemel isyan için hazırlıkların yapılması esnasında isyan hazırlıkları, Selçuklu yöneticilerinin kulağına gitmiş ve Selçuklu kuvvetlerinin, isyanın lideri durumunda olan Baba İlyâs’ın Amasya’nın Çat kasabasında bulunan zaviyesine doğru yola çıkmaları ile Şeyhine Selçuklu kuvvetlerinden önce yetişmek maksadıyla isyan ateşi Baba İshak tarafında yakılmıştır.

3. İSYANIN SİLAHLI OLARAK BAŞLAMASI

Baba İlyâs’ın başta Baba İshak olmak üzere müritlerini çeşitli bölgelere gönderdiğini, bunların isyanın altyapısını oluşturduklarını ve belirlenen tarihi beklemeye başladıklarını kaynaklara dayanarak belirtmiştik. Elvan Çelebi isyanın

³²⁹ Abû'l-Farac, Cilt: II, s. 540.

³³⁰ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 50.

³³¹ Ocak, **Babailer..**, s. 115.

³³² **Mazdek:** 478-531 yılları arasında İran’da yaşayan Bamdad oğlu Mazdak, güçlü hitabet yeteneğiyle kısa bir sürede halk arasında büyük bir sempati kazanmıştır. Özellikle taraftarlarının büyük çoğunluğu toplum içindeki fakir kesimler olup, sosyal adaletsizlik ve halkın hoşnutsuzluğu fikirlerinin yayılmasında etkili olmuştur. **bkz.:** Nasır Niray, “Sâsâni İmparatorluğu’nun Devlet Yapısı Üzerine Bir İnceleme”, **Muğla Üniversitesi SBE Dergisi**, Sayı: 5, Güz 2001.

³³³ Gordlevski, ss. 62-63; Ocak, **Babailer..**, s. 115-116.

fiilen başlamasını eserinde oldukça detaylı şekilde anlatmıştır. Elvan Çelebi, II. Gıyâseddin Keyhusrev'in Baba İlyâs'ın gittikçe güçlenmesinden çekindiğini, sultandan birtakım menfaatler bekleyen Köre Kadı'nın da zaten etrafta dolaşan dedikoduların oluşturduğu ortamdan yararlanarak ikilinin arasının açılması için çalıştığını kaydetmiştir. Ona göre, Köre Kadı tarafından Baba İlyâs'ın sahibi olduğu beyaz bir atın sultana satılması için Baba İlyâs'a baskı yapılmış, sultana da satmadığı takdirde gerçekten isyana niyetlendiğinin anlaşılacağını söylemiştir. Nihayetinde Selçuklu kuvvetlerinin Baba İlyâs'ın üzerine gönderilmesini sağlamıştır.³³⁴

Eski Türk destanlarında beyaz at motifinin çok fazla kullanıldığı bilinmektedir. Beyaz at motifinin kullanıldığı en önemli destanlardan biri de Köroğlu Destanı'dır. Köroğlu'nun babası Ürüşan Baba, Bolu beyinin yanında İmrahor Başı³³⁵ idi. Beye sunulmak üzere Erzurum bölgesinden doru ve kır renk iki tay aldı. Bolu beyinin tayları beğenmemesi üzerine Ürüşan Baba'nın gözleri kör edildi ve Köroğlu'nun mücadelesi böyle başladı.³³⁶

Babaî İsyânı'nın başlamasında da beyaz atın sultan tarafından satın alınmaya çalışılması ve nihayetinde Baba İlyâs'ın isyancı duruma düşmesi benzerlik göstermektedir.

St. Quentin, 'Baba'nın, sultanlık iddiasında bulunmadan önce başından geçen ilginç bir olayı kaydetmiştir. Baba, bir gün güzel bir ata binmiş giderken bir köylü ile karşılaşmış ve köylü 'Baba'dan yardım istemiştir. Köylü 'Baba'ya yardımından dolayı bir dilek hakkı vermiş ve 'Baba' da ondan kendisini sultan yapmasını istemiştir.³³⁷ Köylü ise babaya "*hemen yakınlarının yanına git çünkü hısumların çok, hepsini bir araya topla, Tanrı'nın habercisinin sana gözükersen, Tanrı'nın senin sultan olmanı istediğini söylediğini anlat*"³³⁸ demiştir. Burada da at, köylü, Tanrının habercisi ve sultan kavramlarının bir arada geçmesi önemlidir.

Elvan Çelebi'nin isyanın çıkış noktasını belirtmek için kullandığı olayı devrin diğer kaynaklarında görmemekteyiz. Selçuklu kuvvetlerinin Çat Köyü'ne doğru harekete geçtiklerinin bilgisini alan Baba İlyâs, zaviyesini terk ederek Amasya

³³⁴ Elvan Çelebi, ss. 129-142; Ocak, **Babailer..**, ss. 126-127.

³³⁵ **İmrahor**: Saray ahırlarının yönetimiyle görevli kimse. **bkz.:** Abbas Sabbâğ, "Mîrâhur" **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 30, Ankara, 2005, s. 141.

³³⁶ Anonim, **Köroğlu Destanı**, (Der. Mehmet Kaplan-Mehmet Akalın ve Muhan Bali), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973, ss. 1-5.

³³⁷ Saint Quentin, s. 43.

³³⁸ Saint Quentin, s. 43.

(Haraşna) Kalesi'ne sığınmıştır.³³⁹ Buraya kadar olan olaylarla ilgili detayları yalnızca Elvan Çelebi yazmış iken Baba İshak'ın sahneye çıkmasıyla birlikte diğer kaynakların da detaylar vermeye başladığı görülmektedir. Abû'l-Farac'a göre isyan planlandığı şekilde vaktinde başlamıştır. Hısn-ı Mansur'da isyan için hazırlıklarını tamamlayan Baba İshak, emrindeki Türkmenlere Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Gargar (Gerger), Gağti (Kahta) çevresini soyma ve Baba İlyâs'ın peygamberliğine inanmayanları öldürme emri vermişti.³⁴⁰ Ancak isyanın başlangıç tarzı ele alındığında Baba İshak'ın hızlı bir şekilde Amasya bölgesine yürümeye çalıştığı anlaşılacaktır. Bu durum bize Baba İlyâs'ın üzerine Selçuklu kuvvetlerinin yürüdüğü haberini alan Baba İshak'ın sorumluluk alarak isyana girişmek için planlanandan erken harekete geçtiği ve 1 Ağustos 1240 tarihinde Baba İlyâs'ı Selçuklu kuvvetlerinden kurtarmaya yönelik bir harekât içerisine girişmiş olduğunu düşündürmektedir.

İsyanın fiilen başlaması ve erken kazanılan küçük çarpışmaların duyulması ile çevrede bulunan Türk topluluklarından da giderek artan bir katılım olmuştur. İsyancılara karşı çıkanlar ise hiç çekinmeden öldürülmüştür.³⁴¹ Öyle ki isyanın başında üç bin olan sayıları isyanın sonlarına doğru on iki bin civarına ulaşmıştır.³⁴²

İsyancıların ilk kez düzenli Selçuklu kuvvetleriyle karşılaşmaları ise şöyle olmuştur: Hısn-ı Mansur (Adıyaman), Gargar (Gerger), Gağti (Kahta) çevresinde isyanın başlaması üzerine Selçuklu'nun Malatya Emiri Alişir oğlu Muzaffereddin, isyan bölgesine en yakın kuvvet olduğu için ilk müdahaleyi de o yapmıştı. Ancak ilk karşılaşmasında isyancılara mağlup olmuş ve Malatya'dan tekrar destek kuvvetler toplamak için şehre geri dönmüştür. İkinci defa Alişir oğlu Muzaffereddin takviye kuvvetleri de alarak isyancılar ile karşılaşmıştır ve tekrar yenilmiştir ³⁴³. Sözü geçen ikinci savaşın Abû'l-Farac'ta geçen Ablastayn³⁴⁴ civarında gerçekleşen savaş olma ihtimali yüksektir. İlk savaşın isyanın çıktığı bölge olan Hısn-ı Mansur ile Malatya arasında olabileceği, ilk savaştan yenilgiyle dönen Alişir oğlu Muzaffereddin'in tekrar takviye kuvvetler alıp geri döndüğü düşünüldüğünde ikinci savaşın kuzeybatıya doğru hareketli olan isyancılar ile Elbistan'da yapılmış olma ihtimali kuvvetlenir.

³³⁹ Elvan Çelebi, ss. 129-142; Ocak, **Babailer...**, s. 127.

³⁴⁰ Abû'l-Farac, s. 540.

³⁴¹ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 50; Abû'l-Farac, s. 540.

³⁴² Saint Quentin, s. 45.

³⁴³ İbn Bîbî, Cilt: II, ss. 50-51; Abû'l-Farac, s. 540; Ocak, **Babailer...**, s. 130.

³⁴⁴ **Ablastayn**: Günümüzde Elbistan.

Baba İshak'ın kuvvetlerinden öncü bir grup hızlı hareket ederek Sivas'a ulaşmıştır. Burada da şehrin direnmesi üzerine kanlı bir savaş olmuş ve Sivas şehrinin önde gelenlerinden bazı isimler öldürülmüştür. Sivas şehrinde kazanılan başarı isyancıların daha da güçlenmesini sağlamıştır.³⁴⁵ Baba İshak'ın öncü bir kuvvetini Sivas'a göndermesi, ana ordunun geçişi esnasında pusuya düşmelerinin önüne geçmek ve olası zaman kaybının engellenmesine yönelik olabilir. Böylelikle tehlikesiz bir hale getirilen Sivas civarından vakit kaybetmeden Amasya'ya ulaşılabilirdi. Zaten Sivas'tan sonra esas hedefleri konumunda olan Amasya'ya yönlerini çevirdikleri görülmektedir. Elvan Çelebi'nin anlatımına göre bu esnada Baba İlyâs'ın da Baba İshak ile irtibata geçme çabasında olduğunu görüyoruz. Baba İlyâs müritlerinden ikisini Cebbar Kalesi'nde bulunan Baba İshak'a, "Rum'a gelmesin, Canik tarafına gitsin" şeklinde emrini bildirmek için göndermiştir.³⁴⁶ Aynı mesajın içeriğinde Baba İshak'ın Şam'da fitne kopardığı, Rum'a gelirse fitnenin artacağı bilgisi de eklenmişti. A. Yaşar Ocak bu bilginin Elvan Çelebi tarafından özellikle dedesi Baba İlyâs'ı temize çıkarmak için eklendiği görüşündedir.³⁴⁷

Elvan Çelebi'de yer alan Baba İshak'ın Cebbar Kalesi'nde bulunduğu bilgisi oldukça ilginçtir. Cebbar Kalesi'nden bahsedilmesi ve ulakların Baba İshak'a Caber Kalesi'nden hareket etmeden önce ulaşmaya çalışmaları Baba İshak'ın isyan başladığı sıralarda Caber Kalesi'nde olabileceğini düşündürmektedir. Bölgede bu isimle anılan birden fazla kale vardır. Bunlar Suriye'nin kuzeyindeki ünlü Caber Kalesi, Mardin'in güneyinde yer alan Pir Caber Kalesi ve Diyarbakır-Ergani arasında kalan Kal'atu'l-Cebabir'dir.³⁴⁸ Bu kalelerden olay örgüsüne coğrafi olarak en uygun olanı, Suriye'nin kuzeyinde yer alan Caber Kalesi'dir. Çünkü Elvan Çelebi, Baba İshak'ın Şam bölgesinde iskân olduğu vergi memurlarıyla yaşadığı bir sıkıntı sonucunda Şam'dan ayrılarak Rum'a geldiğini anlatmıştır.³⁴⁹ Caber Kalesi'nin Suriye ile Anadolu arasında stratejik konumu dikkate alındığında Baba İshak'ın Suriye sahasından Anadolu içlerine Caber Kalesi üzerinden girmiş olması muhtemeldir. Burada şu akla gelmektedir: Acaba Baba İshak, 1237 yılında Kuzey Suriye'ye giden ve Halep Melikin'in hizmetine giren beyler arasında olabilir mi? Ne

³⁴⁵ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 51; Ocak, **Babailer..**, s. 131.

³⁴⁶ Elvan Çelebi, ss. 146-147; Ocak, **Babailer..**, s. 130.

³⁴⁷ Ocak, **Babailer..**, s. 130.

³⁴⁸ Hamza Aksüt, **Mezopotamya'dan Anadolu'ya Alevi Erenlerin İlk Savaşı (1240)**, 1.Baskı, Yurt Kitap Yayın, Ankara, 2006, s. 70.

³⁴⁹ Elvan Çelebi, ss. 145-146.

yazık ki şimdiye kadar ulaşılabilen kaynaklarda bu beylerin isimlerine yönelik bir bilgi görememekteyiz.

Bu esnada Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev, tedbir amacıyla Kubâdabâd Adası'na çekilmiş ve Armağanşah'ı Amasya üzerine yürüyüp isyanı bastırmakla görevlendirmişti.³⁵⁰ Armağanşah, Baba İshak'tan önce Amasya'ya ulaşmış ve Baba İlyâs'ı öldürmüştür.³⁵¹

Baba İlyâs'ın ölümüyle ilgili müellifler birbirlerinden farklı bilgiler vermektedirler. İbn Bîbî ve Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin Yaşar, 'Baba'nın Armağanşah tarafından idam edildiğini ve cesedinin surlara asıldığını yazmışlardır.³⁵² Abû'l-Farac ise 'Baba'nın Selçuklular tarafından pusuya düşürüldüğü ve boğulduğunu anlatmıştır.³⁵³ Elvan Çelebi'nin ise Baba İlyâs'ın ölümüne efsanevi bir anlatım kattığını görürüz. Ona göre Baba İlyâs yakalandıktan sonra zindana kapatılmış ve orada kırk gün kalmıştır. Kırk gün sonra zindanın duvarı yarılmış içinden Baba İlyâs'ın boz atı çıkmıştır. Baba İlyâs zindanda tanıştığı ve kendisine mürid yaptığı keşişe, bu dünyadaki hayatının sonra erdiğini söylemiş ve göğe çıkmıştır.³⁵⁴ Baba İlyâs'ın nasıl öldüğü konusunda tam anlamıyla bir fikir birliği yoktur. Ancak kabul edilen genel kanıya göre Baba İlyâs, Baba İshak ve beraberindeki isyancıların Amasya Kalesi önlerine gelmelerinden önce öldürülmüştür.

3.1. Amasya Savaşı

Amasya'da bulanana Baba İlyâs'ın Selçuklu kuvvetleri tarafından yakalanarak öldürülmesinden bir süre sonra Babaîler, Amasya önlerinde görülmüşlerdir. Tüm yol boyunca Baba İlyâs'a kavuşma arzusuyla yanmış olan Babaîler, Amasya'ya ulaştıklarında hiç beklemedikleri bir durumla karşılaşmışlardır. Baba İlyâs'ın ölüm haberini alan topluluk “ *Yeri ve makamı itibariyle o, insanoğullarından hiç birinin ulu zatında bir değişiklik yapamayacak bir noktadadır*” cevabını vermiş ve “*Baba Resulullah*” nidaları ile Selçuklu kuvvetleriyle Amasya Kalesi önlerinde savaşa girişmişlerdir.³⁵⁵ Baba İlyâs'ın 'peygamber' olduğunu iddia eden isyancılar Baba

³⁵⁰ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 51; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 423; Ocak, **Babaîler...**, s. 131.

³⁵¹ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 51; Abû'l-Farac, Cilt: II, s. 540;

³⁵² İbn Bîbî, Cilt: II, s. 51; H. Hüsameddin, Cilt: 1, ss. 98-99; Ocak, **Babaîler...**, s. 134.

³⁵³ Abû'l-Farac, s. 540; Ocak, **Babaîler...**, s. 134.

³⁵⁴ Elvan Çelebi, ss. 156-159; Ocak, **Babaîler...**, s. 133.

³⁵⁵ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 51; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 423;

İlyâs'ın ölümünü kabullenmek istememişlerdir. İnsanlar genel olarak kaybetme hissini yaşadıkları an normal olmayan tepkiler verebilirler ya da sonucu kabullenmeme yoluna gidebilirler. Yeni bir coğrafyada farklı bir kültürle karşılaşmış olan bu Türkmenlerin birçoğunun, İslâmiyet'e çok önceden geçtiği düşünülse de bir kısmı dini, yeni yeni kavramaya başlamıştı. Durum böyle olunca Baba İlyâs'ın ölümünü kabul etmek istememişler ve onun ortadan kaybolmasını efsanevi bir hale getirmişlerdir. Baba İlyâs'ın ölüm haberinin Babaîler üzerinde oluşturabilecek olumsuz tesirini göz önüne getiren Baba İshak, bu durumu kendi lehlerine çevirebilmek için böyle bir hikâye yazmıştır.

Amasya Kalesi önlerinde gerçekleşen bu savaşta her iki kuvvetin de sayılarıyla ilgili herhangi bir bilgi sahip değiliz. Ancak Abû'l-Farac Amasya Kalesi önlerinde gerçekleşen savaş ile Malya Ovası'ndakini³⁵⁶ karıştırmış ve aslında Malya Savaşı'nın bilgilerini vermiştir.³⁵⁷

Amasya'ya geldiklerinde Baba İlyâs'ın ölüm haberini almış olan Babaîlerin içine girmiş oldukları kötü hava, Amasya önlerinde gelen zaferle birlikte dağılmıştır. Bu savaşta Baba İlyâs'ı öldüren Hacı Armağanşah, Selçuklu kuvvetlerinin yenilmesini engelleyememiş ve kendisi de bu savaş sırasında öldürülmüştür.³⁵⁸ Babaîler hem liderlerinin intikamını almış hem de Selçuklu Devleti'ni oldukça zor bir durum içine sokmuşlardır. Amasya'da gelen zaferle birlikte Babaîler yönlerini başkent Konya'ya doğru çevirmişlerdir.

3.2. Malya Savaşı

Amasya önlerinde kazanılan zaferle birlikte iyice cesaretlenen Babaîler zaferlerin vermiş olduğu özgüvenle birlikte Selçuklu tahtını ele geçirme arzusuyla başkent Konya'ya doğru yola çıkmışlardır. II. Gıyâseddin Keyhusrev ise Babaîlerin üst üste zaferler kazanıp giderek güçlenmesi karşısında onların ilerleyişini durdurmak için çareler aramaya başlamıştı. St. Quentin, Selçukluların Babaîlerle anlaşmak ve barış yapmak şartıyla Kayseri'yi teslim etmeyi teklif ettiklerini yazmıştır.³⁵⁹ Diğer kaynaklarda bu bilgiyi destekleyici bir bilgiye rastlanmamaktadır.

³⁵⁶ **Malya Ovası:** Kırşehir'in kuzeyinde yer alan bir ovadır.

³⁵⁷ Abû'l-Farac, Cilt: II, s. 540.

³⁵⁸ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 51; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 423; Ocak, **Babaîler...**, s. 135-136.

³⁵⁹ Saint Quentin, s. 44.

Hükümdarlığının tehlikede olduğunu bilen II. Gıyâseddin Keyhusrev, Erzurum'da bulunan birliklerinin derhal Babaîler üzerine yürümesi emrini vermişti.³⁶⁰ Bu birlikler 1240 yılında Moğolların tekrar doğu surlarında görülmesi üzerine Erzenürüm'a (Erzurum) gönderilen askerlerdir.³⁶¹ Erzurum'dan yola çıkan Selçuklu birlikleri altı gün sonra Sivas'a ulaşmış ve oradan da Kayseri'ye hareket etmişlerdir. Elvan Çelebi, Babaîler ile Selçuklu kuvvetlerinin Ziyaret³⁶² denilen bir mevkide tekrar karşılaştıklarını yazmıştır.³⁶³ Babaîlerin karşılaştığı birliklerin Kayseri şehrinde bulunan Selçuklu askerleri olma ihtimali oldukça yüksektir. Ayrıca Erzurum'dan yola çıkan birliklerin altı günde Sivas'a bir gün bir gecede de Kayseri'ye ulaştıkları bilindiğine göre Amasya'dan yola çıkan Babaîlerin yolda vakit kaybettikleri anlaşılmaktadır. Ziyaret mevkiinde gerçekleşen çarpışmadan da galip ayrılan Babaîler doğruca Konya istikametine devam etmişlerdir. Bu sırada Erzurum'dan yola çıkan Selçuklu birlikleri Kayseri'ye yeni ulaşarak silah takviyesi almış, ayrıca Babaîlerin sayısı ile ilgili de bilgi toplamıştır.³⁶⁴

İbn Bîbî, Babaîlerin yanlarında aileleri ve tüm mallarıyla birlikte Malya Ovası'nda toplandıklarını yazmıştır.³⁶⁵ Bu sırada Selçuklu birliklerinin Kayseri'ye ulaştığı bilgisi Baba İshak'a ulaşmış olabilir. Çünkü Babaîler ile başkent Konya arasında başka hiçbir kuvvet yok iken Malya Ovası'nda konaklamaları ve savaş düzeni almaları bunu gösteriyor. Muhtemelen Konya'ya doğru yürürken arkasında bir kuvvet bırakmak istememiş olabilir. Ayrıca Selçuklu'nun Moğollara karşı doğu sınırına göndermiş olduğu orduyu mağlup edebilirse belki de savaşız olarak Konya'nın teslim edilmesi söz konusu olabilirdi. Bu durumu göz önüne alan Baba İshak, birliklerine Malya Ovası'nda savaş düzeni emri vermişti. Selçuklu kuvvetlerine, Babaîlerin Malya Ovası'nda savaş düzeni aldığı bilgisi ulaştığında Selçuklu Komutanı Emir Necmeddîn, ana ordunun önünden Behramşah Candar, Gürcü asıllı Zahîreddin Şir ve ücretli Frank askerlerinden oluşan bir kuvveti hızlıca Malya Ovası'na göndermişti. Bu sırada Babaîlerin saldırıya geçecekleri haberi de Emir Necmeddîn'e ulaşmıştı. "Öncü kuvvetlere gelmemizi bekleyin, birlikte saldıralım" haberini ulaştırmasına rağmen Baba İshak'ın liderliğinde Babaî

³⁶⁰ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 52; Ocak, **Babailer..**, s. 136.

³⁶¹ Abû'l-Farac, Cilt: II, s. 538-539; O. Turan, **Selçuklular Zamanında..**, s. 423

³⁶² Ziyaret; Yozgat ilinde bulunan Emirci Sultan Zâviyesi'nin bulunduğu mevkiidir. **bkz.:** Ahmet Yaşar Ocak, "Emirci Sultan" **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 11, Ankara, 1995, ss. 153-155.

³⁶³ Elvan Çelebi, s. 152; Ocak, **Babailer..**, s. 136.

³⁶⁴ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 52; O. Turan, **Selçuklular Zamanında..**, s. 423

³⁶⁵ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 52; Ocak, O. Turan, **Selçuklular Zamanında..**, s. 423; **Babailer..**, s. 136.

kuvvetleri, Selçuklunun öncü birliklerine bir baskın yaparak Malya Savaşı'nı başlatmışlardır.³⁶⁶

Müellifler, Malya Savaşı'nda çarpışan tarafların sayısı ile ilgili farklı rakamlar vermişlerdir. Abû'l-Farac, Selçuklu ordusunda altmış bin askerin ayrıca bin kişilik Frank birliğinin olduğunu, Babaîlerin ise altı bin kişi olduklarını yazmıştır.³⁶⁷ St. Quentin ise Selçuklu kuvvetlerinin sayısını vermemekle birlikte üç yüz kişilik bir Frank birliğinin üç bin kişilik Babaî kuvvetleriyle karşılaştığını yazmıştır.³⁶⁸ Elvan Çelebi ve İbn Bîbî'de ise herhangi bir sayı verilmemiştir.

Malya Savaşı'nda incelenmesi gereken iki önemli nokta vardır: Bunlardan ilki Abû'l-Farac ve St. Quentin tarafından ortaya atılan Selçuklu ordusu içerisindeki Türklerin, Baba İshak'ın liderliğindeki Babaîlere saldırmaktan çekindiğidir.³⁶⁹ Ayrıca A. Yaşar Ocak, isyan boyunca Babaîlerin çarpışmalarda göstermiş oldukları maharetlerinin de kulaktan kulağa yayılmasıyla Selçuklu askerlerinin üzerinde korku oluşturmuş olabileceğini ifade etmektedir.³⁷⁰

İkinci olarak savaşın seyrini ücretli Frank askerlerinin değiştirdiği görüşüdür. Savaşın kazanılmasında ücretli Frank askerlerinin tam donanımlı olmalarının payı büyüktür. Zaten savaşın galibiyetle bitmesi neticesinde sultan tarafından ücretli Frank askerlerine dağıtılması istenen üç yüz bin altın, Frankların savaşta başarı sağladıkları görüşünün kabul gördüğünü göstermektedir.³⁷¹

Frank birlikleri, Babaî süvarilerinin Selçuklu hatlarını bozmasını engellemiştir. İlk Babaî birliklerinin Franklar tarafından geri püskürtülmesi, Selçuklu ordusunun moralini yükseltmiş ve savaşa tutunmalarını sağlamıştır. Elvan Çelebi eserinde Babaîlerin Malya Savaşı'nda üç kez saldırı girişiminde bulduklarını ve üçünde de başarısız olduklarını yazmıştır.³⁷² Bunu destekler bir bilgiyi İbn Bîbî'de de görürüz:

“Ön safı tutmuş olan Franklar onlara karşı koydular. Hariciler, kılıçlarının ve oklarının onlara tesir etmediğini görünce, ümitlerini yitirmiş ve hüsrana uğramış olarak geri döndüler. Bir an durup geri saldırdılar. İlk saldırıda

³⁶⁶ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 52; Ocak, O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 423; **Babailer...**, ss. 136-137.

³⁶⁷ Abû'l-Farac, Cilt: II, s. 540.

³⁶⁸ Saint Quentin, s. 44.

³⁶⁹ Saint Quentin, s. 44; Abû'l-Farac, Cilt: II, s. 540.

³⁷⁰ Ocak, **Babailer...**, s. 137.

³⁷¹ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 53; Saint Quentin, s. 45; O. Turan, **Selçuklular Zamanında...**, s. 423; Erkan Göksu, “Türkiye Selçuklu Ordusundaki Frenk Ücretli Askerler ve Babaîler İsyanı'nın Bastırılmasındaki Roller” **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 74, Ankara, 2015, s. 220.

³⁷² Elvan Çelebi, s. 153.

amaçlarına ulaşamayınca maneviyatları bozuldu. Cesaret ve güvenlerini kaybettiler. Sultan'ın ordusunun (ileri) birlikleri, onları o halde görünce keskin kılıçlarını ve ağır gürzlerini onların bozulmuş beyinlerine ve boş hayallerine ilaç yaptılar..”³⁷³

Elvan Çelebi, Baba İshak'ın Malya'da kaybetmesini, Baba İlyâs'ın üç defa “Nusrat bulma yâ İshak!” demesine bağlamaktadır. Ona göre şeyhinin ahını alan Baba İshak cezalandırılmıştır.³⁷⁴

Selçuklu öncü kuvvetleriyle Babaîler arasında Malya Ovası'nda başlayan savaşa Selçuklu'nun ana ordusunun da dâhil olmasıyla Selçuklu kuvvetleri kesin bir zafer kazanmışlardı. Savaş sonunda birlikte dört bin civarı Babaî öldürülmüş,³⁷⁵ Baba İshak'ın da ölümünün yanında altı yüzü de esir alınarak Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'e gönderilmiştir.³⁷⁶

Böylelikle Ağustos 1240'da başlayan ve yaklaşık iki buçuk ay süren³⁷⁷ Babaî İsyanı Ekim-Kasım 1240 arasında Türkiye Selçuklu Devleti ve Anadolu Türkleri açısından oldukça ağır neticeler bırakarak sona ermiştir.

³⁷³ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 52.

³⁷⁴ Elvan Çelebi, s. 153.

³⁷⁵ İbn Bîbî, Cilt: II, s. 52; Ocak, **Babailer..**, s. 137.

³⁷⁶ Elvan Çelebi, s. 153.

³⁷⁷ Simon de Saint Quentin, s. 45.

SONUÇ

Türkiye Selçuklu Devleti, Türk-İslâm tarihi ve dünya tarihi açısından çok önemli olayların yaşandığı, dengelerin günbegün değiştiği bir coğrafyada kurulmuş ve görevini başarıyla tamamladığında tarih sahnesinden çekilmiştir. Yerine Osmanlı Devleti'ni bırakarak tarihteki birbirinden değerli Türk Devletleri arasına katılmıştır. Ancak son dönemlerinde en fazla sıkıntıyı devletin ana unsuru olan Türklerin gerçekleştirdiği Babaî İsyanı ile yaşamıştır. 1240 yılında gerçekleşen Babaî İsyanı'nın merkezinde olan Hârezm Türklerinin adı, 1237 yılında gerçekleşen ilk isyanda, Moğol istilası sırasında yaşanan Cimri Olayı'nda ve de Osmanlı Devleti'nin bir hayli uğraşmak zorunda kaldığı Karamanoğulları meselesinde geçmektedir. Ayrıca bir grup tarafından da Şeyh Bedrettin isyanı ile ilişkilendirilmiştir ve Anadolu'da ilk halk hareketi olarak gösterilmiştir.

Birçok araştırmada Babaî İsyanı'nın merkezine, isyana kalkışan Türkmenlerin dini inançları ve Baba Resul'ün peygamberlik iddiasında bulunduğu iddiası oturtulmuş ve isyanın en önemli sebebi dini farklılıklar olarak gösterilmiştir. Babaî İsyanıyla ilgili ilk elden kaynaklardan St. Quentin 'paperroissole' ismini kullanmış, Abû'l-Farac ise 'Baba'nın kendisine 'Resul' dedirttiğini yazmıştır. Hristiyan kaynakların ortaya atmış olduğu bu 'Resullük/evliyalık' iddiası, İbn Bîbî'nin eserinde de müridleri tarafından 'Baba'ya yakıştırılmıştır. İlk olarak Hristiyan kaynakların vermiş olduğu 'Resullük/evliyalık' iddiasına dair bilgiler sonraları İslâm müellifleri tarafından da benimsenmiş ve 'Baba'nın peygamberlik iddiasında olduğu şeklinde yazılmıştır. Hristiyan literatüründe peygamber/evliya/kâhin kelimelerinin birbiri yerine kullanılabildiği düşünülünce, Baba İlyâs'ın gerçek iddiasının peygamberlik mi yoksa evliyalık mı olduğu sorusu akla gelmektedir.

Hristiyan kaynakların başlatmış olduğu bu iddiayı İslâm kaynaklarının da devam ettirmesi, araştırmacıların Babaî İsyanı'nın merkezine din sebepleri koymaya zorlamıştır. Kaldı ki dinî konuların toplumların hassas noktası olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Bu konu üzerine çalışan Avrupalı araştırmacılar ise isyanın sebebi olarak toplumsal sıkıntıları göstermişlerdir. Gordlevski, köy kente yürüdü derken, Sünni müelliflerin bir kısmı da Babaî İsyanı'nın ana kitlesini oluşturan Türkmenlere karşı 'rafizi, harici, şia, dinsiz' gibi birçok söylemde bulunarak isyanı açıklamaya çalışmışlardır.

İsyana katılanların dinî görüşleri ya da fikirleri ne olursa olsun unutulmuş en önemli nokta şudur: Anadolu'nun kapılarının Müslüman Türklere açılması sonrası Selçuklu Devlet politikası olarak sürekli Anadolu'ya yeni Türk obaları sevk edilmiştir. Bunlarla birlikte İslâm dinini anlatacak, İslâmın Doğu Roma sahasında kalıcı olabilmesi için alperenler, gazi ve dervişler görevlendirilmiştir. Anadolu'nun Türkleşmesi için üst düzey bir çalışma yürüttüğü görülen Selçuklu yöneticilerine ve devletine karşı gerçekleştirilen, Anadolu'nun en karışık olduğu Haçlı seferlerini içine alan dönem de dâhil Türkmenlerin içinde olduğu bu denli büyük katılımlı dini bir isyan görülmemiştir. Öyle ki bu Türklerin bir kısmı İslâmı yeni tanımakta hatta birçoğu eski dini adetlerini devam ettirmekteydi. Şu soru akla gelmektedir. Babaî İsyanı dini sebeplere dayanıyor ise neden Türkiye Selçuklu Devleti'nin en zor anlarını yaşadığı Haçlı istilası sırasında Babaî İsyanı yaşanmamıştır?

Burada en önemli ipucu Babaî İsyanı'na dâhil olanların hangi Türk boyu olduğu ve ne zaman Anadolu'ya giriş yaptıklarıdır. Bu bilgilere sahip olmak bize isyanın çıkış noktasının belirlenmesinde katkıda bulunacaktır. Celâleddin Hârezmşah'ın Doğu Anadolu sahasına gelerek siyasi faaliyetlere başlaması hem Anadolu hem de Türkiye Selçuklu Devleti açısından önemli değişikliklerin yaşanacağını sinyallerini vermiştir. İlk başlarda Hârezmşah ile iyi ilişkiler geliştiren Türkiye Selçuklu Devleti, Hârezmşahlar'ın dağıtılması sonrası ondan geriye kalan Türk obalarına sahip çıkmıştı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin hizmetine giren Türk beyleri beraberlerinde binlerce Türk atlısını da Selçuklu kuvvetlerine dâhil etmişti. Harran Kalesi'nin Selçuklu kuvvetleri tarafından fethi esnasında ismi sayılan 'Resul'ün Babalıları' isyana katılanların, Avrupalı araştırmacıların bahsettiği gibi sıradan köylüler olmadığını göstermesi açısından önemlidir.

1240 isyanının hazırlık aşaması ve isyanın devam ettiği süreçte kullanılan peygamberlik/evliyalık iddiası ise büyük ihtimalle Baba İlyâs ve Baba İshak tarafından bilinçli olarak kullanılmış olabilir. Halk arasında birtakım dinî sebeplerle isyana katılımların gerçekleşmiş olması muhtemeldir. Ancak bu durum isyanın sebebinin dini olduğunu göstermez. Yalnızca katılımların artmasını teşvik eder. Selçuklu Devleti'nin resmi dini politikasının kendi inançlarına ters olduğu düşüncesinde olanların bir kısmı, isyanın dini inançlarının zaferi olacağı düşüncesiyle isyancılar arasına katılmışlardır. İsyanın olay örgüsü içerisinde sürekli olarak 'Baba'ların kerametleri efsaneleştirilerek kulaktan kulağa yayılmış, Baba Resul ve Baba İshak'ın çıkarları için bu söylev kullanılmıştır.

Yine bir diğerk noktada Sultan II. Gıyâseddin Keyhusrev'in saltanatının başlamasını takip eden süreçte yaşanan bir olay dikkatimizi çekmiştir. Hârezm beylerinden Kayır Han'ın II. Gıyâseddin Keyhusrev'e karşı bir girişimi olacağı iddiasıyla görevden alınmış ve akabinde öldürülmüştür. Liderlerinin haksızlığa uğradığı düşüncesiyle Selçuklu kuvvetleri içindeki Hârezm Türkleri isyan ederek Malatya, Arapkir, Harran ve Urfa civarında önlerine ne gelirse yakıp yıkmışlardır. Bu Hârezm kuvvetlerinden Malatya Subaşı Seyfûddeve Ertokuş ve Harput Subaşı Seyfeddin Bayram'da paylarına düşeni almış ve karşılaştıkları savaşta Hârezm Türkleri tarafından öldürülmüşlerdi. Hârezmliler bölgede yakıp yıkarak liderlerinin intikamını almak istemişler, Selçuklu'nun güney sınırlarından Kuzey Suriye'ye girerek Sibabarak ve Hamimata çevresinde üç yıl boyunca kalmışlar ve çevre bölgelere yağma akınları düzenlemişlerdir. İşte bu Hârezm askerleri daha sonra Halep emiri Melik Nâsır'ın tebaası olmuşlar, Edessa, Harran ve Bet Narin'in bazı şehirlerine yerleşerek Babaî İsyanı başlayıncaya kadar buralarda yaşamışlardır.

Aslında 1237 yılında II. Gıyâseddin Keyhusrev'in tahta çıkışını izleyen ilk günlerde Kayır Han'ın öldürülmesi sebebiyle II. Gıyâseddin Keyhusrev'e karşı ayaklanan Hârezm askerlerinin bu ilk girişimi bize çok tanıdık gelmektedir. 1240'ta meydana gelen isyanla çıkış noktaları neredeyse aynıdır. Hem 1237 hem de 1240 İsyanı aynı coğrafyada başlamış, aynı kitle tarafından gerçekleştirilmiş, yalnızca isyanın projesi farklı planlanmıştır. 1237 yılındaki girişimde isyancıların tek derdi liderlerini öldüren devletin topraklarını hızlı şekilde terk etmek iken, 1240'da Baba İlyâs ve Baba İshak liderliğinde gerçekleşen isyanda bu sefer üç yıl önce Selçuklu topraklarından güneye giden kuvvetlerin desteğini alarak Türkiye Selçuklu Devleti'ni ele geçirmektir. Zaten Baba İshak'ın Selçuklu topraklarına Caber Kalesi civarından girdiği dikkate alındığında Selçuklu Devleti'ne karşı isyan girişiminde bulunan grubun ana kitlesinin birkaç yıl önce ülkeyi terk eden Hârezmşahlar olduğu ortaya çıkmaktadır.

Şu durumda akla bir soru daha gelmektedir: Hem 1237 Hârezm girişimi hem de 1240 Babaî İsyanı'nda dış güçlerin etkisi olabilir mi? İsyanların gerçekleştiği dönem itibariyle bölgenin en güçlü ülkesi konumunda Türkiye Selçuklu Devleti bulunmaktaydı. Karadeniz kıyısında Anadolu'nun kuzeyinde kontrolü ele geçirmek isteyen Trabzon Rum İmparatorluğu, doğuda Gürcüler ve Moğollar, güneyde ise Eyyübîler siyasi faaliyet içerisindeydiler. Batıda ise Doğu Roma'nın başkenti Latin işgalinde olup tamamen kendi iç hesaplarıyla meşgullerdi. Özellikle Güneydoğu

Anadolu ve Kuzey Suriye topraklarında Eyyûbiler ve Selçuklular arasında çok sık sınır değışiklikleri olmaktadır. Ayrıca 1237’de Selçuklu idaresine isyan eden Hârezmsahlar güneye inerek Halep’teki Eyyûbîlerin hizmetine girmişlerdi. Eyyûbî topraklarında Türkiye Selçuklu Devleti’ne karşı gerçekleştirilmesi planlanan bir harekâtın hazırlıklarını üç yıl boyunca sürdürmüşlerdir. Müelliflerin dahi yazmış olduğu bu hazırlıklardan Eyyûbîlerin haberdar olmaması imkânsızdır. Eyyûbîler belki de bölgedeki en güçlü rakiplerini zor durumda bırakmak için isyan hazırlıklarına sessiz kalmış ve hatta destek sağlamış olabilirler. Tarihte birçok defa devletlerin rakiplerine karşı gerçekleşen bu tarz girişimleri destekledikleri ve hatta planlayıcıları oldukları görülmüştür. Aynı durum Trabzon Rum İmparatorluğu ve Moğollar için de geçerlidir. Her iki devlet de yayılma sahası olarak Anadolu’yu belirlemişler ve zaman zaman seferler yapmışlardır. Trabzon Rum İmparatorluğu’nun Amasya bölgesinde isyandan bir süre önce Rum çeteleri kullanarak karışıklık çıkarmaya çalıştığı bilinmektedir. Ayrıca Baba İlyâs’ın, Suriye’den Anadolu’ya gelen Baba İshak’ı, Trabzon Rum İmparatorluğu sınırında bulunan Canik tarafına yönlendirmeye çalışması olası bir Rum desteğini beklediği fikrini düşündürmektedir.

Moğolların ise Babaî İsyanı’nın başladığı günlerde Selçuklu Devleti’nin doğu sınırı olan Erzurum dolaylarında görülmeleri oldukça önemlidir. Burada ilginç olan nokta Babaî İsyanı’nın başlamasından bir süre önce Selçuklu kuvvetlerinin Moğolların geleceği istihbaratını alarak Erzurum’a sevk edilmeleridir. Baba İlyâs ve Baba İshak ya Moğolların geleceğini biliyordu ve bu yüzden Selçuklu kuvvetleri doğuda Moğollarla uğraşırken amacına ulaşmayı istiyordu ya da Moğollar, Baba İlyâs ve Baba İshak’ın hazırlıklarından haberdardı ve olası isyandan yararlanmak için gelmişlerdi. Burada isyanın planlanmasında zaman konusunda bazı aksaklıkların olduğu aşikârdır. II. Gıyâseddin Keyhusrev’in daha erken davranarak Baba İlyâs’ın üzerine birlik sevk etmesi ve Baba İlyâs’ın Amasya Kalesi’ne çekilmesi isyanın kaderini değiştirmiştir. Baba İshak planlanandan erken olarak isyanı fiilen başlatmış ve belki de tüm planları altüst etmişti.

Aslında 1237 Hârezm girişimi ve 1240 Babaî İsyanı, Selçuklu Sultanı Sancar’a karşı gerçekleşen Oğuz İsyanı birbirlerine çok fazla benzemektedirler. Hem Babaî İsyanı’nda hem de Oğuz İsyanı’nda devletin esas kitesini oluşturan Türkler isyan etmişlerdir. Ayrıca her iki isyandan çok kısa süre sonra devletlerin siyasi hayatlarının sona erdiği görülmektedir.

Kısacası Babaî İsyancı, sebepleri ne olursa olsun Anadolu Türk tarihi açısından önemli bir dönüm noktası olmuş ve 1240 Babaî İsyanı, Moğol istilasının önünü açmıştır. XIII. yüzyılda başlayan devlet ile halk arasındaki küslük uzunca bir süre devam etmiş, hatta Yavuz Sultan Selim ile Şah İsmail arasındaki mücadele esnasında dahi hissedilmiştir. Babaî İsyanı'nın temelindeki sıkıntıların doğru anlaşılmasının günümüzde yaşanan bazı sıkıntıların da atlatılabilmesi açısından önemli olduğu düşüncesindeyiz.

KAYNAKÇA

Abraham Constantin d'Ohsson, **Moğol Tarihi**, (Çev. Bahadır Apaydın), Birinci Baskı, Nesnel Yayınlar, İstanbul, 2008.

Alaaddin Ata Melik Cüveynî, Tarih-i Cihan Güşa, (Çev. Mürsel Öztürk), Birinci Baskı, TTK, Ankara, 2013.

Ahmed bin Mahmud, **Selçuk-name**,(Haz. Erdoğan Merçil), Tercüman 1001 Temel Eser, Cilt: 2, İstanbul, 1977.

Ahmed Eflaki, **Âriflerin Menkıbeleri**, (Çev., Tahsin Yazıcı), Hürriyet Yayınları, Cilt: I-II, İstanbul, 1973.

Akalın, Şükrü Haluk, “Ebülhayr Rûmî”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 10, Ankara, 1994, ss. 360-362.

Akbulut, Çetin İlhan, “İslam Hukukunda Suçlar Ve Cezalar”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 52, Sayı: 1, 2003, ss. 167-181.

Akdağ, Mustafa, **Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi (1243-1453)**, Tekin Yayınevi, 3. Basım, Cilt: 1, Ankara, 1979.

Akkoca, Salim, **Sultan I. Alâeddîn Keykubâd Zamanında Türkiye Selçuklu-Harzemşahlar Devleti İlişkileri**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Aksüt, Hamza, **Mezopotamya'dan Anadolu'ya Alevi Erenlerin İlk Savaşı (1240)**, 1. Baskı, Yurt Kitap Yayın, Ankara, 2006.

Akşit, Ahmet, “Melike-İ Adiliye Kümbetinde Selçuklu Devri Saltanat Mücadelesine Dair İzler”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 11, 2002.

Alican, Mustafa ve Taner Yıldırım, “Ortaçağ'da Sümeysat (Samsat)”, **Cappadocia Journal of History and Social Sciences**, Cilt: 2, Germany, 2014, ss.. 52-67.

Anonim, **Köroğlu Destanı**, (Der. Mehmet Kaplan-Mehmet Akalın ve Muhan Bali), Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1973.

Arık, Feda Şamil, “Türkiye Selçuklu Devleti'nde Siyaseten Katl”, **Bellekten**, Cilt: LXIII, Sayı: 236, 1999, ss. 43-93.

Âşık Paşazade, **Osmanoğullarının Tarihi**, (Çev. Akt. Kemal Yavuz- M. A. Yekta Saraç), K Kitaplığı, 2003.

Avcı, Seyit, “Ben İlim Şehriyim Ali de Onun Kapısıdır, Hadisi Üzerine”, **Marife Dergisi**, Sayı: 3, Konya, 2004, ss. 371-381.

Ayas, Mehmet Rami, **Türkiye’de İlk Tarikat Zümreleşmeleri Üzerine Din Sosyolojisi Açısından Bir Araştırma**, Ankara Üniversitesi Basım Evi, Ankara, 1991.

Ayaz, Fatih Yahya, “Üstâdüddâr”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 42, Ankara, 2012, ss. 393-395.

Bal, Hüseyin, **Alevi-Bektaşî Kültürü**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002.

Barkan, Ömer Lütfü, **Kolonizatör Türk Dervişleri**, Birinci Baskı, Hamle Yayınları, 1993.

Barthold, V.V., **Moğol İstilâsına Kadar Türkistan**, (Haz. Hakkı Dursun Yıldız), TTK, Ankara, 1990.

Bayram, Mikail, “ Danişmend Oğulları’nın Dini ve Milli Siyaseti”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Sayı: 18, Konya, 2005, ss.131-147.

Bozkuş, Metin, Anadolu Selçuklularında Sosyal, Dini Ve Mezhebi Yapı, **C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, Sivas, 2001, ss. 249-257.

Cahen, Claude, “Baba İshak, Baba İlyas, Hacı Bektaş ve diğerleri” **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, (Çev. İsmet Kayaoğlu), Cilt: 18, Sayı:1, 1970, ss.193-202.

Cahen, Claude, **Türklerin Anadolu’ya ilk Girişi**, (Çev. Yaşar Yücel ve Bahaeddin Yediyıldız), TTK, Ankara, 1988.

Cahen, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu**, (Çev. Erol Üyepazarcı), 4. Basım, Tarih Vakfı Yurt Yayınları. 2012.

Cantekin, Aytekin, **İsyân ve Savaş Sırasında Hasım Devlet Desteği: Birinci Dünya Savaşı’nda Kafkasya Cephesinde Ermeni İsyanı Örneği (Basılmamış Doktora Tezi)**, Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü, Ankara, 2012.

Coşkun, Alptekin, “Ata” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 4, Ankara, 1991, ss. 32-33.

Çamuroğlu, Reha, Tarih, **Heterodoksi ve Babaîler**, 4. Baskı, Doğan Kitap, 2000.

Devellioğlu, Ferit, “Derviş”, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 26. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

Devellioğlu, Ferit, “Tuğyan”, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 26. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

Devellioğlu, Ferit, “İsyân”, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, 26. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 2010.

Durmuş, Efe, “Türkiye Selçukluları Devrinde Hârezmlî Bir Türk Emiri: Hüsameddin Baycar”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 19, Sayı: 1, Elazığ, 2009, ss. 223-232.

Ebû'l-Hayr-ı Rûmî, **Saltık Gazi Destanı**, (Haz., Necati Demir-Mehmet Dursun Erdem), Destan Yayınları, Cilt: I-II-III, Ankara, 2007.

Edirneli Oruç Beğ, **Oruç Beğ Tarihi**, (Haz. Atsız), Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul.

Elvan Çelebi, **Menâkıbu'l-Kudsiyye Fî Menâsibi'l-Ünsiyye**, (Haz: İsmail E. Erünsal-Ahmet Yaşar Ocak), 2. Baskı, TTK, Ankara, 2014.

Eyüboğlu, İsmet Zeki, **Bütün Yönleriyle Tasavvuf, Tarikatlar, Mezhepsel Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 1997.

Gelibolulu Mustafa Âli Efendi, **Kitâbü't-Târih-i Kühü'l-Ahbar**, (Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar-Ahmet Gül-İbrahim Hakkı Çuhadar), Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri, 1997.

Gordlevski, Vladimir, **Anadolu Selçuklu Devleti**, (Çev. Azer Yaran), 1. Baskı, Onur Yayınları, Ankara, 1988.

Gölpınarlı, Abdülbaki, **100 Soruda Türkiye'de Mezhepler ve Tarikatlar**, Birinci Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1969.

Gölpınarlı, Abdülbâki, **100 Soruda Tasavvuf**, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, 1985.

Gölpınarlı, Abdülbaki ve Pertev Naili Boratav, **Pir Sultan Abdal**, Derin Yayınları, İstanbul, 2010.

Göksu, Erkan, "Türkiye Selçuklu Devletinde Gulâm Eğitimi ve Gulâmhâneler", **Nüsha Şarkiyat Araştırmaları Dergisi**, Yıl:7, Sayı: 24, (Güz 2007), s. 65-84.

Göksu, Erkan, "Türkiye Selçuklu Ordusundaki Frenk Ücretli Askerler ve Babaîler İsyanı'nın Bastırılmasındaki Rollerini" **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 74, Ankara, 2015, ss. 211-233.

Gregory, Abû'l-Farac (Bar Hebraeus), **Abû'l-Farac Tarihi**, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), II. Baskı, TTK, Cilt: II, Ankara, 1987.

Gül, Muammer, “Hârezmlî Türklerin Anadolu Ve Yakınoğu’daki Rollerî Ve Tesirleri”, **Belleten**, Cilt: LXX, Sayı: 257, 2006.

Güler, Nagehan, “Cengiz Hân’ın Mâverâünnehir’i Zaptı (1220)”, **ANASAY**, Kùltür ve Turizm Bakanlığı GENÇDES, Sayı: 1, 2017, ss. 15-36.

Hoca Sadeddin Efendi, **Tacü’t-Tevarih**, (Yay. İsmet Parmaksızoğlu), Kùltür Bakanlığı, Cilt: 1, Ankara, 1979.

İbn Bîbî, **EI-Evamiirü’I-Ala’iyye fi’I-Umuri’I-Ala’iyye**, (Çev., Mürsel Öztürk), I. Baskı, Kùltür Bakanlığı Yayınları, Cilt: I-II, Ankara, 1996.

İbn Bîbî, **İbn Bîbî’nin Farsça Muhtasar Selçuknâmesinden Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi**, (Çev. M. Nuri Gençosman), Uzluk Basımevi, Ankara, 1941.

Jorga, Nicolae, **Osmanlı İmparatorluğu Tarihi**, (Yay. Haz. Erhan Afyoncu), Yeditepe, Cilt: I-II-III-IV-V, 2005.

Kafesoğlu, İbrahim, **Selçuklu Tarihi**, MEB, Birinci Baskı, İstanbul, 1972.

Kayaoğlu, İsmet, “Mevlana’nın Çağdaşı Derviş Tarikatları, Babalar, Kalenderiler ve Diğerleri”, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakùltesi Dergisi**, , Cilt: 31, Sayı: 1, 1952, ss. 147-155.

Kazdal, Melih, **Savaşın Dönüşümü Ve Vekalet Savaşları: Tarihsel Ve Olgusal Değerlendirme (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)**, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.

Kesik, Muharrem, **Cenâbî Mustafa Efendi’nin el-‘Aylemü’z-Zâhir fî Ahvâli’I-Evâil ve’I-Evâhir Adlı Eserinin Anadolu Selçukluları ile İlgili Kısmının Tenkidli Metin Neşri (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1994.

Köprülü, Fuat, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, (Yay. Orhan F. Köprülü), 3. Baskı, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1976.

Köprülü, Fuat, **Osmanlı Devletinin Kuruluşu**, Türk Tarih Kurumu, 4. Baskı, 1991.
Köprülü, Orhan Fuat, “Abdal”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı,
Cilt: 1, Ankara, 1988, ss. 62-63.

Kuşeyri, **Tasavvufun İlkeleri**, (Çev. Tahsin Yazıcı), Tercüman 1001 Temel Eser,
Cilt:1, İstanbul, 1978.

Küçükdağ, Yusuf, “Seyyid Mahmud-ı Hayranî ve Akşehir’de Seyyid Mahmud-ı
Hayranî Manzumesi”, **İSTEM Dergisi**, Yıl: 2, Sayı: 3, 2004, ss. 59-69.

Melikoff, İrene, **Hacı Bektaş; Efsaneden Gerçeğe**, (Çev. Turan Alptekin), 7. Baskı,
Cumhuriyet Kitapları, İstanbul, 2010.

Müneccimbaşı Ahmed Dede, **Müneccimbaşı Tarihi**, (Çev. İsmail Erünsal),
Tercüman 1001 Temel Eser, Cilt: 1, İstanbul, 1974.

Nasır Niray, “Sâsâni İmparatorluğu’nun Devlet Yapısı Üzerine Bir İnceleme”,
Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, Sayı: 5, Güz 2001.

Nasibov, Yu. M. “Dede Korkut Destanındaki Akçakale Coğrafya Terimi” **Türk
Dünyası İncelemeleri Dergisi**, Cilt: VIII, Sayı: 2, İzmir, 2008, ss.151-154.

Nizamü’l-Mülk, **Siyasetname**, (Fars. Çev. Mehmet Taha Ayar), Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları, 5. Basım.

Ocak, Ahmet Yaşar, “Anadolu”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı,
Cilt: 3, Ankara, 1991, ss. 110-116.

Ocak, Ahmet Yaşar, **Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Sûfilik: Kalenderîler**,
TTK, Ankara, 1992.

Ocak, Ahmet Yaşar, “Elvan Çelebi”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet
Vakfı Yayınları, Cilt: 11, Ankara, 1995, ss. 63-64.

Ocak, Ahmet Yaşar, “Emirci Sultan” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Cilt: 11, Ankara, 1995, ss. 153-155.

Ocak, Ahmet Yaşar **Türk Sufiliğine Bakışlar**, Birinci Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996.

Ocak, Ahmet Yaşar, “Babaîler İsyanından Kızılbaşlığa: Anadolu'da İslâm Heterodoksisinin Doğuş ve Gelişim Tarihine Kısa Bir Bakış”, **Bellekten**, Cilt: LXIV, Sayı: 239, 2000, ss.129-159.

Ocak, Ahmet Yaşar, **Babaîler İsyanı, Aleviliğin Tarihsel Altyapısı Yahut Anadolu'da İslâm-Türk Heterodoksisinin Teşekkülü**, Dergâh Yayınları, 5. Baskı, İstanbul, 2011.

Ögel, Bahattin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, 1. Baskı, MEB, İstanbul, 1971.

Ögel, Bahattin, **Türklerde Devlet Anlayışı**, Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1982.

Özaydın, Abdülkerim, “Hârizm”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 16, Ankara, 1997, ss. 217-220.

Özgüdenli, Osman Gazi, “Merâğa”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 29, Ankara, 2004, ss. 162-163.

Özmenli, Mehmet, “ Ortaçağ'da Devlet, Hukuk, İtaat ve İsyanı Birkaç Örnek” , **Turkish Studies**, Cilt: 7 Konu: 4-II, Ankara, 2012. ss. 2601-2610.

Rousseau, Jean – Jacques, **Toplum Sözleşmesi**, (Çev. Vedat Günyol), Adam Yayınları, 1987.

Öztemiz, Mutay, **Süryaniler**, Birinci Basım, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 11.

Saint Quentin, Simon De, **Bir Keşişin Anılarında Tatarlar ve Anadolu (1245-1248)**, (Yay. Haz: Tufan Karasu), Doğu Akdeniz Kültür ve Tarih Araştırmaları Vakfı, Antalya, 2006.

Özten, Ersan “Hıristiyan Kutsal Metinlerindeki Gayb Anlayışının Kelâm Açısından Değerlendirilmesi”, **Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 3, Nisan 2013, ss. 127-152.

Sabbâğ, Abbas, “Mîrâhur” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 30, Ankara, 2005, s. 141.

Sevim, Ali ve Erdoğan Merçil, **Selçuklu Devletleri Tarihi**, TTK, Ankara, 1995.

Spuler, Bertold, **İran Moğolları**, (Çev. Cemal Köprülü), 3.Baskı, TTK, Ankara, 2011.

Sümer, Faruk, **Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı- Destanları**, Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Yayınları, 2. Baskı, Ankara, 1972.

Şahin, Haşim, **Osmanlı Devleti'nin Kuruluş Döneminde Dinî Zümreler, (Basılmamış Doktora Tezi)**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2007.

Şahin, Haşim, “Selçuklu ve Erken Osmanlı Döneminde Vefâiyye Tarikatı”, **Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi**, Sayı: 70, Ankara, 2014, ss. 39-54.

Şikârî, **Karamannâme**, (Haz. Metin Sözen-Necdet Sakaoglu), Karaman Valiliği-Karaman Belediyesi Yayınları, İstanbul, 2005.

Taneri, Aydın, “Candar” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 7, Ankara, 1993, ss. 145-146.

Taneri, Aydın, **Hârezmşahlar**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Birinci Baskı, Ankara, 1993.

Togan, Zeki Velidî, *Umumî Türk Tarihine Giriş*, 3. Baskı, Enderun Kitapevi, Cilt: 1, İstanbul, 1981.

Topaloğlu, Bekir, “Mâsiyet”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 28, Ankara, 2003, s. 77.

Tosun, Necdet, “Yeseviyye”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı, Cilt: 43, Ankara, 2013, ss. 487-490.

Turan, Ahmet Nezihi, “Şanlıurfa”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 38, Ankara, 2010, ss. 336-341.

Turan, Osman, “Şemsettin Altun-aba, Vakfiyesi ve Hayatı”, **Bellekten**, Cilt: XI, Sayı: 42, Ankara, 1947, ss. 197-221.

Turan, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti**, Turan Neşriyat Yurdu, 2. Baskı, İstanbul, 1969.

Turan, Osman, **Selçuklular ve İslamiyet**, Nakışlar Yayınevi, İstanbul, 1980.

Türker, Özgür ve S. Serkan Ükten, “Haçlılar, Moğollar Ve Ortadoğu’da Haçlı – Moğol Münasebetleri”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt: 54, Sayı: 1, 2014, ss. 321-346.

U.S. Government Counterinsurgency Guide, Bureau of Political-Military Affairs, Department of State, January 2009.

Uludağ, Süleyman, “Baba”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 4, Ankara, 1991, ss. 365-366.

Urfalı Mateos Vekayi-nâmesi (952-1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli, (Türkçeye Çev. Hrant D. Andreasyan), 3. Baskı, TTK, Ankara, 2000.

Üremiş, Ali, **Türkiye Selçuklularının Doğu Anadolu Politikası**, Babil Yayıncılık, Ankara, 2005.

Yaşar, Abdî-zâde Hüseyin Hüsameddin, **Amasya Tarihi**, (Yay. Haz. Mesut Aydın ve Güler Aydın), 12 Cilt, Amasya Belediyesi Kültür Yayınları, 2004.

Yazıcı, Tahsin, “Ahmed Eflâki”, **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 2, Ankara, 1989, s. 62.

Yazıcı, Tahsin, “Haydariyye” **TDV İslâm Ansiklopedisi**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt: 17, Ankara, 1998, ss. 35-36.

Yurdaydın, Hüseyin G., **İslâm Tarihi Dersleri**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971.

Witteck, Paul, **Osmanlı İmparatorluğunun Kuruluşu**, (Çev. Güzin Yalter), Türkiye Yayınevi, İstanbul, 1971.